T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARASTIRMA ENSTİTÜSÜ
AKDENİZ HAVZASI COĞRAFYASI ARAŞTIRMALARI

KULA-SALİHLİ UNESCO GLOBAL JEOPARKI VE YAKIN ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali KARATAŞ

Danışman
Prof. Dr. Cemali SARI

Antalya – 2023

ÖNSÖZ

Bir toplumda yaşayan kişilerin ortak geçmişlerini anlatan, aradaki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren bir hazine olan kültürel mirasın ögeleri, Türkiye'nin ilk ve tek UNESCO onaylı jeoparkı olan Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı sınırları içerisinde bulunan Kula ve Salihli ilçeleri çerçevesinde incelenmiştir. Burada amaç Kula ve Salihli'deki kültürel miras ögelerinin araştırılarak bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasına aracı olmaktır. Kula ve Salihli ilçelerinin kültürel miras potansiyelinin geniş bir yelpazeye sahip olması, bu kültürel miras ile ilgili sınırlı kaynak dışında sahada çalışma yapılmaması bu konunun seçiminde rol oynayan en büyük etkenlerdir.

Yapılan bu çalışmada Kula ve Salihli'ye ait kültürel miras ögeleri tespit edilip bazı yerel kaynakların, yapılan birkaç tezin yanı sıra vatandaşların da bilgileri karşılıklı görüşmeler ile derlenmiştir. Bazı kültürel miras ögelerinin kaybolmaya yüz tuttuğu, bazılarının da halen yaşatıldığı, bazı kültürel miras ögelerinin de zamanla değişime uğradığı görülmüştür.

Bu çalışmada bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Cemali SARI'ya Manisa Büyükşehir Belediye Başkan Danışmanı Azmi AÇIKDİL'e, Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Koordinatörleri Prof. Dr. Tuncer DEMİR ve Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ'a, Kula Belediye Başkanı Hüseyin TOSUN'a, Salihli Belediye Başkanı Zeki KAYDA'ya ve yardımcısı Mahmut Süreyya KARAOĞLU'na ve yerel halka çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……..……..…ii
İÇİNDEKİLER……..……..….iii-vii
ÖZET……..…..….viii
ABSTRACT……..……..ix
KISALTMALAR LİSTESİ…….…….x
GİRİŞ…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Çalışmanın Amacı……2
1.2. Çalışmanın Önemi……2
1.3. Çalışmanın Sınırlılıkları……...2
1.4. Çalışmanın Varsayımı……..3
1.5. Çalışmanın Yöntemi…….3
1.6. Evren ve Örneklem……...3
1.7. Veri Toplama Aracı ve Teknikleri……3
1.8. Saha ile İlgili Yapılmış Çalışmalar……...3

İKİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜREL MİRAS VE ÇEŞİTLERİ NELERDİR?

2.1. Kültür Nedir?.....5
2.2. Kültürel Miras Nedir? Kaça Ayrılır?.....8
2.3. Anadolu'nun Kültürel Mirasının Çeşitleri Nelerdir?.....11
2.4. Kültürel Mirasın Önemi……12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KULA – SALİHLİ UNESCO GLOBAL JEOPARKI VE YAKIN ÇEVRESİNİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Jeopark, Jeosit ve Küresel Jeoparklar Ağı……...13
3.2. Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı?.....14
3.2.1. Genel Fiziki Coğrafya Özellikleri……...…18
3.2.1.1. Yer Şekilleri Özellikleri……..……..20

3.2.1.2. İklim Özellikleri……..……..21
3.2.1.3. Toprak Özellikleri……..……...22
3.2.1.4. Bitki Özellikleri……..……...22
3.2.1.5. Hidrografya Özellikleri……..……...23
3.2.2. Genel Beşerî Coğrafya Özellikleri…….……24
3.2.2.1. Yerleşme Özellikleri……...24
3.2.2.2. Nüfus Özellikleri……..……24
3.2.2.2. Ekonomik Özellikleri……..……..26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KULA - SALİHLİ UNESCO GLOBAL JEOPARKI VE YAKIN ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİ

4.1. Kula'nın Tarihi Coğrafyası……27
4.1.1. Luviler Dönemi ……...……25
4.1.2. Hititler Dönemi ……...……28
4.1.3. Lidyalılar Dönemi……..……...……29
4.1.4. Roma Dönemi……...……..30
4.1.5. Bizans Dönemi……...……32
4.1.6. Germiyanoğulları Dönemi……...32
4.1.7. Osmanlı Dönemi……...……..33
4.1.8. Kurtuluş Savaşı ve Sonrası……..……..35
4.1.9. Kula İsminin Tarihçesi…….....35
4.2. Salihli'nin Tarihi Coğrafyası……..37
4.2.1. Frigya Dönemi……38
4.2.2. Lidya Dönemi……..39
4.2.3. Pers Dönemi……43
4.2.4. Roma Dönemi……...……..45
4.2.5. Osmanlı Dönemi……...……..47
4.2.6. Kurtuluş Savaşı ve Sonrası…….……..47
4.2.7. Salihli İsminin Tarihçesi…….....49
4.3. Kula ve Salihli'nin Kültürel Miras Öğeleri……49
4.3.1. Kula'nın Kültürel Miras Ögeleri……..49
4.3.1.1. Doğal Değerler (Volkanik Şekiller)……..49

4.3.1.1.1. Kula Divlit Volkan Konisi……..49
4.3.1.1.2. Kula Peri Bacaları……..50
4.3.1.1.3. Çakırca Bazalt Sütunları…….51
4.3.1.1.4. Sandal Divlit Volkan Konisi……..…52
4.3.1.2. Tarihi Yapılar, Kültürel Değerler, Meslekler……53
4.3.1.2.1. Tarihi Yapılar…….53
4.3.1.2.1.1. Geleneksel Ev Mimarisi Mimari……..53
4.3.1.2.1.1.1. Türk Evleri (Kula Evleri)……..53
4.3.1.2.1.1.2. Rum Evleri……57
4.3.1.2.1.2. Çukur Çeşmeler……...59
4.3.1.2.1.3. Hoca Seyfettin (Bahas) Köprüsü…….....60
4.3.1.2.1.4. Tabala Kalesi……...61
4.3.1.2.1.5. Camiler……63
4.3.1.2.1.5.1. Carullah Bin Süleyman Camii……..63
4.3.1.2.1.5.2. Kurşunlu Camii…….66
4.3.1.2.1.5.3. Necip Camii……..68
4.3.1.2.1.5.4. Eski (Köhne) Camii……..68
4.3.1.2.1.6. Kiliseler……...69
4.3.1.2.1.6.1. Meryem Ana Kilisesi……70
4.3.1.2.1.6.2. Hagios Stefanos Kilisesi……...71
4.3.1.2.1.7. Türbeler……...……72
4.3.1.2.1.7.1. Tabduk Emre Türbesi……...72
4.3.1.2.1.7.2. Yunus Emre Türbesi…….74
4.3.1.2.1.7.3. Süleyman Şah Türbesi……..77
4.3.1.2.1.7.4. Tahir Efendi Türbesi……78
4.3.1.2.1.8. Hamamlar ve Kaplıcalar……..79
4.3.1.2.1.8.1. Sungur Bey Hamamı (Yeni Hamam)……79
4.3.1.2.1.8.2. Emir Kaplıcaları (Thermai Thessos)……80
4.3.1.2.2. Kültürel Değerler……...82
4.3.1.2.2.1. Yerel Mutfak…….…..82
4.3.1.2.2.2. Kula'da Yapılan El Sanatları……...87
4.3.1.2.2.2.1. Halıcılık ve Kula Halıları…….…88
4.3.1.2.2.2.2. Keçecilik……...90
4.3.1.2.2.2.3. Ayakkabıcılık (Kunduracılık)……...92

4.3.1.2.2.2.4. Bakırcılık…….…….92
4.3.1.2.2.2.5. Dokumacılık…….93
4.3.1.2.2.2.6. Kalaycılık…….94
4.3.1.2.2.2.7. Semercilik…….95
4.3.1.2.2.2.8. Saraçlık…….95
4.3.1.2.2.2.9. Helvacılık……..……..96
4.3.1.2.2.2.10. Demircilik……...96
4.3.1.2.2.2.11. Dabbaklık (Debbağlık, Dericilik)……...98
4.3.1.2.2.2.12. Leblebicilik…….……99
4.3.1.2.2.3. Rum Halkı ve Karamanlıca……100
4.3.1.2.2.4. Kula Yareni……...106
4.3.1.2.2.5. Kula Gelenek ve Görenekleri…….108
4.3.1.2.2.5.1. Şarkı ve Türküler……...….108
4.3.1.2.2.5.2. Evlenme ve Düğün Merasimleri…….109
4.3.1.2.2.5.3. Cenaze Merasimleri……...….110
4.3.1.2.2.5.4. Oyunlar……...111
4.3.1.2.2.5.4.1. Yüzük Saklama Oyunu……111
4.3.1.2.2.5.4.2. Tombala Oyunu……...111
4.3.1.2.2.5.5. Kapı Tokmakları ve Anlamları……...…111
4.3.1.2.2.5.6. Tarihi Yerleşimler……...112
4.3.1.2.2.5.6.1. İncesu (Gölde) Mahallesi…….112
4.3.1.2.2.5.6.2. Körez Mahallesi……...114
4.3.1.2.2.5.6.3. Gökçeören (Menye) Mahallesi.115
4.3.1.2.2.5.6.4. Yurtbaşı (Tabala) Mahallesi….116
4.3.1.2.2.5.6.5. Emre Mahallesi……...….118
4.3.1.2.2.5.6.6. Şehitlioğlu (Thermai Thessos) Mahallesi…….....119
4.3.2. Salihli'nin Kültürel Miras Ögeleri……...……..122
4.3.2.1. Doğal Yapılar ve Değerler……..122
4.3.2.1.1. Kurşunlu Şelalesi ve Kaplıcaları……..122
4.3.2.1.2. Suuçtu Şelalesi…….124
4.3.2.1.3. Adala Kanyonu…….124
4.3.2.1.4. Marmara Gölü (Giges Gölü)……126

4.3.2.1.5. Çamurhamamı Kaplıcaları ve Tabak Deresi Dev Kazanları…….127
4.3.2.1.6. Bintepeler…….129
4.3.2.1.7. Fosil Ayak İzleri……..……132
4.3.2.1.8. Kanlıkaya…….135
4.3.2.2. Tarihi Yapılar, Kültürel Değerler, Meslekler……...…..136
4.3.2.2.1. Tarihi Yapılar……...……136
4.3.2.2.1.1. Tarihi Camiler……136
4.3.2.2.1.2. Tarihi Köprüler……..136
4.3.2.2.1.2.1. Kız Köprüsü……136
4.3.2.2.1.2.2. Hacıhıdır (Bezirgân) Köprüsü….138
4.3.2.2.1.3. Dünya'nın En Eski Tiyatrolarından Birisi..139
4.3.2.2.1.4. Gymnasyum……..140
4.3.2.2.1.5. Artemis Tapınağı……..…..145
4.3.2.2.1.6. 7 Kilise'den 1'i…….….149
4.3.2.2.1.7. Antik Mermer Ocakları……..151
4.3.2.2.2. Kültürel Değerler…….……153
4.3.2.2.2.1. Gökeyüp Çömlekçiliği……...153
4.3.2.2.2.2. Tarihi Yerleşimler……..156
4.3.2.2.2.2.1. Damatlı Mahallesi……...…156
4.3.2.2.2.2.2. Kemer Mahallesi…….157
4.3.2.2.3. Meslekler……...……..158
4.3.2.2.3.1. Bağcılık…….158
4.3.2.2.3.2. Dokumacılık…….……160
SONUÇ……...163
KAYNAKÇA……...…….….166
ÖZGEÇMİŞ……...……...…….173

ÖZET

Bu araştırmada tarihi geçmişi ve ilk yerleşimin ne zaman olduğu tam bilinmeyen Manisa'nın en doğu ilçelerinden birisi olan Kula ve bir dönem Lidyalılara başkentlik yapmış, dünyanın tarihinin değiştiği önemli merkezlerden birisi olan Salihli ilçesinin, kültürel, tarihi ve coğrafi değerleri incelenmiştir. Kula'nın yaklaşık 3500 yıl önce Luwiler tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Sonrasında ise Lidyalılar, Doğu Roma İmparatorluğu, Bizanslılar, Germiyanoğulları ve Osmanlılara ev sahipliği yapmıştır. Özellikle de Germiyanoğullarına başkentlik yaptığı dönemlerde Kula'nın nüfusu hızla artmış ve yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Salihli ise M.Ö. 1200'lü yıllarda önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olup özellikle Lidyalılar ve Romalılar döneminde bölgenin parlayan yıldızları arasına girmiştir. O dönemin en önemli buluşlarından birisi olan "para" ilk defa Lidyalılar döneminde devlet garantisi altına alınmıştır. Böylece ticaretin ve zenginliğin gelişimi hızlanmıştır.

Daha önce farklı devletlerin sınırları içerisinde bulunan Kula ve Salihli, her devlet az da olsa iz bırakmış, sürekli farklı kültürlerin, farklı inanışların ev sahipliğini yapmıştır. Her devlet kendi kültüründen bir şeyler bırakarak ortaya karma kültürler çıkartmıştır. Bu kültürlerin de insanların yaşamları üzerinde derin etkileri olmuştur.

Bu çalışmada; Kula ve Salihli'nin daha çok somut olmayan ve nesillerden nesillere aktarılan kültürel miras ögeleri çeşitli kaynaklardan ve yerel halkın bilgisinden faydalanılarak derlenmiş ve belirli başlıklar altında toplanmıştır.

Araştırmanın amacı; Kula ve Salihli'nin kültürel mirası ile ilgili yapılan çalışmalarını bir araya getirmek, jeopark çatısı altında birleştirmek olmuştur.

Anahtar kelimeler: jeopark, Kula - Salihli UNESCO Global Jeoparkı, kültür, kültürel miras

ABSTRACT

In this research, the cultural, historical and geographical values of Kula, which is one of the easternmost districts of Manisa, whose historical background and when the first settlement was unknown, and Salihli, which was the capital of the Lydians for a while and one of the important centers where the history of the world changed, were examined. It is estimated that Kula was founded by the Luwians about 3500 years ago. Afterwards, it hosted Lydians, Eastern Roman Empire, Byzantines, Germiyanoğulları and Ottomans. Especially during the period when he was the capital of the Germiyanoğulları, the population of Kula increased rapidly and investments began to be made. Salihli BC. It hosted important settlements in the 1200s and became one of the shining stars of the region, especially during the Lydians and Romans. “Money”, one of the most important inventions of that period, was guaranteed by the state for the first time during the Lydian period. Thus, the development of trade and wealth accelerated.

Kula and Salihli, which were within the borders of different states before, each state left its mark, albeit a little, and has always hosted different cultures and different beliefs. Each state has left something from its own culture and created mixed cultures. These cultures have also had profound effects on people's lives.

In this research; cultural heritage items of Kula and Salihli, mostly intangible and transmitted from generation to generation, have been compiled using various sources and the knowledge of the local people and gathered under certain headings.

The aim of the research; was to gather and unite the studies carried out about the cultural heritage of Kula and Salihli under the umbrella of a geopark.

Key words: cultural heritage, culture, geopark, Kula - Salihli UNESCO Global Geopark

KISALTMALAR LİSTESİ

Dr.	Doktor
Prof.	Profesör
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Anadolu toprakları olarak çok zengin bir kültüre sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmamız ve bu medeniyetlerin her birinin bıraktığı izleri göz önünde bulundurursak ortaya farklı kültürlerin, farklı gelenek ve göreneklerin ortaya çıkması oldukça doğal bir süreçtir. Ayrıca Türklerin kendi sınırları içerisinde yaşayan yabancılara da hoş görülü davranmış olması, onların kendi inanışlarına ve kendi gelenek göreneklerine göre yaşamalarına müsaade etmesi farklı kültürlerin kaynaşmasına sebep olmuştur. Manisa'nın Kula ve Salihli ilçeleri birçok farklı kültürlere ev sahipliği yapmış olmanın getirdiği kültür zenginlik ile yoğrulmuş, Türkiye'nin başka yerinde göremeyeceğiniz farklı gelenek ve göreneklere ev sahipliği yapmıştır.

1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya göç eden Türkler, 1073 yılında Kula ve civarına gelerek bu bölgedeki ilk Türk yerleşimini kurmuştur. Kula ilçesinde en hızlı şehirleşme ise Germiyan Beyi'nin 1381 yılında Kütahya ve çevresini Osmanlı Devleti'ne çeyiz olarak verip, Kula'yı başkent yapması ile başlamıştır. Süleyman Şah'ın buraya yerleşmesinin ardından, nüfus hızla artarak ilçede Türk kültürünün ilk temelleri atılmıştır.

Salihli ilçesi ise bir dönem dünya tarihinde önemli bir yeri olan Lidyalılara başkentlik yapmış Sardes ile önemli bir kültür eşiği haline gelmiştir. Sadece Lidyalılar döneminde değil Roma Döneminde de önemli bir yerleşim yeri olan Sardes farklı kültürlerin ortaya çıkardığı toplumsal yaşam şekilleri, gelenek görenekleri, meslekleri bakımından insanlık tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kula ve Salihli'nin kültür açısından zenginliği birçok tur firması tarafından da keşfedilmiş olup, buralar, Ege Bölgesi'nin kültürel miras gezilerinin en önemli merkezleri haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı: hem Kula hem de Salihli ilçelerini kapsayan Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın, soyut ve somut kültürel miras ögelerinin tespit edilerek kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Ayrıca, Ege'deki kültürel mirasın başkentliğini yapmaya aday olan Kula ve Salihli'nin Kültürel Miras ögelerinin gelecek nesillere de aktarma amacı ile oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Çalışmanın Amacı

Yapılan bu çalışmanın öncelikli amacı; Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı olan Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın sınırları içerisinde ve yakın çevresinde bulunan, geçmişten günümüze kadar taşınmış veya kaybolmuş kültürel miras ögelerini birer birer tespit edilip, bu ögeler hakkında ayrıntılı bir envanter oluşturmaktır. Bu kültürel değerlerin turizme kazandırılması da amaçlardan biridir. Bir diğer amaç ise oluşturulan bu envanteri tek bir kaynakta toplamak olmuştur.

1.2. Çalışmanın Önemi

Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkının tüm sınırlarını kapsayan kültürel ögelerin bir araya getirilip açıklanması hem iki ilçe için hem de jeopark için oldukça önemli bir veri kaynağı olacaktır. Bu verilerin jeopark arşivinde yer alması ve kamuoyuna sunulması, jeopark için oldukça önemli bir konudur. Ayrıca bu araştırmada sadece kültürel miras ögeleri değil, bunun yanı sıra bölge ile ilgili geniş bilgilendirme yapılmıştır. Aynı konu hakkında farklı kaynaklardan edilen farklı bilgilerin derlenerek doğru bilgi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Hem Kula için hem de Salihli için çeşitli araştırmalar yapılarak bazı yayınlar ortaya çıkartılmıştır. Fakat her iki ilçeyi bir bütün olarak kapsayan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan ilk olacak bu çalışma, Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı çatısı altında bir araya getirilmiş ilk kaynak olacaktır.

Ayrıca yapılan bu çalışmanın neticesinde Kula'nın tarihine önemli derecede ışık tutacak olan bazı eserlerin Manisa Müzesi'nde olduğu tespit edilmiş olup, bu eserlerin Kula'ya getirilmesi için gerekli çalışmalara başlanmıştır.

1.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Yapılan daha önceki araştırmalarda ilgili konulardan bazılarının yeterince kaynağı bulunmadığı, bazı kültürel miras ögelerinin yeni tespit edildiği ve henüz tam olarak bilimsel verilere ulaşılamadığı için bu konular ayrıntılı bir şekilde araştırılmış ve envanter oluşturulmuştur. Ayrıca bu çalışmada kültürel miras konusunun yanı sıra bölge tarihine ve coğrafyasına da kısaca değinilmiştir.

Yapılan araştırmada Kula ve Salihli ilçe sınırları içerisinde bulunan kültürel miraslar araştırılmıştır. Fakat bazı konularda bu sınırların dışına da çıkılmıştır. Örneğin Lidyalılar,

Frigler ve Osmanlıdan bahsedilirken sınırların dışına çıkılıp genel bir bilgi verilip daha sonra ilçe sınırlarındaki gelişmeler ayrıntıları ile açıklanmıştır.

1.4. Çalışmanın Varsayımı

Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı kültürel miras açısından oldukça zengin ögelere sahip olup, bölgede turizmin gelişmesinde önemli bir yerde bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar da gösteriyor ki, Kula ve Salihli ilçeleri hem coğrafi hem kültürel hem de tarihi açıdan oldukça fazla oldukça zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı bu iki ilçe sınırları kapsamaktadır. Bu sınırlar içerisinde Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın da tespit ettiği 73 önemli jeosit bulumaktadır. Bu jeositlerin tanıtımları daha fazla yapılmasında ve bunu yörenin kültürel çeşitliliğinin tam olarak belirlenmesinde bu çalışmanın büyük katkı sağlayacağı böylelikle Kula-Salihli UNESCO Global jeoparkının turizm potansiyelini arttıracağı düşünülmektedir. Öte yandan bu çalışmanın jeoparktaki kültürel çeşitlilik ile jeo çeşitliliğin ilişkilendirilmesini de kolaylaştıracağı düşünülmektedir. turizme kazandırıldıkça bölgeye gelecek olan turist sayısında oldukça artış göstereceği görülmektedir. Bu artış ile birlikte yörenin gelişimi ve kalkınması da artacaktır.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın konusu olan kültürel miras ögelerinin bazılarının günümüzde kullanılmaması farklı kaynaklardan araştırılarak bölgedeki kültürel miras çeşitliliği literatür taraması sonucu belirlenmiştir. Çalışmada girdi değişkenleri olarak mevcut kültürel mirasların analizi, çıktı değişkenleri olarak ise bu kültürel mirasın halen kullanılıp kullanılmadığı ve koruma durumu belirlenmiştir. Veri analizi yapılırken bölgenin geçmişten gelen kültürünü içeren kaynaklar araştırılıp, yerel halk ile birebir görüşme sağlanmıştır.

Yapılan çalışmada araştırma yöntemleri olarak hem nitel araştırma yöntemlerinden hem de nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Birebir görüşme, örnek olay araştırması, ilişkisel araştırma bunlara örnektirler. Aynı zamanda somut kültürel değerlere ilişkin fotoğrafların saha gözlemlerinden ve ilgili kuruluşlardan temin edilmesi sağlanmıştır.

1.6. Evren ve Örneklem

Tezin çalışma sahası Kula ve Salihli ilçe sınırlarının tamamını oluşturmaktadır. Ayrıca bu sınırlar, Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın da sınırlarını oluşturmaktadır. Bu sınırlar içerisinde birçok farklı değerler bulunmakla birlikte çalışmada bölgenin kültürel miras ögeleri araştırılmıştır.

1.7. Veri Toplama Aracı ve Teknikleri

Araştırmanın yapıldığı konu ile ilgili kaynaklar Kula Belediyesi'nden, Salihli Belediyesi'nden, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden, internet ve kütüphanelerden temin edilmiştir. Bu kaynakların dışında yerel halk ile iletişime geçilerek yüz yüze görüşme ile bilgi toplanmıştır.

1.8. Saha ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Daha önce kültürün, kültürel mirasın önemi ile ilgili birçok farklı araştırmalar yapılmış, genel olarak aynı konular farklı bakış açıları ile incelenmiştir. Birçok araştırmacı bölgesel olarak kültürel miras ögelerini araştırırken, bazı araştırmacılar da genel kavramlar üzerinde durmuşlardır.

Hem Kula'nın hem de Salihli'nin tarihi, coğrafi ve arkeolojik değerlerini işleyen birçok araştırmacı olmuş ve bu araştırmalar ilçe bazında yapılmıştır. Kula'da Hüseyin Şahin, Avni Ataş, Rüstem Bozer gibi yerel araştırmacıların yanı sıra Tuncer Demir, A. Serdar Aytaç, Hasan Malay, İlhan Kayan, Ağgül Erdoğan'ın (2000) "Manisa Kula İlçesi Folkloru Üzerinde İnceleme Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinden bölge ile ilgili ayrıntılı çalışmalarda bulunmuşlardır. Özellikle 2006 yılında Kula'da gerçekleşen "Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula" Sempozyumunda birçok araştırmacı yaptığı araştırmayı paylaşmış ve bu sempozyumun bildiriler kitabı Kula için oldukça önemli bir kaynak haline gelmiştir. Bu çalışmada de bu kaynaktan önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Salihli için yapılan kültürel ve coğrafi çalışmalara bakıldığında ise Harun Ürer, Füsun Baykal önemli katkılarda bulunulmuştur. Özellikle ayak izleri çalışmasında önemli katkı sağlayan İlhan Kayan da bu bölgede oldukça fazla çalışmıştır.

Her iki ilçe için de ortak çalışmaların yapıldığı tek alan Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı çalışmaları olmuştur. Jeoparkın 2017 yılında yapılan denetleme sonrasında sınırları genişletilerek Salihli'yi de kapsamış olması ile iki ilçe tek çatı altında araştırmalara konu olmuştur.

Kültürel mirasın bu denli önemli bir yere sahip olmasından dolayı, Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı olan Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın sınırlarını oluşturan Kula ve Salihli ilçelerinin kültürel miras ögeleri ayrıntılı bir şekilde araştırılıp, gelecek nesillere aktarılmak istenmiştir. Böylelikle jeoparkların genel görevlerinden birisi olan kültürel mirasın korunması ve aktarılması da yerine getirilmiş olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜREL MİRAS VE ÇEŞİTLERİ NELERDİR?

2.1. Kültür Nedir?

Kültür kelimesi Latince "colere" (ekilmek, yetiştirmek) ve "cultura" (tarım, yetiştirme) kelimelerinden türemiştir. Kelime ilk olarak 18. yüzyılda "toplumların inançları, değerleri, sanatları ve bilimleri" gibi konuları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları, kültür terimi genişletilerek, insanların toplumlarının tüm öğelerini (dil, tarih, sosyal yapı vb.) kapsayan bir kavram olarak kullanılmaya başlandı.

Romalılar ise cultura terimini doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan eli ve emeği ile tarlada ekilerek yetiştirilen bitkiler için kullanmışlardır. Zaten günümüzde de tarla, sera ve laboratuvar ortamında yetişen bitkilere kültür bitkisi denilmektedir (Oğuz, 2011;125).

UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde yer alan tanıma göre "en geniş kapsamda kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin birleşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını kapsayan bir olgudur" (Oğuz, 2011;128).

Kültür kavramı farklı şekillerde tanımı yapılmış olup kimilerine göre kültürün birey ve toplumla olan ilişkisinde bireyin önemine işaret eden yorumların yanında öncelik sırasının topluma verilmesi gerektiğini savunanlar da vardır. Elitor, kültür teriminin bireyin, toplulukların ya da toplumun gelişimini göz önünde bulundurduğumuzda farklı çağrışımlar yarattığını belirtmektedir (Oğuz, 2011;128).

Kültür kavramının bazı özellikleri mevcuttur. Bu özellikleri belli başlı gruplara ayıracak olursak:

a) Kültür hem evrenseldir hem de özeldir: Kültür olgusu dışında bir insanlığı tanımlamak çok ta mümkün değildir. O yüzden de kültür, bütün insanlığa ait belirleyici ve de ortak bir olgu durumundadır. Fakat kültürler bazı özellikleri ile birbirine benzeşseler de kültürel kimlikler yaşayışa, inanca, iklim şartlarına ve birçok farklı etkenler ile birbirinden ayrışmaktadır. Göçler ile kültürel etkileşimlerin ortaya çıkması ile de o kültürün içinde doğan yenilikler ortaya

çıkmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise evrensel kültür anlayışının yanında kültür toplumlara göre farklılık göstermektedir.[1]

b) Kültür kapsayıcıdır: İnsan üretimi olan hiçbir şey kültürün dışında düşünülemez. Taş devrinde yapılan el aletlerinden, günümüzde yapılan uzay mekiği karmaşıklığı ve teknolojisi ne olursa olsun birer kültür ürünüdürler. Bunların dışında matematik sisteminden, masallara, mitolojiden manilere ve farklı dillere kadar zihinsel ve manevi alana ait her şey kültür kapsamı içerisine girmektedir. [1]

c) Kültür toplumsaldır: Kültür bir bireye ait olması düşünülemez. İnsan tek başına kendince bir kültür icat edebilir fakat bu icadın içinde yaşadığı kültüre aykırılığı onun dışlanmasına, soyutlanmasına belki de yaşamının tehlikeye girmesine sebep olabilir. Her bireyin farklılıkları mutlaka vardır, ancak bu farklılıklar toplumun koyduğu sınırlar içerisinde mümkündür. Bu nedenle toplumsallık kültürün gerektirdiği zorunlu koşuldur. [1]

d) Kültür bir soyutlamadır: Kültürü genel olarak bütünleştirici bir yaklaşımla tanımladığımız için somut gösterilebilecek bir şey değil, kültür bir soyutlamadır. Kültürü hayat içerisinde somut olarak işaret etmek çok da mümkün değildir. Kültür; günlük yaşamın gözlenmesi, bu yaşama yayılan davranış ve tutumların arkasında yatan tutarlı bütünlüğe, yani soyut düzleme ulaşmak için bir araçtır. (Sosyolog, 2014)

e) Kültür tarihsel ve süreklilik içinde bir olgudur, dinamiktir, değişmeye tabidir: Kültür bir kuşak tarafından icat edilen ya da yıkılabilecek bir olgu değildir. Kültür kuşaktan kuşağa aktarılan, aktarılırken de bazı değişimlere uğrayabilen bir olgudur. Kültürler bazen çok hızlı bir şekilde bazen de yavaş yavaş değişebilmektedir. Kültürün sürekliliğini ve tarihselliğini sağlayan en önemli etken belki de kültürün öğrenilen ve öğrenilen bir şey olmasıdır. [1]

f) Kültür öğrenilir: Kültür insanın doğuştan getirdiği, kalıtsal bir olgu değildir. İnsanlar doğduktan itibaren başta ailesi olmak üzere içinde yaşadığı kültürü öğrenmeye başlarlar. Öğrenme de süreklilik arz eder, insan hayatının belli bir bölümü ile sınırlı değildir. Öğrenilenler de bir sonraki kuşağa aktarılır.

g) Kültür ihtiyaçları giderici ve doyum sağlamaya yönelik bir yapıdır: İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak yaşadıkları çevreye uyarlanmalarında kullandıkları temel araç kültürdür. Çevreye uyarlanmanın birinci yolu ise temel biyolojik ihtiyaçlarımızın giderilmesi gereğidir. Temel ihtiyaçlarımızı (yeme, içme, barınma, üreme, soluk alma, giyinme) kültürün kurumları aracılığı ile yerine getiririz.

h) Kültür bir bütündür ve bütünleştiricidir: Kültür genel olarak çatışmaya değil, bütünleştirmeye yöneliktir. Toplumsal hayat çatışma yaratıcıdır. Sınıf, tabaka, cinsiyet, yaş gibi farklılıklara dayanarak toplumlarda statü ve servet farkları oluşmuş ve bu farklar toplum içinde çatışma riskini her zaman arttırmıştır. Oysa kültür bu çatışma riskini azaltıcı bir şekilde farklara ilişkin çatışmacı yorumu görmezden gelmenizi sağlayan ve belirli dayanışma modelleriyle bu farkları önemsizleştiren bir bütünlük duygusu sunar. (Sosyolog, 2014)

i) Kültür bir simgeler sistemidir: Kültür bize birçok simge ve anlamlarını öğretir. Bu simgeleri çözer ve ona göre davranırız. Bu simgeler de kültürden kültüre, zamandan zamana değişir. Simgeler de aynı zamanda birer davranış göstergeleridir. Simge çözülecekse eğer arkasından gelecek davranış da çözülmüş olur. (Sosyolog, 2014)

j) Kültürün hem maddi hem de manevi yönü vardır, bu iki yön arasında bir ikilik yoktur: Kültür hem soyut hem de somut değerlerden oluşur. Bu soyut ve somut değerler arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Örneğin televizyon farklı ülkelerdeki kültür farklılıklarını yansıtarak kültür etkileşimine katkı sağlar. Televizyondan görülüp satın alınan ürünler ile kültür değişimi başlanmaktadır.

k) Kültür doğal ve toplumsal dünya ile aramızdaki çevirmendir: Kültür doğal, toplumsal dünyayı algılamamıza ve anlamlandırmamıza yarayan çerçeveleri sunmaktadır. Dünyayı bu çerçeveler olmadan algılayamayız ve anlamlandıramayız. Karın yağmasını (yağış türüne göre) Türkler 4 farklı şekilde yorumlarken Eskimolar yaklaşık 100 farklı şekilde yorumlamışlardır. [1]

l) Kültür doğaya el koyar: Kültür yolu ile doğayı insanileştiririz, onun üzerinde kurallar koyar, onu sınıflandırıp dönüştürürüz. Avlanma yasağı bunlara örneklerden biridir.

m) Kültür aynı zamanda bir idealler sistemidir: Kültürün ortaya koyduğu kurallar, normlar ve değerler bize ne yapmamız gerektiğini söyler. Fakat bizler bazen bu kurallara uymadığımız zaman olur. Dolayısı ile olması gerekenlerin toplamı olan ideal kültür kavramı çoğu zaman bize kültürün gerçekte nasıl yaşandığını söyleyemez. Örnek verecek olursak trafikte emniyet şeridini ihlal eden kişiler kültürlerini yansıtır, ideal kültürü değil.

n) Kültür bir uyarlanma tarzıdır: Kültür, insanların biyolojik olanaklarının dışında, kendi zihninin ve el becerisinin ürünü olan ürettiklerini kullanarak çevreye uyarlanmasıdır. Kültürün gelişimi çevre koşulları ile bir uzlaşma girişimi olduğu kadar yeniliklerden ve yaratılardan doğan yeni durumlara uyum sağlama yönünde ya da yeniliklere ve yaratılara yol açan kendi iş gerilimlerini aşmak için baş vurulan yeni uyarlamalar biçiminde akar gider.

o) Kültür hem uyarlayıcı hem de uyum bozucudur: Kültür yoluyla uyarlama, başlıca bir insan davranışıdır. Fakat her uyarlamanın aynı zamanda geçici bir uyarlama olduğunu da kabul etmemiz gerekmektedir. Bir uyarlama o dönem için gerekli olsa da sonrası için sorun haline

gelebilmektedir. Belirli hayvan türlerinin yoğun avlanması o bölge için kültürel uyarlamadır. Fakat daha sonra hayvan neslinin tükenmesine yol açması uyarlamanın insan hayatının sürekliliği bakımından sorunlu hale getirebilir. (Sosyolog, 2014)

2.2. Kültürel Miras Nedir? Kaça Ayrılır?

Kültürel miras; geçmişten miras alınan ve farklı gerçeklerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile topluma ait değerler bütünü olarak tanılandırabiliriz. Kültürel miras kavramı oldukça geniş bir kapsamdır. Bu kapsamı da daha ayrıntılı bir şekilde açıklayabilmek için soyut ve somut kültürel miras olarak iki gruba ayırabiliriz (Müfettiş, 2009: 3).

Kültürel miras bazı araştırmacılara göre soyut ve somut olmak üzere ikiye ayrılırken bazı araştırmacılar da somut kültürel mirası da kendi içerisinde gruplandırarak, tabiat varlıkları ve kültürel varlıklar ve somut olmayan kültürel miras olarak ayırmıştır.

1) Somut Kültürel Miras: Daha çok yapıları, tarihi mekanları ve anıtları içine alan ve gelecek nesle aktarılmak üzere korunması gereken eserlerin bütününe denir. Bu eserler arkeolojik, mimari, bilimsel, teknolojik eserler somut kültürel miras olarak düşünülmüştür. Bunların müzelerde ya da kilise gibi yapılarda sergilemeye başlamasıyla koruma süreci de gündeme gelmiş, bu eserleri koruma amacıyla uzun yıllar öncesinden çalışmalara başlanmıştır (Müfettiş, 2009: 3).

a) Kültür Varlıkları: Tarih öncesine ve tarihi devirlere ait, din, bilim, güzel sanatlar, kültür ile ilgili bulunan veya sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde ve yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Kültür varlıkları kendi içerisinde 2 gruba ayrılmaktadır. Taşınabilir veya taşınamaz olma durumuna göre kültürel miras çeşitleridir.

- Taşınır Kültür Varlıkları: Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi döneme ait, jeoloji, antropoloji, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları döneme ait sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini gösteren her türlü taşınır nitelikli kültür ve tabiat varlığı taşınır kültür varlığıdır. Bu taşınır kültür varlıklarının bazıları organik olup, bazıları da organik değildir. Hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, kemik ve fildişinden yapılmış alet, takı veya süs eşyası organik kültür varlıklarına örnek olurken; heykel, cam süs eşyaları, çakmaktaşı veya obsidyenden yapılmış aletler inorganik taşınır kültürel miraslara örnektir. (Açıkders 2020)

- Taşınmaz Kültür Varlıkları: Taşınmaz kültür varlıklarını oluşturan ögeler: anıtlar (tarih, sanat veya bilim açısından istisnai mimarsal değerdeki eserler, heykel ve resimler) yapı

toplulukları, külliyeler ve sit alanlarıdır. Bu sit alanları genel olarak doğal ve kültürel sitler olarak 2 gruba ayrılır.

Doğal Sitler: Doğal Sit, 2863 sayılı Kanunun 3. Maddesinin a bendinde yer alan tanımlara göre: "Jeolojik devirlere ait olup, ender bulunmaları nedeniyle olağanüstü özelliklere sahip yer üstünde, yeraltında veya su altında bulunan korunması gerekli alanlardır."

Kültürel Sitler: Geçmişten günümüze eski uygarlıkların, yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşme ve alanlara denilmektedir (Özlüer, 2018).

Kültürel sitler de kentsel sit, kırsal sit ve arkeolojik sit olmak üzere 3 gruba ayrılır.

Kentsel Sit: Resmî gazetede yayınlanan karara göre: "Kentsel sitler, mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlardır." (Resmi Gazete, 2006)

Arkeolojik Sit: İnsanoğlunun var olduğu zamandan günümüze kadar ulaşan, eski uygarlıkların yer üstü, yer altı veya su altındaki değerlerini, yaşadıkları döneme ait sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerini yansıtan kültür varlıklarının bulunduğu alana denir (İSMEP Rehber, 2014).

Kırsal Sit: Yerleşim düzeni, yapım tekniği ve tasarımı ile bölgeye has özellikler taşıyan yapıların yol, meydan, tarım alanı gibi öğelerle bütünleşip oluşturduğu korunmaya değer alanlara denir (İSMEP Rehber, 2014).

b) Tabiat Varlıkları: Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait olarak, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlere denir. En iyi örnekleri, mağaralar, kaya sığınakları, özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları tabiat varlığına örnektir.

Somut kültürel miras doğal kültürel mirası da kapsamaktadır. Bunlar genellikle turizm sektörü için cazibe merkezi olarak görülüp değerlendirilen alanlardandır. Uzun yıllar öncesinde var olmuş, tabii güzelliği ile insanlar için cazibe merkezi haline gelmiş bu alanlar insanların doğayla baş başa kalmalarını ve eğlenmelerini iyi vakit geçirmelerini temin eden mekanlar haline gelmiştir. Kültürel olarak öneme sahip doğa manzaraları, doğa ve insan emeğinin ortak çalışması ile ortaya çıkmaktadır. Bu yerler genellikle toplumların gelişimini ve yerleşim yerlerini geçmişten günümüze taşıyarak o toplumun fiziksel olarak ayakta kalmış ve doğal çevresini, sosyal ekonomik ve kültürel yönlerini gösteren, günümüze o tolum hakkında bilgi veren alanlar olmuşlardır (Müfettiş, 2009: 3).

Jeolojik miras, tabiat varlıkları grubuna dahil olup, önemli bilimsel veya görsel değeri olan, doğal veya insan eliyle yok olma tehdidi altındaki jeositlere denir. (Jeolojik Mirası Koruma Derneği, 2003)

2) Somut Olmayan Kültürel Miras: Daha çok elle tutulmayan, gözle görünmeyen fakat bir toplumu var eden değerlerdir. Bu kavram UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde nelerin somut olmayan Kültürel Miras kavramına girdiğini şu şekilde açıklamıştır.

a) Dilin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü anlatımlar ve sözlü gelenekler

b) Gösteri sanatları

c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve festivaller

d) Halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar

e) El sanatları geleneği (Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2021)

Somut olmayan kültürel mirasa örnek verecek olursak; gelenekler, dil, inanışlar, müzik, şarkılar, danslar, gösteriler, tekerlemeler, hikayeler ve şiirler gibi unsurlardır. Somut olmayan kültürel mirasın korunması, somut kültürel mirasın korunmasına oranla daha zordur. Fakat bir o kadar da önemlidir. Kayıt altına alınmayan kültürel miras eserleri unutulmaya yüz tutmuştur. Somut olan kültürel miras ögeleri müze ve galerilerde sergilenirken somut olmayan kültürel mirasın korunması amacıyla kayıt altına alınması daha sonraları gerçekleşmiştir (Müfettiş, 2009: 3).

2.3. Anadolu'nun Kültürel Mirasının Çeşitleri Nelerdir?

Anadolu birçok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, her medeniyetten farklı kültürler kazanmış, zamanla bu kültürler değişime uğramıştır. Stratejik konumuyla doğuyla batı arasında bir geçiş alanı olan Anadolu, bu niteliğiyle birlikte zengin kaynaklarıyla da birçok medeniyetin ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda antik dönemden itibaren yüzlerce farklı toplum ve kültüre ev sahipliği yapan Anadolu her anlamda çok yönlü ve köklü bir tarihe sahiptir (Akyıldız ve Olğun, 2020: 235).

UNESCO'nun Paris'te 29 Eylül – 17 Ekim 2003 tarihleri arasında toplanan 32. Genel Konferansı, 1972 tarihinde "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni" kabul etmiştir. Sözleşme TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiştir. Türkiye'nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır. Aralık 2020

tarihi itibariyle Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine kayıtlı 20 adet unsuru bulunmaktadır:

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi

1. Meddahlık Geleneği (2008)
2. Mevlevi Sema Törenleri (2008)
3. Âşıklık Geleneği (2009)
4. Karagöz (2009)
5. Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya (2009) (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)
6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)
7. Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah (2010)
8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
9. Geleneksel Tören Keşkeği (2011)
10. Mesir Macunu Festivali (2012)
11. Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)
12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)
13. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katrıma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)
14. Geleneksel Çini Sanatı (2016)
15. Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya) (2017)
16. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya, 2018)
17. Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)
18. Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya) (2020)
19. Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020)

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

20. Islık Dili (2017)

2.4. Kültürel Mirasın Önemi

Kültürel miras, bir toplumun geçmişten kalan doğal, tarihi, sanatsal veya diğer öğeleri içeren birikimdir. Kültürel miras, bir toplumun kimliğini ve geçmişini yansıtan öğelerdir ve bu öğeler insanların geçmişte yaşamış olan atalarını anımsamasına yardımcı olur. Bir toplumun

geçmişini anlamak ve gelecek nesillere aktarabilmek için önemlidir. Ayrıca, insanların doğal ve tarihi alanlardaki eserlerini, geleneklerini, inançlarını ve dillerini koruma amacıyla da koruma altına alınabilir. Bu sayede gelecek nesillere bu öğeleri aktarmak ve kültürlerinin devamını sağlamak mümkün olabilir.

Kültürel miras, bir toplumun veya bir bölgenin geçmişteki kültürel yapısının izlerini taşıyan her türlü öğe ve etkinliği kapsar. Bu, bir toplumun tarihini, inançlarını, sanatını ve düşüncelerini belgeleyen değerli bir kaynaktır. Kültürel mirasın bir başka önemi, insanların kendi kültürlerinin geçmişine ve köklerine bağlı kalmalarını sağlamasıdır. Ayrıca, geçmişteki insanların yaşamları hakkında bilgi edinmek ve geçmişten günümüze gelen değerleri anlamak için önemlidir. İnsanların kendilerini tanımlayan bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olur ve gelecek kuşaklara aktarılabilir.

Kültürel miras, toplumların daha sağlam adımlarla ilerlemesini sağlayan, toplumun ortak geçmişini anlatırken geleceğin daha doğru kurulmasına katkı sağlayan, toplumun içerisindeki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren bir hazinedir. Geçmişini iyi tanımayan devletler gelecek için sağlam adımlar atamazlar. Bir başka deyişle de insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin devamlılığını, geleceğin daha doğru kurulmasını sağlar. Birçok kültürel miras öğeleri koruma altına alınarak, gelecek nesillere iletilmesi sağlanmıştır.

Kültürel miras, ona miras niteliği katan evrensel değerlerle birlikte yeni nesillere öğrenme ve gelişme fırsatları sunmaktadır. Bunun yanı sıra insanlara güzel duygular ve sıcak anılar yaşattığı, yaratıcılığı ve keşfetme güdüsünü beslediği, dünyaya ve hayata bakışımıza derinlik kattığı ve hepimizin geçmişimizden öğrenecek çok fazla şey olduğu için oldukça önemlidir (İSMEP Rehber, 2014).

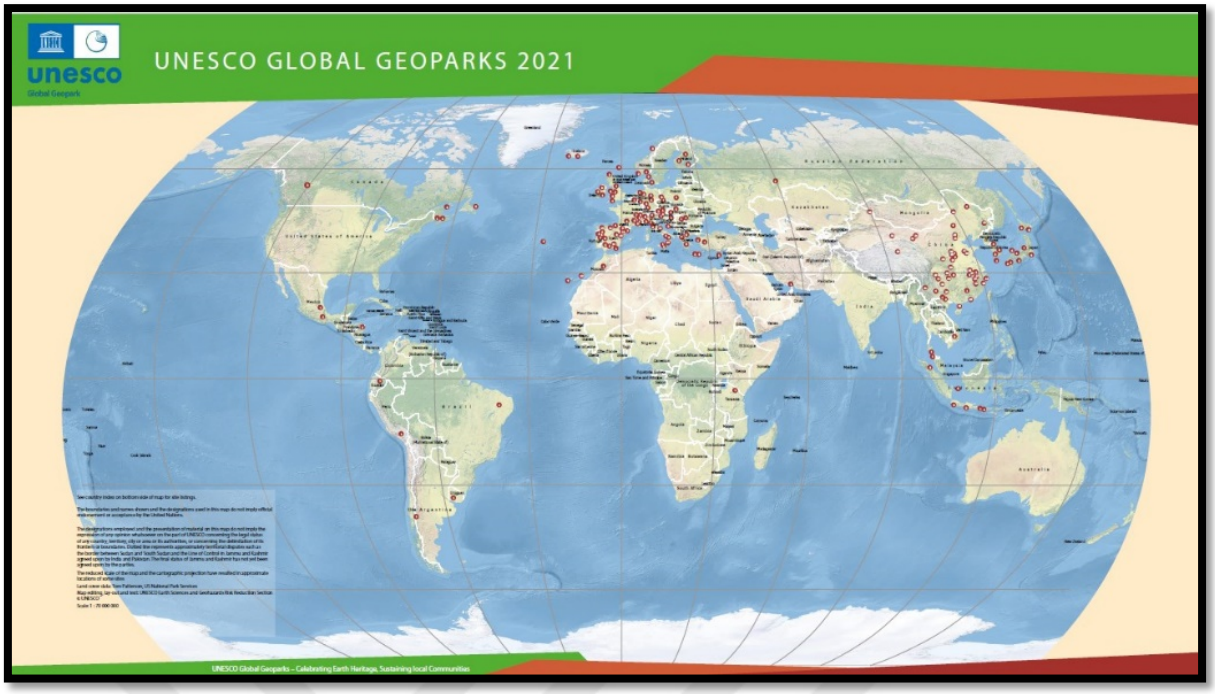
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KULA – SALİHLİ UNESCO GLOBAL JEOPARKI VE YAKIN ÇEVRESİNİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Jeopark, Jeosit ve Küresel Jeoparklar Ağı

Jeopark: Yeryüzü şekilleri ve jeolojik özellikleri açısından uluslararası öneme sahip, koruma, eğitim ve sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, bütüncül bakış açısıyla yönetilen sınırları belli coğrafi alanlardır. İçerisinde çok sayıda jeosite ev sahipliği yapan Jeoparklar, bu jeositlerin korunup gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan birer koruma alanı; aynı zamanda yöre halkının sosyal ve kültürel kalkınmasını hedefleyen birer sürdürülebilir kalkınma alanıdır. Jeomirasın korunmasının yanında Jeoparklar doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve doğal afetlerle ilgili risklerin azaltması gibi konularda da toplumun bilinçlenmesini ve farkındalığının artırılmasını amaçlar. (Aytaç, A. S., & Bozdağ,2017)

Jeosit: Yerkürenin jeolojik, jeomorfolojik geçmişinin delillerini oluşturan, bilim, eğitim, kültür, manzara ve peyzaj açısından öneme sahip, korunup gelecek kuşaklara bırakılması gereken oluşumlardır. Jeositler çoğunlukla doğal olay ve süreçler sonucu oluşurken, bir kısmı da yerin jeolojik-jeomorfolojik özelliklerinin etkisi ile şekillenen insan yapısı unsurlar olabilir. Kaya toplulukları, fosil yatakları, mineral yatakları, önemli jeolojik-jeomorfolojik yapılar, volkanik şekiller, meteor çukurları, yeryüzü şekilleri, eski maden yatakları, höyük ve tümülüsler jeosite örnek verilebilir. Söz konusu alanlar yerel, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası öneme sahip olabilir. (Aytaç, A. S., & Bozdağ,2017)

UNESCO Küresel Jeoparklar Ağı: Yeni bir doğa koruma kavramı olarak jeoparklar 2000 yılında Avrupa Jeoparklar Ağı kurulması ile başlamıştır. 2001 yılında UNESCO jeoparklarla ilgili çalışmalara başlamış olup, 2004 yılında Küresel Jeopark Ağı Paris'te bir araya gelmiştir. 2015 yılında ise UNESCO 38. Genel konferansında jeoparkların statüsü değişerek, UNESCO tarafından uluslararası tescilin mümkün olduğu bir UNESCO Programı olması kararı alınmıştır. Uluslararası Yerbilimleri ve Jeoparklar Programı (IGGP) Tüzüğü kabul edilip, UNESCO Küresel Jeoparkı kavramı oluşmuştur. Şu anda UNESCO Küresel Jeopark Ağında Nisan 2022 yılı itibarı ile 46 ülkeden 177 jeopark bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde hiç jeopark yok iken Çin jeopark sayısında ilk sıradadır. Türkiye'nin ise ilk ve tek jeoparkı Kula – Salihli UNESCO Küresel Jeoparkı'dır.

Harita 1: Global Jeoparklar Ağı, (UNESCO, 2022)

3.2. Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı

Jeopark statüsü uluslararası alanda kabul gören bir kalite sertifikası olup, bu statü yalnızca UNESCO Küresel Jeoparklar Ağı'na bağlı bağımsız uzman heyeti incelemesi sonucunda 4 yıllığına verilmektedir. (Demir & Aytaç, 2018: 1241)

Başlangıçta Kula Jeoparkı olarak başlayan jeopark çalışmalarının temeli 2003 yılında atılmıştır. Ardından 2006 yılında Kula'da gerçekleşen Yanık Ülke Kula Sempozyumu ile tekrar gündeme gelmiş, Kula Belediyesi ve o dönemin Jeopark Koordinatörü olan Erdal Gümüş'ün çalışmaları sonucunda 2013 yılında ilk denetime girmiş ve 4 Eylül 2013 tarihinde Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı ilan edilmiştir. Böylelikle Kula jeoparkı Avrupa'nın 58. Dünyanın ise 99. Jeoparkı olarak kayda geçmiştir. 2015 yılında Global Jeoparkların UNESCO çatısı altına girmesi ile UNESCO etiketi alan Kula Jeoparkı ilk tecilinin akabinde ilk denetimini 2017 yılında geçirdi.

2013'te jeopark ilan edilmesinden sonra Zafer Kalkınma Ajansı ile Kula Belediyesi'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği "Kula Jeoparkı'nı Keşfet" Başlıklı proje ile Jeopark Alanına ahşap yollar, kamelyalar, tuvaletler, yön levhaları ve patika yollar yapıldı. 14 Mart 2016 tarihinde ise jeoparkı güçlendirmek amacı ile Manisa Büyükşehir Belediyesi, Kula Belediyesi ve de Salihli Belediyesi'nin ortaklaşa kurdukları Jeopark Belediyeler Birliği ile daha güçlü bir yönetime sahip oldu.

2017 yılında oldukça başarısız bir denetim geçiren jeopark, denetleme sonrası UNESCO tarafından sarı kart (2 yıl geçerli belge)ile uyarıldı. 2018 yılında Kula Jeoparkı için koordinatör değişikliği kararı alındı. Jeoparkın yeni koordinatörleri Prof. Dr. Tuncer Demir ve Doç. Dr. Ahmet Serdar Aytaç ile Jeoparkın yeniden kurulması ve yeni bir başvuru sürecine girildi. Başvuruda sınırlar genişletilerek Kula ve Salihli ilçelerinin tamamı jeoparka dahil edildi. Jeopark alanı 300km²'den 2300 km²'ye çıkartıldı. Yeni jeositlerin belirlendiği jeoparkın ismi Kula – Salihli Jeoparkı olarak değiştirildi. 2018 yılı Ekim ayında Kula Salihli Jeoparkı'nın UNESCO etiketi alması için yeniden UNESCO'ya başvuru yapıldı. Dosya inceleme sürecini oldukça başarılı bir şekilde atlatan Kula Salihli UNESCO Aday Jeoparkı, 2019 Temmuz ayında alan denetiminden geçti.

2019 yılında gerçekleşen denetleme sonrası Kula Salihli Jeoparkı Türkiye'nin UNESCO tarafından tescillenen ilk ve tek jeoparkı olma hakkını kazandı. Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı 2023 yılında yeniden bir denetleme sürecine girecektir. jeoparkın ismi Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı olarak değiştirildi.

2019 yılında gerçekleşen denetleme sonrası oldukça olumlu geçen görüşmelerle Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı yeniden yeşil kart (4 yıl geçerli belge) alarak UNESCO etiketini kullanmaya devam etmiştir. Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı 2023 yılında yeniden bir denetleme sürecine girecektir.

Ekim 2017 itibari ile Jeopark yönetiminde değişiklik yapılmış, akabinde jeopark ekibi genişletilmiştir. Bu kapsamda Jeopark ekibi içerisinde park yönetimini yönlendirme ve parkı UINESCO'da temsil etmek üzere iki danışman (Coğrafyacı), parkı yönetmek üzere bir müdür (Jeofizikçi), parka ilişkin her türlü haritalama, veri tabanı hazırlama, bunları güncellemek ve yönetmek üzere bir Coğrafyacı, parka ilişkin turizm organisazyonlarını planlama düzenlemek üzere bir turizmci görevlendirilmiştir. Parkın belirli kesimlerinin izlenmesi, güvenlik bakım ve onarım işlerinin yapılabilmesi için aynı zamanda bakım onarım yapabilen 3 güvenlik görevlisi ayrıca istihdam edilmiştir. Park alanında denetim raporunda işaret edilen hususlara ilişkin olarak aşağıda belirtilenler yapılmıştır;

• Park sahasının, kısa, orta ve uzun dönem gelişimine ilişkin ilksel planlar hazırlanmış,

• Parkın daha kurumsal bir yapı kazanması için gerekli öneriler Jeopark Belediyeler Birliğine yapılmış,

• Park alanındaki çöp kutusu, bilgilendirme panosu vs. gibi eksiklikler belirlenmiş giderilmesi için gereken çalışmalar başlatılmıştır.

• Park alanı için yeni ziyaretçi merkezi vb. binaların yapımına ilişkin altyapı çalışmaları başlatılmıştır.

• Park alanının sınırlarının ve yeni jeositlerin belirlenmesine ilişkin adımlar atılmıştır.

• Parkın ihtiyacı olan Yeni Yönetim Planı hazırlandı.

• Park alanına ilişkin turizm master planının hazırlanması için çalışmalar sürmektedir.

• Park WEB sayfasının güncellenmesi ve İngilizce sayfanın hazırlanması süreci devam etmektedir.

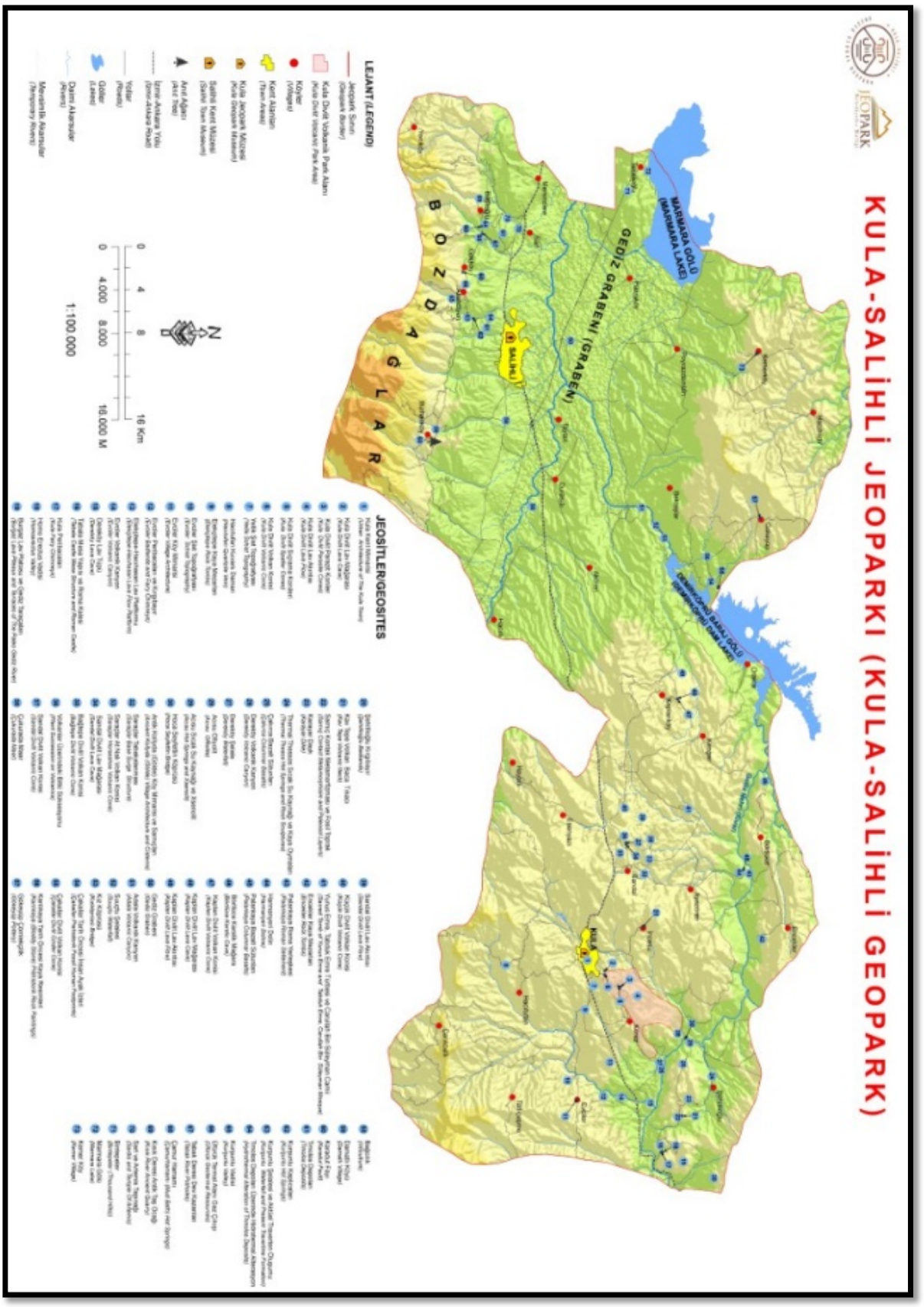
• Park alanı dahilindeki katı atık depolama sorunu çözülmüştür.

• Park alanının uluslararası ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin tweening antlaşması yapılmış, uluslararası etkinlik ve toplantılara katılım gerçekleştirilmiştir.

• Park alanı içerisinde UNESCO'nun görünürlüğü arttırılmıştır.

Harita 2: Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın Yeri ve Sınırları (Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Arşivi, 2022)

Harita 3: Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Jeosit Haritası (Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Arşivi, 2022)

3.2.1. Genel Fiziki Coğrafya Özellikleri

Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı, yer bilimleri alanındaki bölümler için olağanüstü bir fırsat sunmaktadır. Jeopark, dünyanın sismik olarak en aktif ve hızla genişleyen bölgelerinden birinde yer almaktadır. Bu nedenle bölge, yer bilimciler için küresel ve bölgesel tektoniği araştırmak için ideal bir yer durumundadır. Bu bölgenin jeolojisi, bölgesel tektonizmanın yanı sıra küresel iklim değişiklikleriyle ilgili çevresel değişikliklerin en iyi ve eksiksiz arşiv örneklerini de içerir. Jeoparkın jeolojisi hem insan etkisi hem de doğal süreçle ilgili kuvaterner çevresel değişikliklerin kanıtlarını içerir. Bölgedeki geniş kırgıbayır, çok yakın geçmişte aşırı otlatmaya tanıklık ediyor ve peyzaj evrimini insan uygarlığı ve kültürüyle ilişkilendiriyor.

Kula Yöresi, doğa bilimleri ve özellikle yer bilimleri açısından araştırılması gereken dünyanın önemli alanlarından birisidir. Bölgenin bu özelliği kazanmasının en önemli nedeni; geçirmiş olduğu jeomorfolojik ve jeolojik (tektonizma, iklim değişikliği ve volkanizma) evrim ve bu evrime ait kanıtların en eskisinden en yenisine kadar büyük çoğunluğunun günümüze kadar önemli ölçüde korunabilmesidir. (Aytaç & Demir, 2019: 126)

Jeoparkın doğu bölümünü oluşturan Kula Volkanik Bölgesi, kalın Miyosen Havzası dolgu çökelleri ile dolu olan neojen Selendi Havzası'nın güney yarısında yer almaktadır. Bu havzadaki tortulların çoğu taşlaşmamıştır ve kolayca aşınarak derinden oyulmuş bir çorak arazi manzarası oluşturur. Neredeyse yüz küçük volkanik boyundan gelen bir Kuvaterner bazalt akışı dizisi, bu oyulmuş topografya üzerinde yerel olarak akarak, altta yatan Miyosen yaşlı akarsu birikintilerini kapatmış ve böylece korumuş veya "fosilleştirmiştir. Jeopark, jeomorfolojik görünümü açısından üç birime ayrılabilir; Kula volkanik bölgesi, Gediz Grabeni ve Bozdağ Dağları.

Kula Volkanik Bölgesi: Kula Volkanik Bölgesi Batı Anadolu'da Manisa il sınırı içinde yaklaşık olarak 30 – 35km uzunlukta ve 10 – 15 km genişlikteki bir alanda, Kula ilçe merkezi çevresinde yüzlekler veren Kuvaterner yaşlı genç volkaniklerinin ender olarak görüldüğü alanlardan biri olup, volkan konileri, kraterler, lav akıntıları ve tefra örtüsü şeklinde ve aktüel volkan görünümündedir.

Kula'da yapılan güncel çalışmalardan ilki 1982 yıllarında yapılmıştır. Kula Yöresinin Jeolojisi ve Volkanitlerin Petrolojisi adında yapılan bu çalışmada Kula volkanitlerinin aralıklı üç ayrı evrede etkin olduğu gözlemlenmiştir. Bunlar Burgaz Volkanitleri, Elekçitepe Volkanitleri ve Divlittepe Volkanitleri olarak adlandırılmıştır (Ercan, 1982).

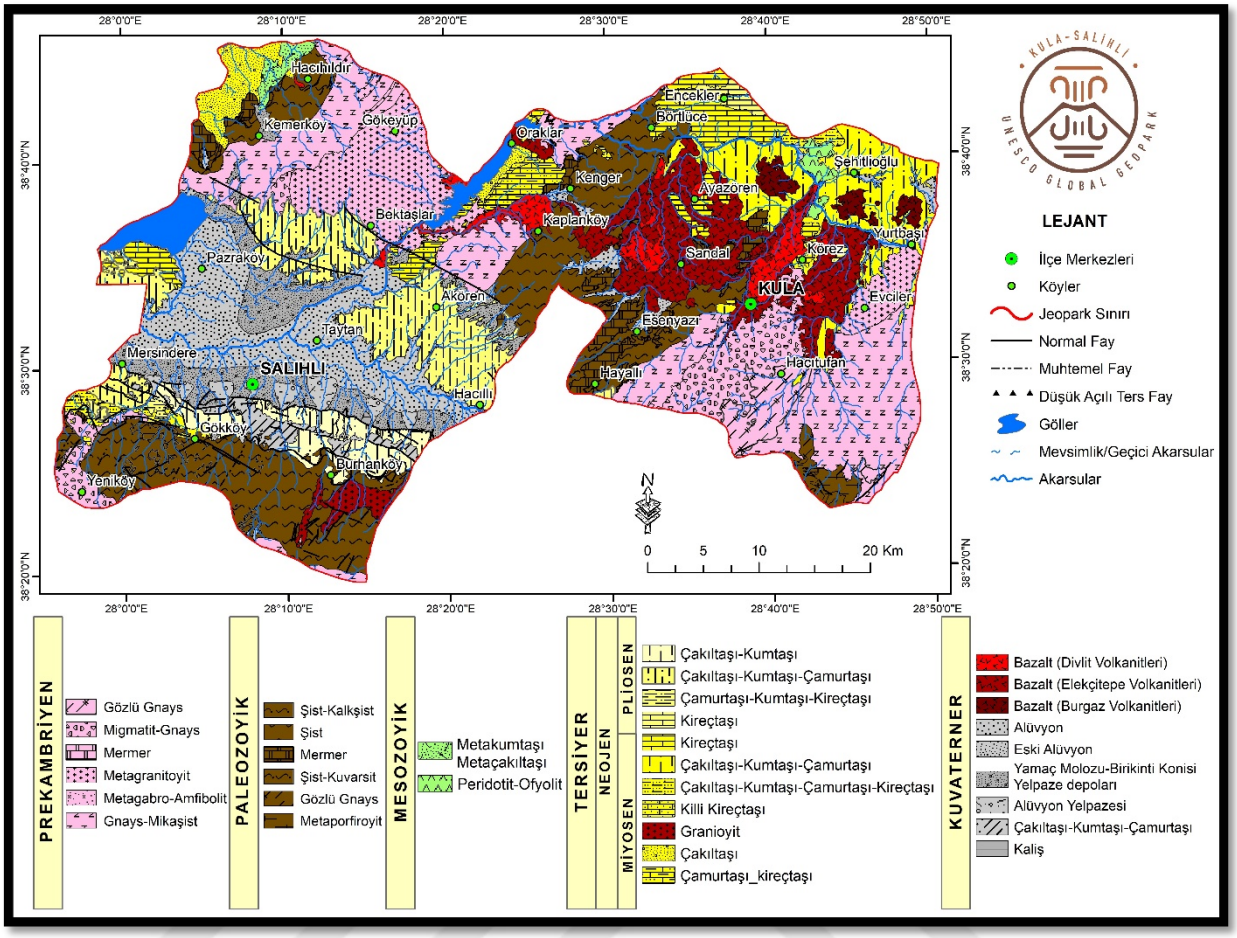
Burgaz Volkanitleri (1. Evre): Kula'da ilk patlamaların yaşandığı dönem olduğu ve de 1.7 milyon yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Şu anda günümüz topoğrafyasının yüksek kesimlerini oluşturmaktadır.

Elekçitepe Volkanitleri (2. Evre): Kula'daki volkanizmasının 2. evresini oluşturur. Bugünden yaklaşık olarak 200.000 – 130.000 yıl öncesinde gerçekleşen volkanizmal faaliyete bağlı oluşmuş bazalt akıntılarıdır. Bu faliyette yörede 45 ila 49 arası volkan konisi oluşmuştur.

Divlit Tepe Volkanitleri (3. Evre): Kula'daki volkanik faaliyetlerin üçüncü evresidir. Günümüzden 2.600 – 200.000 yıl arası oluşan faaliyetlere denir. Bu evrede çeşitli cüruf konileri ve lav akıntıları oluşmuştur. Bu evrede oluşan tepelere Divlit adı verilmektedir.

Gediz Grabeni: Jeoparkın Salihli kısmı Doğu-Batı yönlü bir yapı olan ve Türkiye'nin batısındaki en önemli yapısal unsurlardan birini oluşturan Gediz Grabeni üzerinde yer almaktadır. Bu graben aktif olarak büyüyen asimetrik bir grabendir ve aktif normal faylar çoğunlukla güney kenarda yer alır.

Gediz Grabeni'ni kuzey sınırındaki horst blokunun üzerindeki Selendi Havzası, bölgedeki kuzeydoğu-güneybatı çizgisinde uzanan Gördes, Demirci ve Uşak-Güre havzaları ile birlikte erken miyosende etkili olmuş tektonik hareketler ile oluşmuş ve takip eden dönemlerde de flüviyal-kollüviyal kökenli Neojen depolarıyla doldurulmuştur. (Aytaç & Demir, 2019:128)

Harita 4: Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Jeoloji Haritası (Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı Arşivi, 2022)

3.2.1.1. Yer Şekilleri Özellikleri

Türkiye'de genç tektonik hareketler Bingöl Karlıova'nın batısından itibaren gerileme tektoniği şeklinde kendini göstermiş, Neojen'de başlayan, Kuvaterner'de devam eden bu faylanma hareketleri ile İç Batı Anadolu ve Ege'de bloklar çökme ve yükselmeler meydana gelmiştir, yükselen alanlar (horst) dağlık kütleleri, çöken alanlar (graben) ovaları oluşturmuştur. Ege Bölgesi'nde Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes grabenleri ve bunlar arasında Bozdağ, Aydın Dağları ve Menteşe Dağları horstları oluşturmuştur.

Kula, deniz seviyesinden yaklaşık 720m yükseklikte bulunmaktadır. Kula Divlit Volkanik Tepe'nin eteklerinde, etrafı parazit koniler ile çevrilmiş, volkanik bir arazi üzerinde kurulmuştur. İlçenin yer aldığı toprak parçası, üçüncü jeolojik zaman sonucunda meydana gelen faylarla beliren volkanik tepelerle örtülüdür. Bu volkanik tepeler Kula platosu üzerinde yaklaşık 80 kadar püskürme merkezleriyle farklı bir görüntü vermektedir. Yer yer küçük dağlar ve ovalar bulunmaktadır.

Salihli bölgesinde temel olarak üç farklı jeolojik formasyon bulunmaktadır. Bunlar; Paleozoik, Tersiyer ve Kuaterner olarak ayrılırken bölgede volkanik alanlar da bulunmaktadır. Bozdağlar metamorfik kütlesi Paleozoik şist serisi ve bunlardan yaşlı kompleks gnayslardan oluşmaktadır. Bu granitik gnayslar da pembe beyaz kristalli olup, Menderes Masifi'nin çekirdeğini temsil eden gözlü gnays, biyotitli gnayslara yanal ve dikey geçişli olmakla birlikte kuvars damarlı olanlar da bulunmaktadır. Tersiyer arazileri ise Neojen dolgu depolarıdır. Aşağı Gediz Havzası'nda Bozdağlar kütlesinin Turgutlu-Salihli ve Alaşehir ovalarına inen kuzey kenarı boyunca genişliği zaman zaman değişen Bozdağ depoları uzun bir şerit halinde uzanmaktadır. Bu depolar, dereler ve sel suları tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. Kuaterneri temsil eden unsurlar ise Gediz Ovası'nın tabanındaki birikinti yelpazeleri ve koniler, Kuaterner yaşlı alüvyonlardan ve kolivüyal malzemelerden meydana gelmiştir (Başkan, 2006: 13).

Salihli bölgesinde, Kula bölgesinde olduğu gibi volkanik alanlar da bulunmaktadır. Bu alanlar daha çok Demirköprü Barajı güneyinde Gediz Nehri yatağında genişçe bir alanda bazaltlar bulunmaktadır. Özellikle de son evreye ait volkanik faaliyetler fayların kesiştiği yerde yoğun bir şekilde görülmektedir (Başkan, 2006: 14).

3.2.1.2. İklim Özellikleri

Jeopark iklimi, genel olarak yazları sıcak ve kurak, kışları ılık geçen Karasal Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir.

Kula-Salihli Jeoparkı'nın iklim özellikleri; genel olarak kış mevsiminde, Orta ve Doğu Avrupa üzerine yerleşen kutupsal, yaz mevsiminde ise Asor Antisiklonu ve Kuzey Afrika'dan kaynaklanan tropikal hava kütlelerinin etkisinde kalır. Kışın yağışlı, ılık, bazen açık ve soğuk hava devreleri hüküm sürmektedir. Yazın ise Balkanlar ve Akdeniz üzerinden bölgeye ulaşan basınç şartları nedeniyle genel olarak açık ve sakin hava devreleriyle batı sektörlü serin- soğuk yağışlı rüzgarlar eser. Kısa süren bu durum Aralık ayında yerini kış koşullarına bırakır (Başkan, 2006: 19).

Asıl Ege bölümünden İç Batı Anadolu'ya geçiş kuşağında yer alan Kula İlçesi'nde kışları nispeten daha soğuk ve karasal koşulların kısmen görülmeye başlandığı Karasal Akdeniz iklimi özellikleri görülür. Nitekim ilçe olarak İç Batı Anadolu Bölümü'nün en batısında yer almaktadır. Yazların sıcak ve kurak geçtiği ilçede kışlar Ege'nin kıyıya yakın alçak kesimlerine göre daha soğuk ve sert geçer. En yağışlı mevsim kış olmakla birlikte kış yağışlarının bir kısmının ilk bahara kaydığı Kula'da en kurak mevsim yazdır.

Jeoparkın batı kesimini kapsayan Salihli ilçesinin iklimi ise Akdeniz İklimi özellikleri gösterir. Kışları ılık ve yağışlı geçen Salihli'de yaz, oldukça sıcak ve kuraktır. Yazın kuzeybatıdan esmekte olan etezyen rüzgârı Bozdağların kuzeye bakan yamaçlarında nispeten serin zaman zaman yağışların görüldüğü yaz günlerinin yaşanmasına neden olur.

Salihli'de yıllık ortalama yağış miktarı 500 ila 530 mm arasındadır, ancak 300 mm ve 850 mm'lik aşırılıklar da meydana gelir. Yağışlar kış döneminde yoğunlaşır. Bölgedeki yağış, dağlarda yılda 1.000 mm'den Ege kıyılarında yılda 500 mm'ye kadar değişmektedir. Dağlarda yağış esas olarak kar şeklinde düşer.

3.2.1.3. Toprak Özellikleri

Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı, paleozoik metamorfik kayaçlardan tarih öncesi volkanik patlamalara kadar 200 milyon yılı aşkın dünya tarihine ait izler barındırmakta ve bu açıdan oldukça zengin bir jeo çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır.

Jeoparkın farklı bölümlerinde farklı iklim, anakaya ve topografik koşullara bağlı olarak farklı toprak türleri görülebilir. Bölgede genellikle kireçtaşı üzerinde oluşan Kırmızı Akdeniz Toprak tipi (terra rossa) Akdeniz iklim koşullarında görülürken, Bozdağ'ın 1000 m'den yüksek yamaçlarında ana toprak tipine kahverengi orman toprakları hakimdir. Kula Yaylası'nda Rendzinas ve kestane renkli topraklar, volkanik sahalarda andosol, Bozdağ eteklerinde kolüvyal2 topraklar ve Salihli ovasında alüvyal3 topraklar bulunur.

3.2.1.4. Bitki Özellikleri

Kula -Salihli UNESCO Global Jeoparkında genel olarak 900/1000m'ye kadar olan alçak kesimlerde doğal bitki örtüsü kızılçam ve makiler, daha yüksek kesimlerde ise karaçam ve meşelerden oluşmaktadır. Akdeniz iklimi özelliklerinin etkili olduğu sahadaki doğal bitki örtüsünü ise kızılçamlar ve makiler oluşturur. Ağaç formasyonu içerisinde ayrıca meşeler önemli yer tutar. (Demir & Aytaç, 2018: 13)

Bozdağ'ın kuzeye bakan yamaçlarında ve vadi içlerinde yazın kuzeyden gelen nemli serin hava kütlelerinin etkisine bağlı olarak orman bileşimine ıhlamur, kestane, dişbudak, kızılağaç ve çitlembik gibi nemcil türler girer. Kula platosunda alçak kesimlerde kızılçam ve makiler, yüksek kesimlerde ise meşe, ardıç ve karaçamlardan oluşan ağaç toplulukları görülür.

[2] Kolüvyal: Dağların eğimli yamaçlarından kopan toprak parçalarının eğimin azaldığı dağ eteklerinde birikmesi ile oluşan topraklardır.

[3] Alüvyal: Akarsuların taşıyıp biriktirdikleri topraklara denilmektedir.

Kula'da maki bitki örtüsü, zeytin, kocayemiş, ladin, defne, kuşkonmaz türleri bulunmaktadır. Ormanlar genellikle 1000 metre üzerinde, topluluklar halinde görülmektedir. Palamut, meşe, kızılçam, karaçam yaygın orman bitkileridir.

Meşe ve palamut ormanları Erenbağı, Bayramşah, Şıhlı, Eroğlu, Başıbüyük ve Bebekli mahallelerinde çam ormanları ise Börtlüce, Encekler ve Şehitlioğlu köyleri civarında görülmektedir (Demirelli, 2007; 40).

Marmara Gölü ve çevresi, Jeopark alanı içerisinde bitki örtüsü ve yaban hayatı çeşitliliği açısından en önemli yeri oluşturmaktadır. 5'i endemik olmak üzere 394 bitki türü bulunmaktadır.

Özellikle Salihli Bölgesinde yapı ve arazinin durumunu göz önüne aldığımızda yükselti; iklim ve bitki örtüsü üzerinde etkili olmuş ve dikey olarak değişik bitki toplulukları yayılma göstermiştir. Alçak kesimlerden yüksek kesimlere doğru maki-garig formasyonu, kızılçam, karaçam ve meşe ormanı ile Bozdağ'ın yüksek kesimlerinde Subalpin otsu topluluklar görülmektedir (Başkan, 2006:41).

3.2.1.5. Hidrografya Özellikleri

Jeopark alanını drene eden ana nehir Gediz Nehri'dir. Toplam uzunluğu 401 km olan bu nehir, kaynağını doğudaki Murat Dağı'ndan alır. Gediz'in önemli kolları Geren, Selendi ve Alaşehir nehirleri ile Bozdağ'ın kuzey yamaçlarından çıkan diğer bazı küçük akarsulardır. Demirköprü Barajı nehir üzerinde yer almaktadır ve baraj gölünün önemli bir kısmı jeopark içerisindedir. Marmara Gölü, 56 km²lik yüzölçümü ile jeoparktaki tek doğal oluşumlu göldür. Bu gölün yaklaşık yarısı (22 km²) Jeopark içerisinde yer almaktadır. Ortalama yüksekliği 79m olan göl tektonik kökenli olup suyu tatlıdır. Göl günümüzde iklim değişikliği ve kuraklık sebebi ile şu anda kurumaya yüz tutmuştur.

Bölgede yüksek alanlarda toprak örtüsü genellikle sığ ve üzerindeki doğal bitki örtüsü tahribata uğramıştır. Daha çok yağmur yağışlarının olması ve kar örtüsünün çok fazla yerde kalmaması sebebi ile yer altı sularının oluşumu olumsuz yönde etkilenmiştir. Bölgede yeraltı suları ova kenarlarında, vadilerin topoğrafyayı kestiği yamaçlarda, ova tabanındaki alüvyonlarda yer yüzüne yakın bulunmaktadır (Başkan, 2006:32).

Bölge kaynak su bakımından da zengindir. Bunun sebebi de tektonik açıdan faal bir saha olmasıdır. Gediz Grabeni'nde bulunan faylara bağlı olarak yer yer sıcak su çıkışları mevcuttur. Bölgede, Kula'da Emir Kaplıcaları ve çevresi, Salihli'de ise Kurşunlu Kaplıcaları, Çamurhamamları civarı yer altı kaynakları bakımından zenginliğe sahiptir (Başkan, 2006: 33)

Salihli bölgesindeki bazı akarsuların isimleri; Gediz Nehri, Alaşehir Çayı, Gümüş Çayı, Kurşunlu Çayı, Çakallar Deresi, Tabak Çayı ve Sart Çayı'dır. Kula bölgesindeki akarsular ise; Geren Çayı, Söğüt Çayı, Barutlu Deresi, Kovancık Deresi, Kurt Deresi ve küçük ölçekli birçok dere bulunmaktadır.

3.2.2. Genel Beşerî Coğrafya Özellikleri

3.2.2.1. Yerleşme Özellikleri

Kula'daki yerleşim zamanla çevredeki alanların önemini yitirmesi ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Başlangıçta Gediz Nehri etrafında önemli yerleşim alanları bulunmaktaydı. Bu yerleşim alanları isimlerinin birçoğu bilinmektedir. Bunlar: Şehitlioğlu Mahallesi yakınlarındaki Thermai Thessos, İncesu Mahallesi yakınlarındaki Kollyda, Hamidiye Mahallesi güneyinde Kerbia, Ayvatlar civarında Dora, Körez yakınlarında Koresa, Saraçlar yakınlarında Nisyra, Gökçeören civarında merkez olarak kullanılan Meonya bulunmakta idi. Bu şehirleşme Hellenistik dönemde yayılmaya başlamış olup Roma döneminde şehirleşme artmıştır.

Salihli ilçesinde yer alan yerleşmelerin gelişimine etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin de en önemlileri doğal nüfus artışı, göçler ve savaşlardır. Yunanlıların işgaline kadar Salihli'nin nüfusunun 15.000 civarında olduğu savaş sonrasında ise 8.000'e düştüğü belirtilmiştir. Özellikle de 1950'den sonra tarımda makineleşme ile birlikte fazlaca göç almıştır. Ayrıca Devlet Demir Yolu ve Devlet Karayolu üzerinde bulunması, bu alana yerleşimi arttırmıştır (Akış ve Başkan, 2009: 37).

Salihli ilçesi köy yerleşmesi olduğu zamandan bu yana sürekli göç almış, nüfusu da sürekli artmıştır. Özellikle de bazı yerleşmelerin (Karayahşi, Dombaylı, Burhan, Araplı, Bayındırlı) aşiret yerleşmesi olması nüfusun önemli derecede artmasına sebep olmuştur. Bu mahalle isimleri de aşiret isimleridir (Akış ve Başkan, 2009: 38).

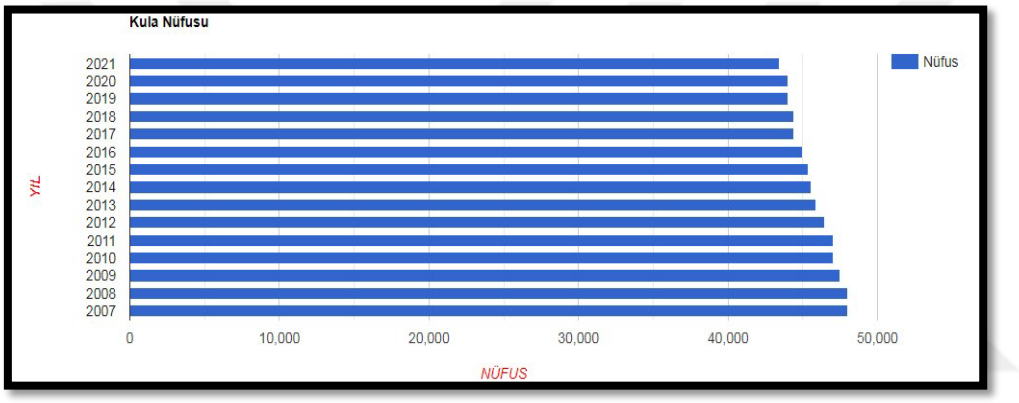
Salihli'de nüfus dağılışını etkileyen en önemli etkenler; yüzey şekilleri, tarım arazilerin dağılımı, su kaynakları, ulaşım ve ticarettir. İlçe sınırları içerisinde verimli alüvyal ovanın bulunması yerleşimin alçak kesimlerin ovalık sahalarında toplanmasına neden olmuştur (Akış ve Başkan, 2009: 38).

3.2.2.2. Nüfus Özellikleri

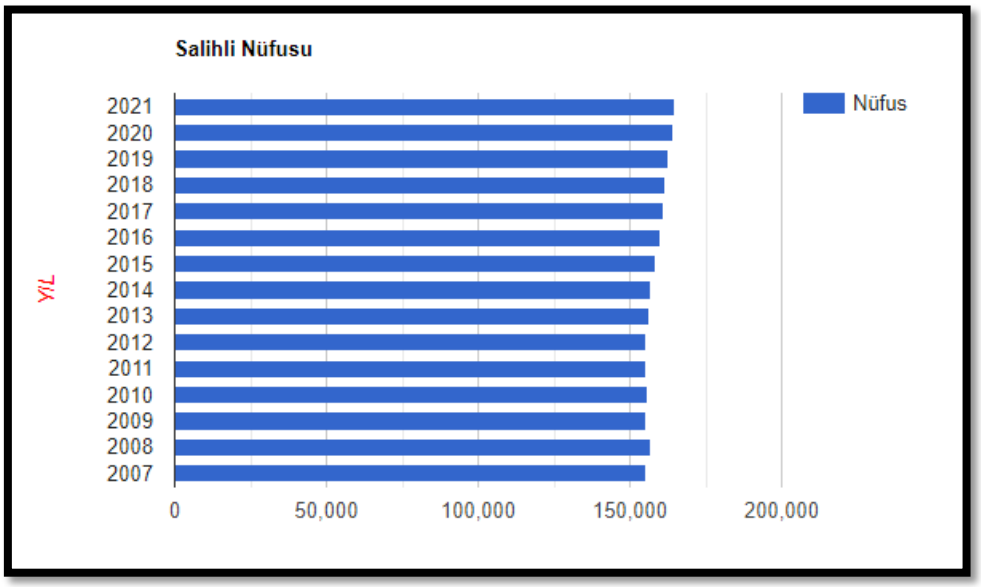
Nüfus artışını sağlayan temel neden, doğum oranının ölüm oranından fazla olmasıdır. Bunun yanında ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle de bir sahanın nüfusunda artış ve azalma görülebilir.

Bölge, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar insan faaliyetine ev sahipliği yapmıştır. Salihli ve Kula ilçeleri Jeopark alanı içindeki en önemli insan yerleşimlerini oluşturmaktadır. 2021 yılında yayınlanan verilere göre Jeopark alanı içinde yaşayan toplam nüfus 208.406'dır. Jeopark'ın iklim, ulaşım ve topografik özellikleri açısından daha elverişli koşullara sahip olan batı kesimi (Salihli), sosyo-ekonomik faaliyetler açısından jeoparkın doğu kesimine göre daha gelişmiş durumdadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2021 yılında Kula'da 7 yaş üzeri okur yazar olmayan nüfus sayısı 908 kişidir. Bunun 670 kişisi 65 yaş ve üzeri kişilerdir. Salihli'de ise okuma yazma bilmeyen kişi sayısı 3207'dir. Salihli'de de bu sayının çoğunluğunu yine 65 yaş üzeri (2182 kişi) oluşturmaktadır. (TÜİK, 2023)

Grafik 1: Kula'da 2007 ile 2021 yılları arası Kula'daki nüfus değişimi (Nüfusu, 2022)

Grafik 2: Salihli'de 2007 ile 2021 yılları arası Salihli'deki nüfus değişimi (Nüfusu, 2022)

3.2.2.2. Ekonomik Özellikleri

Tarihin en eski dönemlerinden beri insan yerleşimine konu olan ve önemli ticaret yolları üzerinde yer alan Jeopark bölgesi, sosyo-ekonomik özellikleri bakımından farklı özelliklere sahiptir. Jeoparkın iklim, ulaşım ve topografik özellikleri açısından daha elverişli koşullara sahip olan batı kesimi (Salihli), sosyo-ekonomik faaliyetler açısından Jeopark'ın doğu kesimine (Kula) göre daha gelişmiş durumdadır. Salihli ilçesinde aktif nüfusun önemli bir kısmı (%55) hizmet sektöründe çalışırken, nüfusun sadece %33'ü sanayi ve diğer sektörlerde çalışmaktadır. Burada tuğla fabrikaları, tekstil sanayi ve alkollü içecek fabrikaları önemli sanayi tesisleri arasında sayılmaktadır. Bu alanda diğer önemli ekonomik faaliyet tarımdır ve nüfusun %12'si bu sektörde istihdam edilmektedir. Salihli Ovası'nın verimli topraklarında çekirdeksiz üzüm yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır. Yetiştirilen üzümlerin önemli bir kısmı kurutularak ihraç edilmekte, geri kalanı ise üzüm olarak tüketilmekte veya şarap yapımında kullanılmaktadır. Salihli kesiminin bir diğer tarım ürünü ise kirazdır. Bozdağ'ın eteklerinde yetiştirilen kirazların önemli bir kısmı ihraç edilmektedir. Diğer tarım alanı ürünleri ise pamuk, zeytin, meyve, sebze ve yağ bitkileridir.

Jeoparkın doğu bölgesi olan Kula kesiminde ise ekonomik gelişme istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri, tarıma elverişli olmayan topografik koşullar ve tarım arazilerinin önemli bir bölümünde kuru tarım yapılması gibi diğer olumsuz faktörlerdir. Bu kesimde ekonomik olarak aktif nüfusun önemli bir kısmı hizmet sektöründe çalışmaktadır. Hizmetler sektöründen sonra temel ekonomik faaliyet tarımdır. Bu alanda kuru arazide hububat, sulanabilir arazilerde ise zeytin, pamuk, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Bölgedeki en önemli sanayi faaliyetleri arasında deri ve ayakkabı üretimi yer almaktadır. Son dönemde tekstil sektöründe önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KULA - SALİHLİ UNESCO GLOBAL JEOPARKI VE YAKIN ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİ

4.1. Kula'nın Tarihi Coğrafyası

4.1.1. Luviler Dönemi

Luviler hakkında henüz çok ayrıntılı bilgiye sahip olmasak ta bulunan bazı kalıntılar bize yaşamları hakkında bazı bilgiler vermektedir.

Luvi Krallığı'nın köklerinin M.Ö. 2300 civarında olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklara göre, Luviler'in Anadolu'nun en eski halkı olduğu söylenir. Ayrıca Yunanların bu ırka Pelasgos diye hitap ettiği, bugün bilinen adları olan Luvi adını ise Hititlerin kendilerine söylediği bilinmektedir. Hititlerin başkenti Hattuşşa'da bulunmuş ve Akadca çivi yazısıyla yazılmış belgelerde luvi dilini konuşan halkın yaşadığı bölgeye Luviya denildiğinden bahsedilir. Bilim, Sanat ve Felsefe'da çok ileri seviyede oldukları için onlara "ışık insanı" anlamında olan "Luviler" demişlerdir. Yani Luvi Krallığı Işık İnsanı Krallığı anlamında kullanılmaktadır. Kibele, Afrodit, Apollon ve Artemis gibi Tanrı ve Tanrıça adlarının birçoğu da Luvicedir. Luviler ilk çağ Anadolusuna dini anlamda da katkıları oldukça fazladır. Luvi Tanrısı Men'i Frigler ve Lidyalılar da Tanrı olarak kabul etmiştir (Wikipedia, 2021)

Harita 5: Luviler Dönemi Anadolu Haritası (Bilimseldünya, 2021)

Kula'da ilk bilinen yerleşim Luviler döneminde gerçekleşmiştir (M.Ö. 1650 – M.Ö. 1200). O dönemlerde Kula'ya verilen isim "Kuwala" idi. Kuwala'nın anlamı ise: Tanrıça Artemis'in yavrusu idi. Kuwa: Tanrı, tanrıça Artemis anlamına gelirken, -la eki de küçültme ekidir (-cik, -cık, -ceğiz, yavru, yavrucak). Çevrede bunu destekleyecek şekilde kullanılan bazı yer isimleri de mevcuttur. Örneğin Sanda-la (Sandal Mahallesi'nin eski adı). Sanda: Tanrı Apollon, -la eki de yavrusu anlamında kullanılmakta idi. Ayrıca Luvi dilinde Kula adı sarı, sarı ırmak anlamına da gelmekte idi. Luviler döneminde Kula'daki yaşamın şekli hakkında henüz çok fazla bilgiye sahip değiliz (Ataş, 2017:12).

4.1.2. Hititler Dönemi

Hititler bir diğer adı ile Etiler, M.Ö. 1600 yıllarında Anadolu yarımadasında devlet kuran bir halktır. Halk Hititçe ve Luvice dillerini konuşmuştur. Bu dillerin yanında tabletlerinde Sümerce ve Akadca yazılar da mevcuttur. Çivi yazısını ve hiyeroglif yazı sistemini kullanmışlardır. (Amp Tr, 2021)

Harita 6: Hititler Dönemi Anadolu Haritası (Sorubank, 2021).

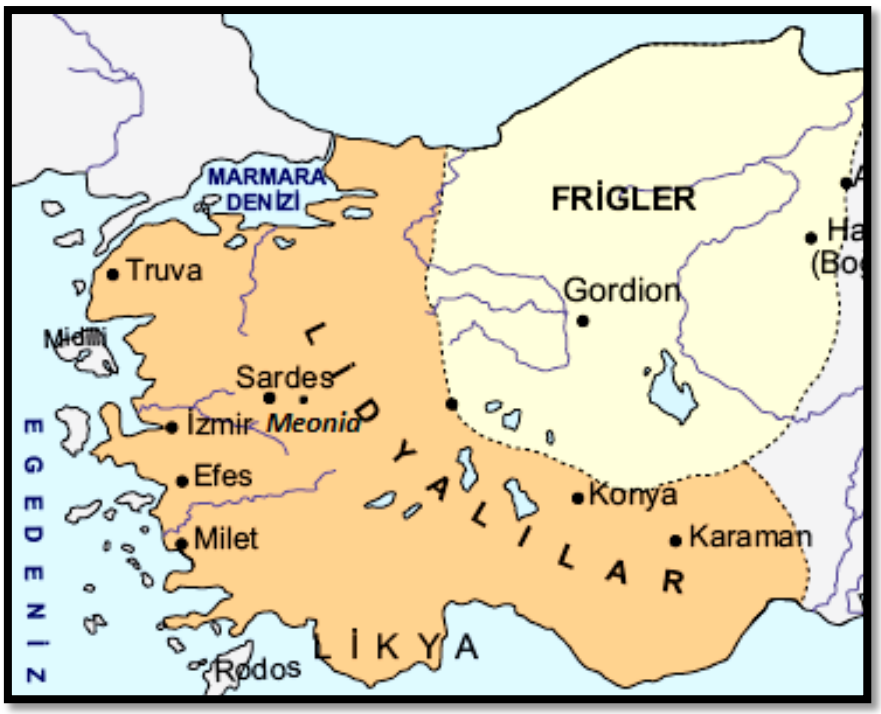
Anadolu'nun ilk yerleşiklerinden olan Hititler, Kula'ya KHULANA (sarı ırmak) adını verdikleri kaynaklarda görülmektedir (Ataş, 2017: 12).

Hititler döneminde şu anki yerleşim yeri olan Kula ilçesinde yerleşimin çok fazla yokken, daha çok Sandal Mahallesi ve Gökçeören (Menye) Mahallesi'nde yerleşim yerleri bulunmakta idi.

4.1.3. Lidyalılar Dönemi

Lidya Krallığı M.Ö. 1300 ve M.Ö. 546 yılları arası Anadolu'da hüküm sürmüş ve sikkenin ilk kullanıldığı krallık olarak bilinir. Eski çağlarda Batı Anadolu'nun güneyinde Kayra, doğuda Frigya, Batıda Aiolia ve İyonya, kuzeydeyse Demirci (Temos) ve Murat (Diynmos) dağları ile çevrilmiş bölgesi Lidya adıyla anılmaktadır. Bölgenin merkez alanını Gediz ve Menderes havzaları oluşturmaktadır, bu topraklar, doğal kaynaklar açısından çok zengindir. Dağlar ormanlarla kaplı olduğu için ev yapımında gerekli olan tahta buralardan sağlanmakta, bol miktarda bulunan kil yataklarından da bina, çanak ve çömlek yapımında yararlanılmaktadır. Yörede ayrıca mermer yatakları da vardır (YÜKÇÜ ve ATAĞAN, 2012: 32).

Lidyalılar döneminde daha çok Kula'dan daha geniş bir yerleşim yeri olan Meonia (Menye)'den bahsedilir. Menye'nin şu anki ismi ise Gökçeören'dir. Lidyalılardan ayrıntılı olarak Salihli bölümünde bahsedilecektir.

Harita 7: Lidyalılar Dönemi Anadolu Haritası (Bilgioloji, 2021)

4.1.4. Roma Dönemi

Roma İmparatorluğu M.Ö. 27 yılında kurulmuş ve M.S. 395 yılında dağılarak Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölünmüştür. Bu dönemlerde Kula Bölgesinden geçen ve Geographika (Coğrafya) adlı eserinde Kula ve çevresinden bahseden Strabon, Kula hakkında bazı bilgiler vermiştir.

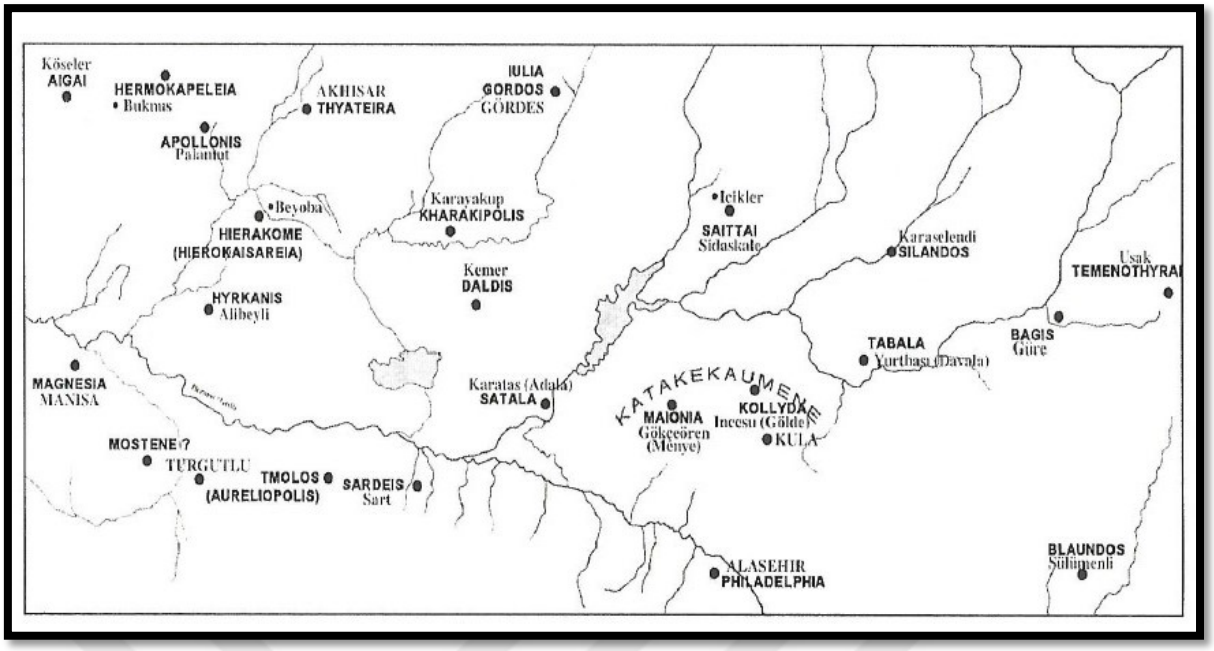
M.Ö. 63 – M.S. 25 yıllarında yaşayan ünlü gezgin ve coğrafyacı olan Strabon Geographika (Coğrafya) adlı eserinde "… daha sonra Katakekaumene denen ve uzunluğu 500 stadion[4] (9km) genişliği 400 stadion (7km) olan arazi gelir. Buraya hem Mysia, hem de Maionia denmektedir. Kalite bakımından rakiplerinden hiç de geri kalmayan Katakekaumene şarabının üretildiği bağlar dışında her taraf çoraktır. Ovanın yüzü küllerle kaplanmıştır. Dağlık ve kayalık olan arazinin sim siyah oluşu buradaki yangınlara bağlanmıştır. Ama şimdi bazıları bunun yer altında meydana gelen patlamalar sonucu ortaya çıkan ateşle açıklarlar ve ardından Typhon masalını[5] anlatırlar. Ama bütün bölgenin bu tür nedenlerle bir defada bu hale geldiğini düşünmek doğru değildir. Bunun asıl nedeni yer altından gelen ateştir ve bu ateşin çıktığı kaynak şimdilerde yok olmuştur. Burada 3 tane birbirinden 40 (700m) stadion mesafede, "körük" dedikleri çukur bulunmaktadır. Bunların her birinin yanı başında birer tepe yükselir. Haklı olarak bunların yeraltında püsküren sıcak cisimlerden oluştuğu düşünülmektedir." diye bahseder (Malay,2006: 9) .

Strabon'un eserinden de anlayacağımız gibi o dönemlerde Kula ve çevresinde yerleşim bulunmaktaydı. Hatta buralarda üzüm yetiştiriciliği ve şarap üretimi yapıldığını da anlayabiliriz. Strabon'un Katekekaumene yani "Yanık Ülke" diye adlandırmasının asıl nedeni buradaki volkanizmanın ve etrafa yayılan sönmüş lavların etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

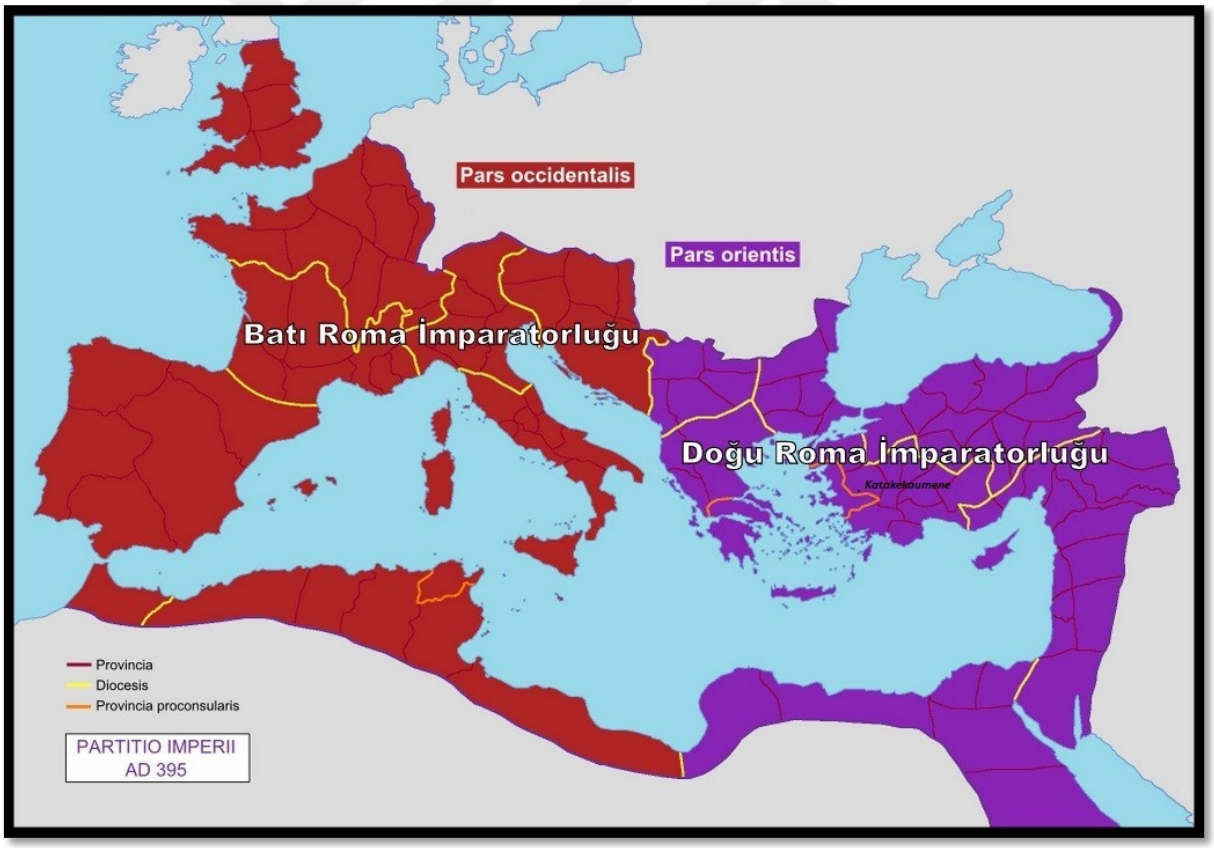
Roma İmparatoru Decius (M.S. 249-251) paganlar tarafından öldürülen lider Pionius kendini savunurken bölgenin bu halini, Tanrı'nın inançsızlara verdiği bir ceza olarak yorumlar ve "Kafirler için bir ibret olan, Lidya'nın ateşle kavrulmuş toprağını görmüyor musunuz" diye bahseder.

[4] Stadion: Antik Yunan döneminde bir uzunluk ölçüsü birimidir. 1 Stadion yaklaşık 185.4 metredir.

[5] Typhon: Mitolojide ejder başlı, vücudu yılanlarla kaplı, dağlardan daha iri, ağzından ateş saçan bir yaratıktır. Tanrılar bile ondan çekinmektedir. Zeus'a baş kaldıran Typhon tanrıların evi olan Olympos'a bile saldırır. Hatta Zeus yaralanır. Ama sonuçta Zeus gönderdiği yıldırımlar ile onu öldürür ve Aetna (Etna) Yanardağı'nın altına gömülür.

Harita 8: Roma Dönemi Kula ve Salihli çevresi haritası (Tanrıver, 2006:191).

Harita 9: Doğu ve Batı Roma Dönemi Anadolu Haritası (İstanbulturistrehberi, 2021)

4.1.5. Bizans Dönemi

Bir dönem Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında olan Kula, sonrasında Bizanslıların hakimiyetine girmiştir. Kula 7–11 yy arasında bir Bizans askeri ve idari bölgelerinden biri olan Opsikion adında bir yerleşim yeridir. Ülke, idari ve daha çok savunma amaçlı Thema adı verilen ve sayıları 40 olan ve birer Strategos (komutan) tarafından yönetilen bölümlere ayrılmıştır. Bizans kaynaklarında belirtildiği üzere 7 yy'da kuzeybatı Anadolu topraklarında Opsikion adlı bir Thema kurulmuş ve bu Thema 9.yy' da ikiye bölünmüştür. (Kula Belediyesi, 2021)

Bizans tarihçilerinden olan Pachymeres, Kula'nın Türklerle-Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren müstahkem bir mevki olduğundan söz etmektedir.

Harita 10: Bizans Dönemi Anadolu Haritası (Wikipedia, 2021).

4.1.6. Germiyanoğulları Dönemi

Kula'ya çok eski devirlerden bu yana yerleşim olsa da tam olarak yerleşim Orta Asya'dan gelen Türkler tarafından yapılmıştır. Türklerden önce bugünkü Kula topraklarında önemli bir yerleşim, antik bir kent ya da köy bulunmamaktadır (Ataş, 2017: 11).

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra bu bölgeye yerleşim başlamış önce Türkmen aşiretlerine ev sahipliği yapan Kula,1098 yılında yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. 1233 yılında Alaattin Keykubat döneminde yeniden Türklerin eline geçerek Anadolu Selçuklu

Devleti'nin bir parçası olmuştur. Ardından Germiyanoğlu Beyliği hakimiyetine girmiş ardından üçüncü kez Bizans topraklarına dahil oluştur (1304). II. Yakup'un meşhur taş vakfiyesinde Kula'nın Germiyanoğlu Mehmet Bey tarafından (1340-1361) kesin olarak alındığı kayıt altına alınmıştır (Şahin, 2010: 33).

1381 tarihinde Germiyan Beyi Süleyman Şah kızı Devlet Hatun'u (Mevlana Celaleddin Rumi'nin torunu) I. Murat'ın oğlu Yıldırım Beyazıt ile evlendirerek Kütahya ve civarını çeyiz olarak Osmanlılara vermiş, ardından da başkent olarak Kula'yı seçmiştir. Kula başkent olduğu dönemlerde imar ve kültürel faaliyetlere ağırlık verilmiş, medrese camii, köprüler kurulmuştur.

Süleyman Şah'ın ölümü ile Osmanlı topraklarına dahil olan Kula 1402 yılında Timur'un Anadolu Beyliklerini yeniden kendilerine verilmesi ile Germiyanoğlu Beyliğine yeniden geçmiştir. 1428 yılında Yakup Bey'in ölümü ile yeniden Osmanlı idaresine geçmiştir. 1896 yılına kadar Kütahya'ya bağlı kalmış, bu tarihten sonra da Manisa'ya bağlanmıştır (Şahin, 2010: 34).

Harita 11: Germiyanoğulları Dönemi Anadolu Haritası (Tarihdersi, 2021)

4.1.7. Osmanlı Dönemi

Kula; Osmanlı döneminde Kütahya sancağına bağlı kazalardan birisi olup, Osmanlı kaynakları Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in 1428'de Edirne'ye giderek beyliğini II. Murat'a vasiyet ettiğini ve 1429'da vefat ettiğini yazmaktadır. 1410 tarihinde Çelebi Mehmet, Manisa'yı

Aydın vilayetine bağlamıştır. Sonrasında ise İzmir dahil olmak üzere Osmanlılar idaresine geçmiş, Ankara – İzmir yolu üzerinde bulunan Kula, kervanların konakladıkları yer haline gelmiş olup ticaret konusunda güvenilir bir sahaya dönüşmüştür. Böylelikle ticaretle uğraşan kafileler ve Rumlar buraya yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Kula'da ticaret gelişmiş oldu.

Kula ile ilgili sayısal verilerin bulunduğu en eski defter II. Beyazid (1481-1512) döneminde tutulmuş bir mufassal defteridir.[6] Bu defterin de XV. Türk sonlarında düzenlenmiştir. Bu deftere göre Kütahya'ya bağlı bir kasaba olan Kula'da 3 mahalle (Uşaklu, Mescid-i Mihmad, Cami) 262 nefer[7], 213 hane bulunmaktadır (Ataş, 2006: 41).

Osmanlı Döneminde Kula'nın farklı bir önemi daha bulunmaktaydı. Burada yaşam diğer yerleşim yerlerine göre çok farklı idi. Gelir düzeyi düşük (400 ile 1000 akçe) olmasına rağmen halk modern yaşamaktaydı. O dönemde Kula'nın kadısı[8] bulunmamaktaydı. Mahalleleri, çarşı pazarı ve halkın tarım dışı faaliyetlerle (el sanatları ve ticaretle) uğraşması Kula'ya hiçbir Anadolu kasabasında görülmeyen bir modernlik kazandırmıştır (Ataş, 2006: 40).

Harita 12: II. Murat Dönemi Osmanlı Devleti sınırları (Eokultv, 2021)

[6] Mufassal Defteri: Osmanlılar'da vergiye esas olan kaynakları belirlemek amacıyla yapılan sayımların kayıtlarının ayrıntılı olarak gösterildiği tahrir defteri türü.

[7] Nefer: Rütbesiz asker

[8] Kadı: Osmanlı'da adalet, noterlik ve idari işleri yürüten kişi

4.1.8. Kurtuluş Savaşı ve Sonrası

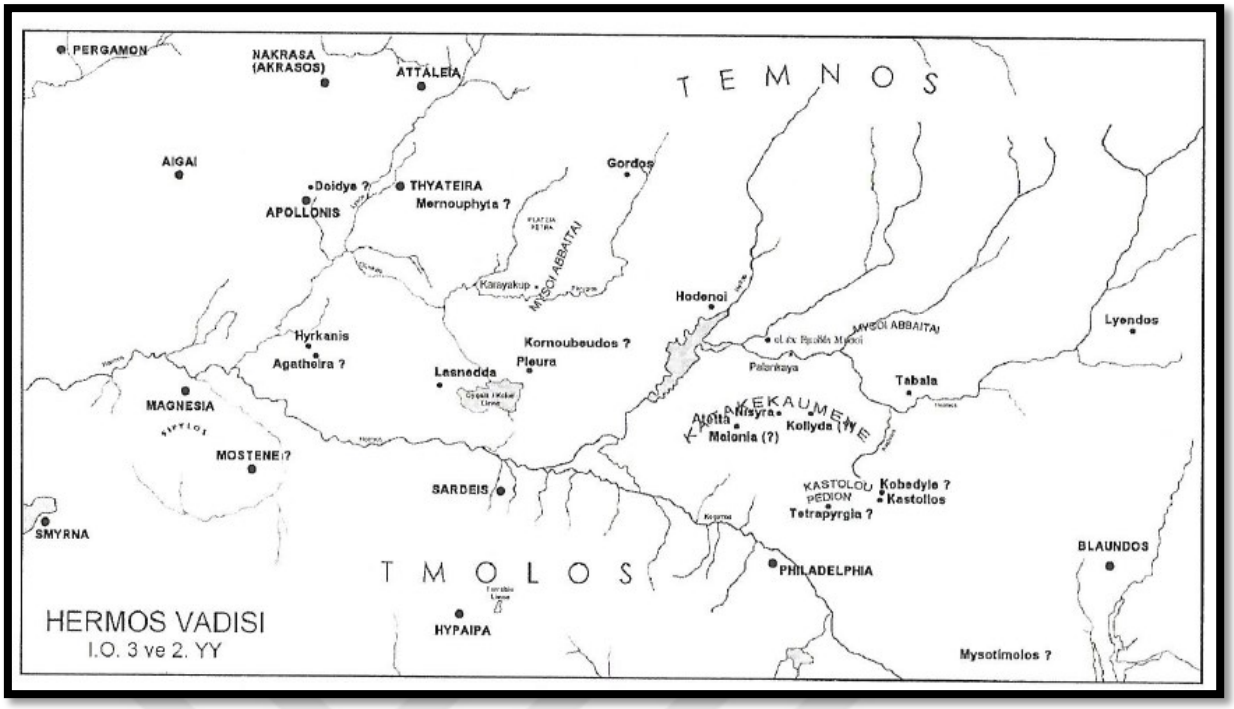
I. Dünya Savaşı sonrasında Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti'nin toprakları kısa bir süre içerisinde işgal edilmeye başlanmış, İstiklal Savaşı'nın asıl cephesi olan Ege Bölgesi özellikle İngilizlerin desteği ile Yunanlılara bırakılır. Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi ile Ege Bölgesi ve Anadolu için önemli günler başlamış oldu. Yunanlılar belirli bir plan ile işgallerini sürdürecek, Manisa üzerinden Kula'ya dayanacaklardır (Elmacı, 2006: 481).

Yunanlılar geri çekilişleri sırasında Türklerin harekâtını geciktirmek için tahribatta bulunuyorlardı. Yolları, evleri, köyleri, şehirleri yakıyorlar, yoldaki halkı topluca öldürüyorlar, yakıyor ve kuyulara atıyorlardı. Kula için de aynı tehlike mevcuttu. Hatta halk Türk gençlerini camilere çağırmışlardı. Eğer Yunan askerleri kaçışlarında Kula'ya gelir ve yakacak olurlarsa tedbir alacaklardı. Kula'nın yakılmaması Fahrettin Paşa'nın verdiği emre bağlanır. Yunanlılar kaçarken Fahrettin Paşa önlerinin kesilmesini ister. Böylece açık olan yoldan Yunanlılar kaçarak giderler bu nedenle de Kula yakılamamıştır (Elmacı, 2006: 489).

4.1.9. Kula İsminin Tarihçesi

Kula'nın ismi Luviler döneminde Kuwala olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Kuwala'nın anlamı ise: Tanrıça Artemis'in yavrusu anlamında kullanılmıştır. Kuwa: Tanrı, Tanrıça Artemis anlamına gelirken, -la eki de küçültme ekidir (-cik, -cık, -ceğiz, yavru, yavrucak) (Ataş, 2017: 11).

Anadolu'ya ilk yerleşen Hititler, Kula'ya KHULANA (sarı ırmak) adını vermişlerdir. Roma döneminde ise ünlü coğrafyacı Strabon'un yazdığı Geographika adlı eserinde Kula'dan Katakekaumene olarak bahsedilmiştir. Çevredeki yerleşimlerin de isimlerinden bahsedilmiştir. Örneğin Gökçeören Mahallesi Maionia, Şehitlioğlu Mahallesi Thermai Thessos, Yurtbaşı Mahallesi Tabala olarak geçmektedir (Ataş, 2017: 13).

Harita 13: M.Ö 3 ve 2. Yıllarda Hermos Vadisi (Kula ve çevresi) haritası (Tanrıver, 2006:191).

W.M. Ramsey adlı araştırmacı 1883 – 1891 yıllarında Kula'yı 3 kez ziyaret ederek Kula ismini müstahkem şehir anlamına gelen kale ile ilişkilendirmiştir. Fakat Kula'da herhangi bir kale kalıntısı bulunmamaktadır (Ataş, 2017: 13).

Kula'nın Bizans dönemindeki ismi kaynaklara göre Opsikion olarak geçmektedir.

Bazı kayıtlara göre Kula'nın eski adı "Kılanuda" veya "Kule" denildiği ve civarında da Romalılara ait bazı köy ve kentler bulunduğu anlaşılmakta olup bu kentlerin sürekli Türk akınlarına uğradığı belirtilmektedir (Tosun, 1986: 15).

Ünlü Türk Bilgini Kaşgarlı Mahmut, Divan'ı Lugat-üt Türk adlı sözlüğünde Kula adını sarı, kahverengi arası, pekmez köpüğü, vişne çürüğü, at rengi anlamlarında kullanılmıştır. Kula'da volkanik araziden dolayı siyah ve koyu kahve renginin yoğunlukta olması sebebi ile isminin buradan gelme olasılığı yüksektir.

Tam olarak kanıtlanmamasına rağmen Alman Coğrafyacı Prof. Kiepert eski Türkçe'de Kula'nın şehir anlamına geldiğini savunmuştur.

Bazı araştırmacılara göre ise Kula isminin, burç manasına gelen (kule) den almıştır. Bir rivayete göre de Sart (Sardes) Kralı Giges'in hasta olan kızının iyileşmesi için suyunun ve havasının sağlıklı olduğuna inanılan Kula'da bir Kule yaptırdığı söylenmektedir (Ataş, 2017: 13).

Sonuç olarak Kula isminin tam olarak nereden geldiği bilinmemekte ve bu konu ile ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır.

4.2. Salihli'nin Tarihi Coğrafyası

Yapılan araştırmalara göre Salihli'nin Sart Mahallesi'nin geçmişi yaklaşık M.Ö. 15. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 1988 yılında ortaya çıkarılan bir mezar M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Anadolu tarihini en önemli merkezlerinden birisi olan Sart Mahallesi, Bronz çağda Troya ile temasta olduğu, Herodotus'a göre de M.Ö. 1200'de bölgede Miken sülalesinden Herakles Oğullarının hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. M.Ö. 1000 yıllarında Lydia Krallığı başkenti Sardes, M.Ö. 6. Yüzyılda Perslerin Lydia Krallığı'na son vermesi üzerine bir Pers Satraplık[9] merkezi haline gelmiştir. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, M.Ö. 180'de Bergama Krallığı tarafından ele geçirilmiş olup, M.S. 3 ve 4. Yüzyılda surlar yapılmış ve Roma döneminde eyalet merkezi haline gelmiştir. Bizans döneminde ise piskoposluk ve Thema[10] merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Bizansın son dönemlerinde önemini yitirmiş 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya Türklerin yerleşmesi ile birlikte Türk hakimiyeti, 1313 yılında Aydınoğulları, 1391 yılında ise Osmanlı egemenliği altına girmiştir (Ürer, 2009: 2).

Türk dönemine ait yazılı belgelerde Salihli ismini en erken 1518 tarihli Aydın Menteşe livaları[11], nahiyeleri ve kalelerine ait defterde bulunmaktadır. Söz konusu defterde Veled-i Salih (Salihoğlu) adlı bir yerleşimden bahsedilmektedir. 1528 – 1529 tarihlerindeki kayıtlarda da Veled-i Salih Köyü'nde 14 hane bulunduğundan bahsedilmektedir. Yakın döneme geldiğimizde ise 1826 yılında bu bölgede bulunan Arundell, Salihli adlı bir yerleşimden bahsederken burada 13 Grek ve 35 Türk evinin bulunduğunu belirtmiştir. 1848 yılında yapılan nüfus sayımında Salihli'de 278 hanede toplam 1251 nüfus bulunmaktadır. Defter kayıtlarında 33 hanelik Rum nüfusun 17si başka yerden geldiği belirtilmektedir. 8 hane Rodos'tan, 3 Hane Turgutlu'dan, 2 Hane Akşehir'den ve birer hane Yanya, Mihailli, Dereköy ve Adala'dan gelmiştir. 1900 tarihinde Salihli yavaş yavaş ticaret merkezi haline gelmiş, Türk, Rum, Ermeni ve Yahudi nüfusu oldukça artmıştır. Yaklaşık 2000 nüfusuna ulaşmış 13 han ve birçok hamama sahip bir yer haline gelmiştir (Ürer, 2009: 3).

Kurtuluş savaşında Alaşehir'den de alınan destek ve iş birliği ile Yunanlara karşı direnmiş, mücadele vermiş ve 5 Eylül 1922 tarihinde yangın yeri halindeki Salihli temizlenmiştir (Ürer, 2009: 4).

[9] Satraplık: Perslerde eyalet sisteminin bir diğer adı
[10] Thema: Stratejik alanlarda askeri ve sivil güçlerden oluşan askeri bölge
[11] Liva: Sancak, tugay

4.2.1. Frigya Dönemi

Frigya Krallığı Anadolu tarihindeki en farklı uygarlıklardan birisi olup kuruluşunun M.Ö. 750 yılına dayandığı bilinmektedir. Fakat Anadolu'ya gelişleri M.Ö. 1200'lü yıllara dayanmaktadır. O dönemlerde Anadolu'da boylar halinde yaşam sürmüşlerdir. Özellikle de Kral Midas döneminde Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen olmuşlardır. Friglerin ilk kralı Gordios'tur. Ardından oğlu Midas, kral olmuştur. Midas Asurlar ile anlaşma yolunu seçmiştir. M.Ö. 7. yy'lara doğru Kafkasya'dan Anadolu'ya giren Kimmerler, Friglerin başkenti Gordium'a kadar ilerlediler. Daha sonra da Lydialılar Frigleri tamamen ortadan kaldırdılar. Kral Midas'ın yenilgilerden sonra boğa kanı içerek hayatına son verdiği söylenmiştir. (Antibilgi, 2021).

Harita 14: Frigya Haritası (Antibilgi, 2021).

Kral Midas ile ilgili anlatılan bazı mitolojik hikayeler bulunmaktadır. Bu hikayelerin bazıları Midas'ın eşek kulakları gibi kulaklarının olduğunu ve bunun sebebini anlatırken bir kısmı da daha sonra dokunduğunun altın olmasının nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadır. Bu mitolojik hikayeler şu şekilde gerçekleşmektedir:

Mitolojiye göre şarap ve eğlence tanrısı olarak bilinen Dionysos ve alayı Frigya yakınlarında dolaşırken bir mağarada uyurlar. Uyanıp gittiklerinde ise yaşlı Silenos'u orada unutmuşlardır. Silenos, uyandığında panikler ve Dionysos'u aramaya koyulur. Bu arada bir

uçurumdan yuvarlanarak yaralanır. Köylü halktan birkaç kişi Silenos'u Kral Midas'a götürür. Midas ta onu iyileştirip Dionysos teslim eder. Dionysos ta durumdan çok memnun kalarak Midas'a "dile benden ne dilersen" der. Aç gözlü olan Midas "her tuttuğum altın olsun." der. "Dileğin gerçekleşmiştir" diyen Dionysos'un huzurundan ayrılınca Midas bir taşa dokunur ve taş gerçekten de altına dönüşmüştür. Sevinçle eve gider ve heyecanını eşi ile paylaşır. Sevinçten eşine sarıldığında eşi de altına dönüşmüştür. Bir şeyler yemek istediğinde de dokunduğu her şey altına dönüşmektedir. Bu olayın ardından bu dileğinden pişman olur ve tekrar Dionysos'a gider, dileğinin geri alınmasını ister. Dionysos'ta kendisine Paktolos ırmağında yıkanmasını söyler. Midas Paktolos ırmağında yıkanır ve büyüden kurtulur. Böylelikle bu büyü Paktolos ırmağına geçmiş ve o günden sonra bu ırmakta altın akmaya başlamıştır. Paktolos ırmağı günümüzde Salihli'nin Sart Mahallesi'nde bulunmaktadır ve Lydialıların da zenginlik kaynağıdır. Ayrıca Midas'ın tam olarak yıkandığı alana tabak deresi dev kazanları denilmekte olup Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın jeositlerinden birisi durumundadır.

Zenginlik içinde yaşayan Kral Midas bu zenginlikten ve görkemden sıkılmış ve kır Tanrısı Pan'ın müridi olur. Pan da müziğin, sanatın tanrısı olan Apollon'a müzik konusunda meydan okur. Dağ tanrısı Tomolos hakem olarak seçilir. Pan flüt çalarken Apollon ise lir. Tomolos kazanan kişinin Apollon olduğunu söyler. Kral Midas hariç izleyenler kararın doğru olduğunu düşünür. Apollon'da Kral Midas'ın müzikten anlamayan bir kulağının olduğunu düşünür ve kulaklarını eşek kulağına çevirir. Bir başka anlatıma göre ise Kral Midas anne karnında geçirdiği bir hastalık sonucu kulaklarının orantısız olduğu ve kafatasının eğri olduğu söylenmektedir.

4.2.2. Lidya Dönemi

Lidya hanedanlığı ve kralları sırası ile:
Atyadlar (Tantalidler) hanedanlığından:
Manes, Kotis, Atis, Lidos, Tmolus, Omphale, Tantalos
Heraklidler (Tilonidler) hanedanlığından:
Agron, I.Ardis, I.Alyattes, Meles, Kandaules
Mermnadlar hanedanlığından:
Giges, II.Ardys, Sadyattes, II.Alyattes, Krezüs (Kroisos)

Lidya Devleti ile ilgili kaynaklar daha çok Asur kaynaklarından elde edilmiştir.

Herodots'a göre M.Ö. 7. yüzyıl öncesi Lidya Krallığını üç ayrı hanedan yönetti. Bu hanedanların ilki Atyadlar olup ilk kralı Manes'tir. O dönem Lidyanın ismi Maeonya diye

geçer. İkinci hanedanlık ise olan Heraklitler, Herakles tarafından M.Ö. 1185 yılında kurulmuştur. Bazı tarihçilere göre ise Heraklidlerin kurucusu Argon'dur. Fakat Heraklesoğulları'nın son kralı Kandaulis'in dışında diğer krallar ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. (Wikipedia, 2020)

Lidya Krallığı dönemi Anadolu tarihi ve Dünya tarihi açısından oldukça önemlidir. Bazı kaynaklara göre Giges Lidya Kralı Kandaulis tarafından Kapadokya'ya sürgüne gönderilen Dascylus'un oğludur. Kandaulis Dascylus'u sürgünden geri çağırdığında Dascylus kendisi yerine oğlu Giges'i gönderir ve Giges Kandaulis'i öldürerek Lidya Krallığının başına geçer. (Wikipedia, 2020)

Heradotos'a göre, Kandaulis veziri olan Giges'e eşi Nizida hakkında çok güzel bir kadın olduğunu anlatır. Giges'te "törelerimize göre bizim olana bakmayız" kralım der. Kandaulis ise onun kendisine inanmadığını düşünür ve eşini çıplak görmesini ister. Kabul etmeyen Giges çok fazla ısrar eden krala mecburen evet der. Kralın yatak odasında gizlenir ve Nizida'yı çırılçıplak görür. Nizida da Giges'in saklandığı yerden kendisini görür ama sesini çıkarmaz. Giges daha sonra odadan gizlice ayrılır. Ertesi gün Nizida Giges'i çağırarak kendisini izlerken gördüğünü söyler. Ardından da "törelerimize göre senin olmayana yani bana baktın, senin için artık 2 yol var ya kralı öldürüp benimle evlenirsin ya da seni öldürtürüm." der. Canı tatlı gelen Giges Kral Kandaulis'i öldürerek krallığın başına geçer. Böylelikle Lidyalılar Mermnadlar idaresine geçmiş olur. (Wikipedia, 2020)

Bunlar gibi birçok hikâye mevcuttur. Fakat hepsinin de ortak tarafı Giges sivil bir hamle ile kral Kandaulis'i öldürüp, onun yerine geçmesidir.

Giges zamanında en büyük buluş Paktalos Nehri'nde (Sart Çayı) bulunan altın işlemesiydi. Bununla oldukça zengin bir krallık haline geldi. Kendine bağlı kişilerden kurulu bir krallık kurup, güçlü bir ordu oluşturulmuştur. Kimmerlere karşı birçok zafer kazanmasına rağmen yine onlarla yaptığı bir savaşta ölür ve yerine oğlu II. Ardys (Ardis) geçer. Ardis Kimmerlerin başkent Sardes'e kadar ilerleyip burayı kuşatmalarına karşı çok iyi savunma yapıp Kimmerleri geri püskürtmüş, 49 yıl hüküm sürmüş olup yerini oğlu Sadyattes'e bırakır. Sadyattes çok iyi bir yönetici olmayıp başarısız seferler düzenlemiştir. Sadyattes tahta geçer ve 12 yıl tahtta kalır. Ardından II. Alyattes tahta geçer ve Lidya'nın en büyük krallarından birisi haline gelir. Kimmer kalıntılarını tamamen temizler ve Miletos ile savaşır. Burası ile ticari anlaşmalar yapan II. Alyattes Smryrna üzerine sefere çıkmış ve burayı ele geçirmiştir. Ayrıca Dünya tarihinin önemli olaylarından birisi olan elektron ve altınlardan ilk paralar piyasaya sürülmüştür. (Anadolu Uygarlıkları, 2020)

Aslında Sümerlerin icat ettiği para Lidyalılar döneminde devlet garantisi altına girmiş, altın ve gümüş karışımı elektronlardan oluşmuştur. Alyattes in parayı ilk piyasaya sürme sebebi şu şekilde açıklanmıştır: Çok zengin olan Lidyalılar askerlik yapmayıp paralı asker tutarak karşılığında altın bilezik vermektedirler. Fakat bir asker kendi bileziğinin diğerlerine göre daha ince olduğunu iddia ederek bileziği kabul etmez ve krala çıkar. Kral Alyattes ise serçe parmağının tırnağı büyüklüğünde bir altın parçasına mührünü basarak bundan sonra bunun kullanılacağını belirtir ve parayı devlet garantisine alır.

Foto 1: Lidyalılar döneminde basılan ilk madeni para: Para ilk defa Lidyalılar döneminde devlet garantisine alınmıştır. (Karakoç, 2014: 3).

Lidya Krallığının en son olarak efsanevi Kral Kezüs (Kroisos) tahta geçer. Kroisos ya da İslam kaynaklarına göre Karun olarak geçen kral döneminde Lidya gücünü zirveye taşımıştır. M.Ö. 560 – 546 yılları arasında tahtta kalan kral ticaret ve altın madenciliği ile çok zenginleşmiştir. Babası Alyattes'in yakıp yıktığı Smyrna şehrini yeniden kurmuş ayrıca burasını ticaret ve ekonomik anlamda geliştirmiştir. Lidya'yı o dönemin en zengin devleti haline getirmiştir. Sardes'te birçok bayındırlık faaliyetleri göstererek şehir, tapınak, abideler, kanallar ve görkemli kamu binaları ile donatmıştır. Ayrıca babası Alyattes için çok büyük bir tümülüs inşa edilmiştir (Karakoç, 2014: 3).

Harita 15: Kroisos Dönemi Lidya Krallığı (Anadoluuygarlıkları, 2021)

Lidyalılar döneminde ünlü matematikçi Thales'ten de destek alınarak Sardes'te kanalizasyon sistemi kurulmuş, bunun yanı sıra termal su ile ısınma sistemi kurulmuştur.

Bir gün Kral Kroisos ünlü filozof Solon'u yanına çağırarak kendisine "gördüğün en mutlu ölümlü kişi kimdir?" diye sorar. Solon ise "Atinalı Teloos'tur çünkü onun güzel ve erdemli çocukları olduğunu, hayatının yurdunu savunurken, düşmanı önüne katıp kovalarken ölümlerin en güzelini bulduğu" cevabını verir. "Peki ikinci sırada kim vardır" diye sorar Kroisos. Solon ise Kleobis ve Biton'un adını verir. Öfkelenen Kroisos "bizim mutluluğumuzu hiçe mi sayıyorsun" diye bağırır. Solon ise ""Kroisos, insan için yalnız talih ve talihsizlik vardır. Evet görüyorum sen çok zenginsin, çok insana hükmediyorsun, ama benden istediğin şeye cevap veremem: çünkü önce ömrünün güzel bir sonla bağlandığını öğrenmem gerekir. Her şeyin sonuna bakmalıdır, Tanrı çok insana mutluluğu yem olarak sunar, sonra çeker alır elinden." diye cevap verince Kroisos ise cevaba kızarak kendisini kapı dışarı eder. (Milliyet Blog, 2012)

Medler M.Ö. yaklaşık 550 yılında, Pers Kralı Kyros tarafından çıkarılınca, Lidya Krallığı için doğu sınırında bir tehlike oluşur. Yunan söylencesine göre Lidya Kralı Kroisos önce danışmanı olan kâhine ne yapması gerektiğini sorar. Kâhin ise "eğer Persler saldırırsa büyük bir imparatorluk yıkılacak" der. Buna güvenerek Perslere saldıran Kroisos, Pretia'da (Yozgat civarında) karşı karşıya gelirler. Fakat iki ordu da üstünlük sağlayamaz. Bunun üzerine Kroisos paralı askerlerini evine yollayarak Sardes'e geri döner. Seneye Persler ile yapacağı savaşı planlarken kendisini takip eden Kyros kent duvarlarının önünde bir saldırı gerçekleştirir.

2 hafta süren kuşatmada Hyroiades adında bir Mardialının oldukça serp olması sebebiyle nöbetçiler tarafından korunmayan bir kayalığa tırmanması ile şehir düşer ve Kroisos esir alınır. (Sardis Expedition, 2010)

Pers Kralı Kyros yüksek bir tepeye Kroisos ile birlikte çıkarak Sardes'i yağmalar ve Kroisos'a "bak senin şehrini ne hale getirdim" diye övünür. Kroisos'ta: "benim değil, şu anda kendi şehrini yağmalıyorsun ve en fazla ganimeti alan kişi de krala karşı ayaklanacaktır, askerlere durması için emir ver" der. Bunun üzerine şehri yağmalatmasından dolayı pişman olan Kyros hemen yağmayı durdurur. Pers Kralı Kyros, Lidya Kralı Kroisos'u yakarak idam edeceği sırada odunlara bağlı olan Kroisos, Solon ile arasında geçen konuşmayı hatırlayarak "Solon! Solon! Solon!" diye bağırır. Kroisos'un bağırmasıyla etrafta bulutların birikmesi ve ateşi söndürmesi üzerine Kral Kyros Solon'un kim olduğunu sorar. Kroisos, Solon ile arasında geçenleri anlatır ve Solon'un haklı çıktığını söyler. Kyros, Solon'un bilgeliğine hayran kalır ve Kroisos'u idam etmekten vazgeçer ve Kroisos'u yanına danışman olarak alır. Böylelikle Lidya dönemi sona erip Pers dönemi başlar.

4.2.3. Pers Dönemi

Sardes kentinde yapılan kazı çalışmalarında Persler kenti ele geçirdiklerinde oldukça tahrip etmiş ve kenti çevreleyen sur duvarlarının ve etrafında bulunan evlerin yakılıp yıkıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu bölgede kılıç ve balta ile kafatasları zarar görmüş yirmi yaşlarında iki iskelet tespit edilmiştir. Bu iki kişinin Lidya askerleri olduğu ortaya konmuştur (Narçin, 2019: 37).

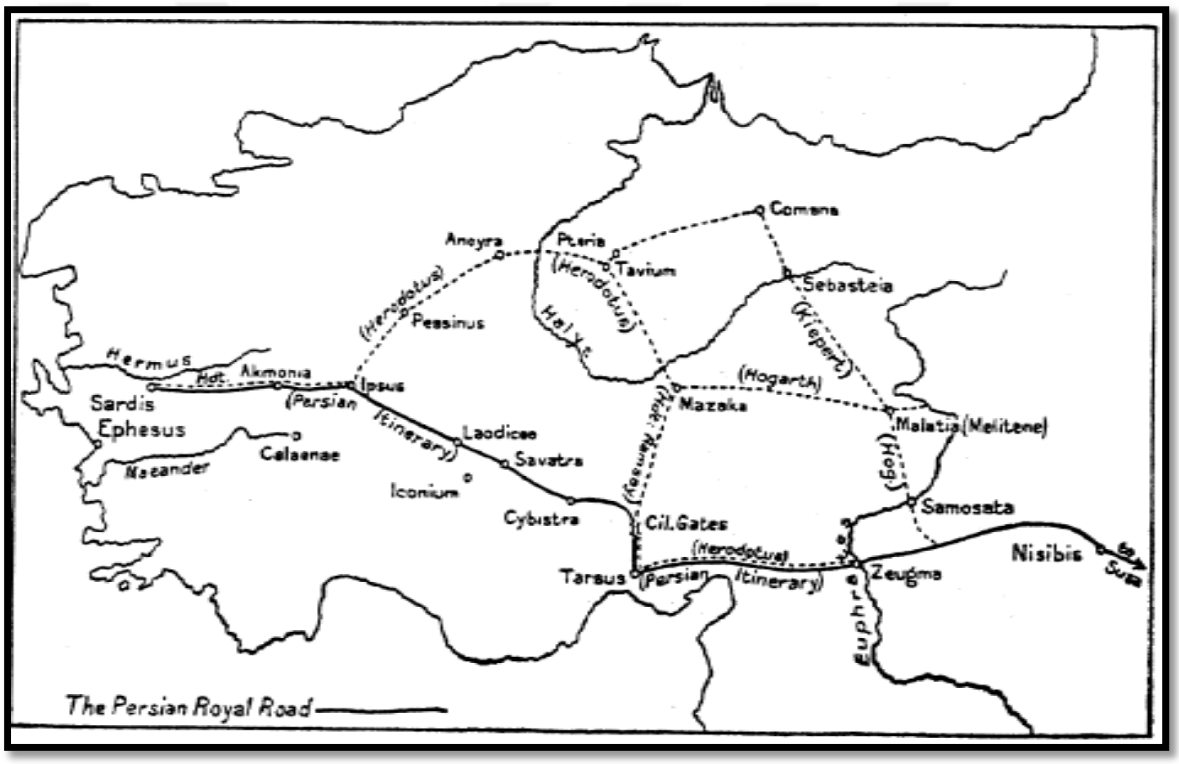
Persler döneminde Sardes yeniden inşa edilerek önemli bir satraplık merkezine dönmüş olduğu 1952 yılında burada çalışmalarda bulunan Kurt Bittel tarafından keşfedilmiştir. Uzun bir süre satraplık merkezi olan Sardes'te satrap olarak da Oroites, Artaphrenes görev yapanlardan ikisidir (Narçin, 2019: 14).

Sardes'i ele geçiren Persler sikke ile tanışmış ve bu dönemden itibaren Sardes darphanesi Pers kralları için sikke basmaya başlamıştır. Bu dönemde altın ve gümüş sikkeleri ayrı ayrı basılmış olup, sikke basma yetkisi krala ve kralın izni doğrultusunda yöneticiler ve satraplara aitti (Narçin, 2019: 72).

Persler dönemindeki önemli olaylardan birisi de kral yolunun yapılması olmuştur. Bu yol büyük imparatorluk boyunca Efes'ten Persepolis'e kadar hızlı ulaşımı kolaylaştırmak içindi. II. Kyros döneminde yapımına başlanan kral yolu, I. Dareios tarafından tamamlanmıştır. Kral yolu haritasının başlangıç ve bitiş noktası Ege Denizi ile Susa olan yol Efes'ten sonra kuzeye doğru Metropolis'e (Torbalı), daha sonra da Tmolos dağları (Bozdağ) üzerindeki

Karabel Geçidi'ne uzandığı düşünülmektedir. Karabel Geçidi'nden sonra Kemalpaşa (Nif) Çayı vadisinden Hermos (Gediz) ovasına devam eden yol, doğuya doğru Sardes'e gitmektedir. Ancak Sardes'ten sonra doğuya doğru hangi rota üzerinden gittiği tam olarak belli değildir. Batı Anadolu coğrafyasına bakıldığında ana ulaşım yollarının durumuna göre iki seçenek bulunmaktadır: birincisi kuzeyden Kula, diğeri de Alaşehir-Denizli'den devam eden yollardır. Bu sebeple bilim insanları kral yolu'nun Sardes'ten sonrası için olası iki güzergâh hakkında fikir ayrılıklarına düşmüştür (Narçin, 2019: 72).

Ünlü Yunan Tarihçi Herodot ise bu yol ile ilgili "Dünyada Pers kuryelerinden daha hızlı seyahat eden başka bir şey yoktur." diye bahsetmiştir bu yoldan. Ayrıca ne kar ne yağmur ne de sıcaklık onların görev yapmalarına engeldi cümlesi de kuryelerin sloganıydı. (Wikipedia, 2020)

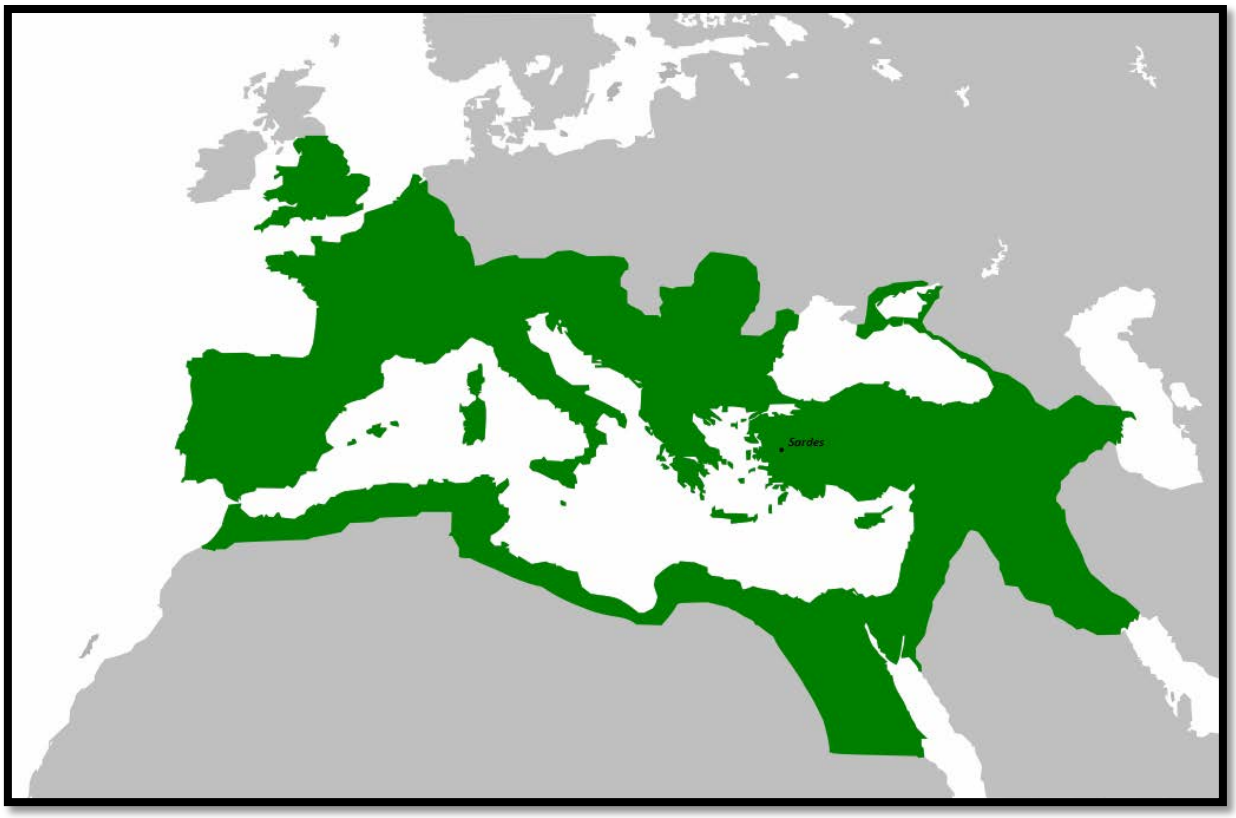

Harita 16: Kral Yolu (Narçin, 2019: 191).

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Persleri hezimete uğratması ile Pers İmparatorluğu Anadolu'daki hakimiyeti son bulur. Ardından da M.Ö. 180 yılında Bergama Krallığı'nın eline geçer Salihli bölgesi. M.Ö. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun eline geçmiştir.

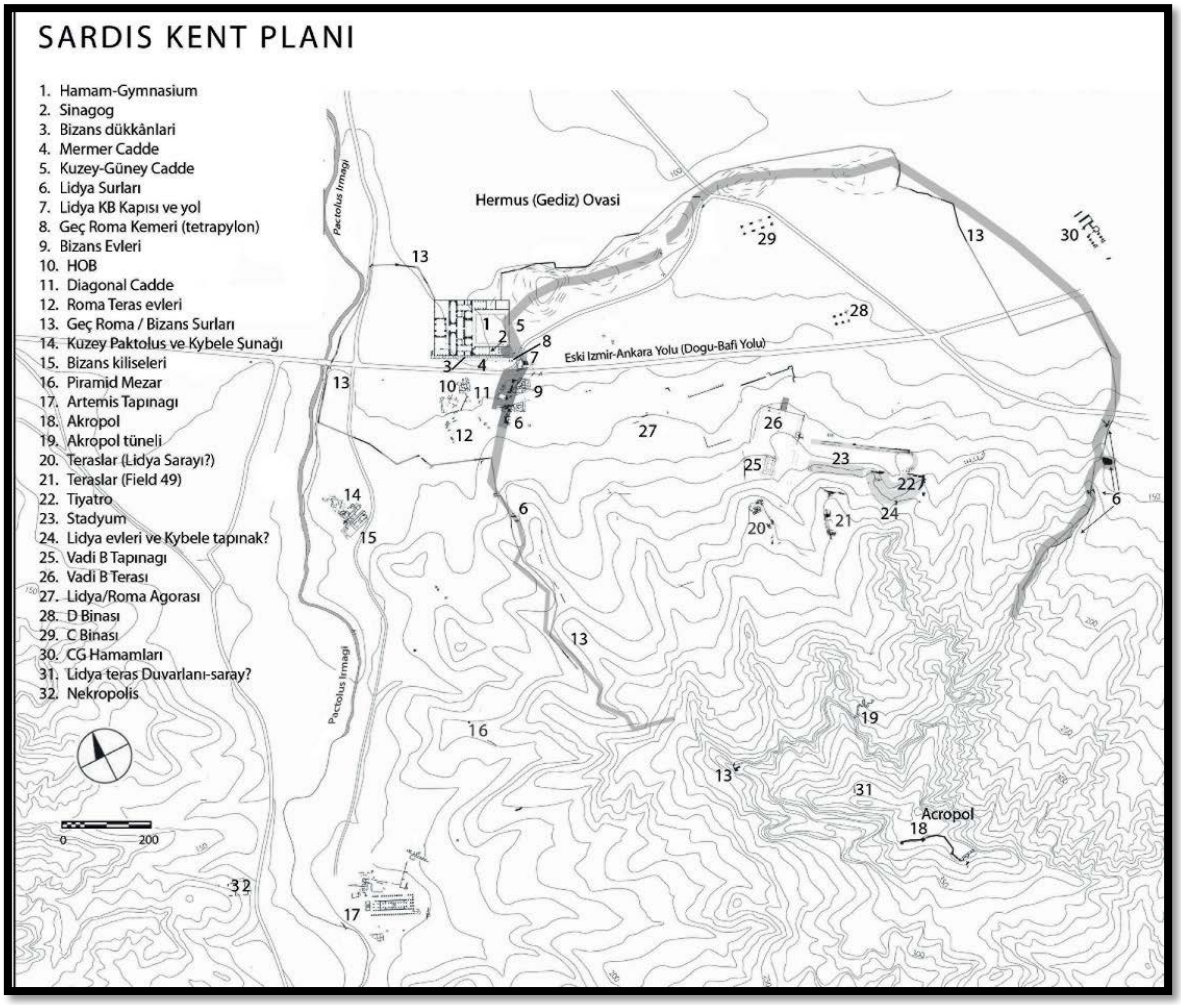
4.2.4. Roma Dönemi

M.Ö. I. yüzyılda Salihli ve civarı (Sardes'i) ele geçiren Roma İmparatorluğu Sardes şehrini oldukça hızlı bir şekilde yenileme çalışmalarına başlamış ve önemli bir merkez haline getirmiştir.

Harita 17: I. Yüzyıl Roma İmparatorluğu Dönemi (Wikipedia, 2021)

Özellikle caddenin hamam Gymnasium kompleksinin cephesinde eski doğu – batı anayolu, mermer döşeli ve sütunlu bir cadde şeklinde olup yer yer dükkanlarla geliştirerek yerleşimi yukarı kent ve aşağı kent olarak ikiye ayırmıştır. Fakat M.S. 17 yılında meydana gelen ve Batı Anadolu'ya oldukça zarar vermiş, Sardes'teki birçok yapıyı yerle bir etmiştir. İmparator Tiberius felaketin ardından kent ile ilgilenmiş büyük para yardımları yapmıştır. Bunun dışında Senatör Marcus Ateus'u yerinde incelemesi ve kentin yeniden yapılanması için Sardes'e gönderir. Bu dönemlerde kent su yolu, su kemerleri inşası imparator Claudius zamanında (M.S. 41-54) bitirilmiştir. O dönemlerde Sardes kent planı aşağıdaki fotoğrafta görülen plan şeklinde olduğu düşünülmektedir (Yegül, 2020: 146).

Harita 18: Sardes Kent Planı (Yegül, 2020: 152).

O dönemlerde Sinogog'un imar edilmesi Roma döneminde zengin ve politik açıdan güçlü ve bir ölçüde Grek – Hellen kültürünü benimsemiş bir Yahudi topluluğunun olduğunu göstermektedir. Ayrıca Gymnasium'ta jeotermalden faydalanılarak sporcuların tedavileri yapılmıştır. Sıcak su sadece tedavide değil aynı zamanda ısıtma sistemi için de kullanılmış, termal su ile ilk ısıtmayı yapan kent Sardes olarak bilinmektedir (Yegül, 2020: 146).

4.2.5. Osmanlı Dönemi

Osmanlı dönemine ait kayıtlarda 1531 ve 1579 tarihlerinde Osmanlı padişahlarının av kuşlarını yetiştiren, bakan ve av törenlerinde hizmet eden 14 neferli doğancı nüfusuna sahip Salihli'nin, Palamud nahiyesine bağlı olduğu ve isminin Gökçe Köyü ile birlikte anıldığı görülür. Bunun dışında 1573-74 yıllarında Aydın mufassal tapu defterinde[12] de Veled-i Salih (Salihoğlu) kaydı görülmektedir. Evliya Çelebi Salihli'den bahsetmese de Seyahatname adlı eserinde Bozdağların eteğinde mamur köyler diye bahsettiği yerlerden birisinin Salihli olduğu düşünülmektedir. 19. yüzyıl başlarında Ege Bölgesi'ni gezen yabancı gezginlerden Lucas ve Keppel'in yanı sıra Arundell tarafından verilmektedir. 1826 da Salihli adından bahsederken kasaba olarak tanımlanan bu yerin 13 Grek ve 35 Türk Evi bulunduğu belirtilmektedir (Ürer, 2009: 3).

1831 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında Salihli ismi "Kaza-ı Sard maa Salihli" diye geçmekte olup 52 hanede 87 erkek nüfusunun olduğu belirtilmiştir. 1867 yılında Alaşehir, Sard ve Salihli Aydın Sancağı'ndan alınıp, Saruhan Sancağı'na bağlanmıştır. 1872'de ise Saruhan Sancağı'na bağlı Salihli adlı bir kaza olduğundan bahsedilmektedir. O dönemlerde Salihli'de genellikle aşiretlerin yaşadığı bilinmektedir. 19. yüzyıl sonlarında ise ekonomik anlamda önemli gelişmelere sahne olmuş, demir yolunun buradan geçmesi (her ne kadar kervancıların direnişi ile karşılaşılsa da) ilçe ekonomisine ciddi anlamda katkı sağlamıştır (Ürer, 2009: 4).

1900'e gelindiğinde ise 617 haneli Salihli'nin merkez nüfusu 1372 Türk, 370 Rum, 43 Ermeni ve Yahudi olmak üzere 1826 kişiden oluşmaktadır. O dönemlerde Salihli'de 152 dükkân, 10 un değirmeni ve 1 çırçır fabrikası (pamuk işleme) fabrikasının yanında 13 han ve 1 hamam bulunmaktaydı.

4.2.6. Kurtuluş Savaşı ve Sonrası

Salihli Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılara karşı çok çetin mücadele vermiş 2 yılı aşkın bir süre Yunan işgaline ve zulmüne maruz kaldı. Yunanlılar Salihli kaza merkezine 23 Haziran 1920 tarihine kadar giremediler. Fakat 1 yılı aşkın süre ile Ahmetli – Salihli arasındaki birçok köye ciddi anlamda zulümler ettiler. Yunanların bu ilerleyişi yerli Rumlara da cesaret vermiş, güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. O günlerde bölgeye gelen Bekir Sami Bey'in yaveri Yüzbaşı Selahattin'in izlenimlerine göre "Artık ne meralarda koyun otlatmak ne de Salihli, Alaşehir, Akhisar pazarına gitmek olanağı kalmıştı… Her gün bir iki Türk ölüsü bulunuyordu.

[12] Mufassal tapu defteri: Mufassal defter ya da defter-i mufassal, Osmanlı Devleti'nde eyalet ve livaların ayrıntılı tahrirlerini içeren defterlerdir.

Buna karşılık ne bağlı bulundukları Salihli Kaymakamlığı harekete geçiyordu ne de adliye… Rumların her davranışına göz yumuluyordu" diye belirtir (Türker,2020: 7).

Alaşehir'den gönderilen ilk kuvvetin önderleri topluca Salihli Belediyesi'ne giderek Salihlililerin mücadeleye katılmalarını ve hemen faaliyete geçmelerini ister. Böylelikle Salihli'de milli teşkilatlanma başlar. Salihli'deki milli kuvvetler ile Yunanlılar arasında ilk ciddi çatışma 21/22 Haziran 1919 da Salihli'nin batısında meydana gelir. Çatışmadan sonra bazı Türk subayları esir alınır Ahmetli Yunan işgali altına girer. 25 Haziran'da yapılan geri saldırıda Ahmetli geri alınır.

Salihli Kaymakamı Tahsin Bey 22 Haziran'da Aydın valiliğine haber göndererek buradaki milli teşkilatlandırmadan haberdar eder. Fakat Aydın valisi İzzet Bey bu ayaklanmanın devletin siyasetine aykırı olduğunu, vatan savunmasını işin ehillerine bırakılması gerektiğini bildirir. Ardından Mestan Efe ismindeki bir efe den yardım isteğinde bulunulur. Mestan Efe bu daveti kabul eder ve kendisine silah ve cephane gönderilir. Mestan Efe'de bölgede teşkilatlanarak Bozdağ milis kuvvetlerini oluşturur. Daha sonra da bölgeye isminden çok söz ettirecek olan Çerkez Ethem gelir. Çerkez Ethem öncelikle burada bulunan Poyraz Çetesi ile çatışır ve sorun çıkaran bu çeteyi dağıtır. Ardından bölgede tam hakimiyeti sağlamak amacı ile Alaşehir'de bulunan Salihli Cephesi kurucularından Mustafa Bey'e karşı harekete geçer ve Alaşehir'de de hakimiyeti sağlamış olur. Fakat Yunanlıların çetin saldırıları sonucunda Çerkez Ethem'in de Alaşehir'e çekilmesi ile birlikte Salihli Yunan işgali altında kalır.

Yunanlıların 1920 Mart ayı başlarında Bozdağ ve Salihli Cephesi'ne karşı gerçekleştirdikleri saldırıda top mermileri Salihli yakınlarına düşmesi ile halk Salihli'yi terk etmiştir. Yunan işgalinde Salihli yangın yerine döner. Yaklaşık 2 yıl boyunca Yunanlıların elinde olan Salihli 26 Ağustos 1922 sabahı Mustafa Kemal'in Büyük Taaruz'u başlatması ile Yunan ordusunda çözülmeler başlar. 30 Ağustos'ta bozguna uğramaya başlayan Yunanlılar Salihli'den taşınabilir mallarını alarak kaçmaya başlar. Nihayet 5 Eylül günü 1. Süvari Tümeni'ne bağlı 10., 11., 14. Alay askerleri Salihli'ye girdiler.

5 Eylül 1922'de Yunanlılar Salihli'yi yakıp yıkarken istasyonda beklemekte olan 2 trene doluşarak İzmir tarafına kaçtılar. Salihli 2 yıl, 2 ay, 15 gün Yunan işgali altında kalmıştır.

4.2.7 Salihli İsminin Tarihçesi

Bazı kaynaklarda Salih Dede adlı bir kişinin eski Salihli'nin doğusunda yani Kocaçeşme Mahallesi'ndeki hanı ile başlayıp kentin büyüdüğünü söylese de bunun gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. (Salihli Belediyesi, 2020)

Salihli ile aynı ada sahip Manisa ve Aydın'da farklı yerleşimler bulunmaktadır. Fakat 16. ve 17. Yüzyıllarda kayıt altına alınan ve Sart Kazası'na bağlı Veled-i Salih adlı köyün konumu itibarı ile Salihli'nin merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Ürer, 2009: 4).

Anadolu'da yerleşim adları ile ilgili yapılan araştırmalarda -li, -ler, gibi ekleri alan yerleşim yerleri isimlerinin yörük topluluklarında kullanıldığı görülmektedir. Bunlar aşiretler de olabilir. Fakat bu Salihli'nin yörük toplumu olacağının kesin olduğunu göstermez. Bunun dışında 1831 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında Salihli ismi "Kaza-ı Sard maa Salihli" diye geçmektedir (Ürer, 2009: 4).

4.3. Kula ve Salihli'nin Kültürel Miras Ögeleri

4.3.1. Kula'nın Kültürel Miras Ögeleri

4.3.1.1. Doğal Değerler (Volkanik Şekiller)

Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetleri'nin ilk ve tek jeoparkına sahip olan Kula ve Salihli ilçeleri kültürel ve tarihsel önemin yanı sıra jeolojik anlamda da oldukça zengin yer şekillerine sahiptirler. Bu alan Türkiye'nin en genç volkanizmalarına ev sahipliği yaparken aynı zamanda da Türkiye'de Kapadokya ve Kula bölgelerinde görülen peri bacalarına sahiptir. Türkiye'de çok fazla rastlanmayan bazalt sütunları da yine Kula ilçe sınırları içerisindedir.

4.3.1.1.1. Kula Divlit Volkan Konisi

Kula Divlit Yanardağı, Kula volkanizmasının son evresinde oluşmuş önemli volkanik tepelerden birisidir. Oluşum ve şekil özellikleri açısından sinder koni veya skorya konisi tipindedir. Volkan konisini oluşturan parçalar çok ince taneli kül boyutunda malzemeden çapı 1 metreyi geçebilen boyutta volkan bombalarına kadar çok farklı boyutlarda olabilir. (Kula Salihli Jeoparkı, 2021)

Kula Divlit konisi Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın önemli jeositleri arasında olup, bulunduğu alan Kula Divlit Volkanik Park olarak adlandırılmaktadır. Koninin denizden yüksekliği 860m çevresine göre yükseltisi 170 metredir. En son patlamanın gerçekleştiği dönem için bundan 10.000 yıl öncesine dayandığı düşünülmektedir. Üzerindeki volkan çıkış noktasının patlamalarla tahrip olduğundan dolayı krateri bulunmamaktadır. Lavlar alan

bakımından yaklaşık 20 km² alana yayılmıştır. Türkiye'nin en genç volkan konilerinden biri durumundadır. Aa tipi lavlar yoğunlukta bulunmaktadır.

Foto 2: Kula Divlit Volkan Konisi; Kula volkanizmasının son evresinde oluşmuş, bölgedeki en yüksek volkanik tepelerden biridir (Mayıs 2022). Kula

4.3.1.1.2. Kula Peri Bacaları

Kula Peri Bacaları yapı ve şekil bakımından Türkiye'de çok meşhur olan Kapadokya Peri Bacalarına benzese de birbirinden farklı özelliklerdedirler. Nevşehir'deki gibi volkanik tüflerle değil, gölsel ve akarsu çökellerinin koruyucu bir şapka altında direnç farkına göre farklı oranlarda aşınmaları sonucu oluşmuştur. Yani Kula Peribacaları yağmur damlası erozyonu, yüzey erozyonu ve yumuşak tabaka içerisinde gelişen tünel (borulanmanın) ortak etkisine bağlı olarak oluşmuştur. Peribacalarının takke kesimleri çimentolaşmış geçirimli kumtaşı veya bazalt bloklarından oluşmaktadır. Peribacalarının gövde kısımlarını ise Miyosen yaşlı az pekişmiş kumlu killi gölsel depolar (Ahmetler Formasyonu) oluşturmaktadır. Açık yeşil renkli Ahmetler Formasyonu, yağmur damlası ve yüzey erozyonuna karşı oldukça hassastır. Yağmur damlalarının yüzey üzerine doğrudan etkileri kabuk oluşumuna neden olarak yüzeysel akışa

neden olur. Bu akış, çatlaklar boyunca akarak derin dar erozyon yarıntılarının (gully) oluşmasına neden olur. (Kula Salihli Jeoparkı, 2021)

Peri bacalarının hemen üst kısmında bulunan ve yaşının yaklaşık olarak 1.2 milyon yıl olduğu tahmin edilen bazaltik kayaçlar sayesinde aşınımı engellenmiş ve şu anki görüntüsünün oluşmasına sebep olmuştur.

Foto 3: Kula Peri Bacaları'ndan bir görünüm, Nevşehir'deki peri bacalarından farklı olarak gölsel çökeller ile oluşmuştur (Nisan 2022). Kula

4.3.1.1.3. Çakırca Bazalt Sütunları

Kula'nın Şehitlioğlu Mahallesine bağlı Çakırca'da görülen bazaltlar, Toytepe Volkanının yaklaşık olarak 1.260 milyon yıl önce faaliyete geçmesi sonucu çıkan lavların çevreye yayılması sonucunda oluşmuştur. Volkandan çıkan lavlar başlangıçta yaklaşık olarak 800° sıcaklıkta iken, yaklaşık yüz yıl boyunca yavaş yavaş soğuyarak katılaşmışlardır. Soğuma işlemi başlangıçta lavların yüzeyinde başlamış ve zamanla lav kütlesinin derinlerine doğru devam etmiştir. Bu soğuma lav akıntılarında hacim daralmasına bağlı olarak kasılma (daralma) ve büzülmelere sebep olmuştur. Bu durum başlangıçta, lav akıntıları üzerinde altıgen tipte çatlak sistemlerinin gelişmesine ve zamanla bu çatlakların derinlere doğru uzanması şeklinde devam etmiştir. Sonuçta birbirine kenetlenmiş altıgen biçiminde bazalt sütunları oluşmuştur. (Kula Salihli Jeoparkı, 2021)

Foto 4: Çakırca Bazalt Sütunları'ndan bir görünüm, yaklaşık 1.260.000 yıl önce gerçekleşmiş volkanizma ile oluşmuştur (Nisan 2022). Kula

4.3.1.1.4. Sandal Divlit Volkan Konisi

Kula volkanizmasının 3. Evresinde (Divlit Tepe Volkanitleri) oluşmuş en önemli volkanik şekillerden biridir. Oluşumu ve şekil özellikleri açısından sinder koni veya skorya konisi tipindedir. Sandal Divlit konisi genellikle siyah koyu kahverengi genellikle fındık-mercimek boyutunda, çok boşluklu, gevşek unsurlardan meydana gelmiştir. Koninin denizden yüksekliği 900m çevresine göre nisbi yükseltisi ise 150 metre olan koninin krater genişliği: yaklaşık 225 metredir. (Kula Salihli Jeoparkı, 2021)

İzmir- Ankara kara yolu üzerinden görülebilen koni Kula volkanizmasına bağlı oluşmuş en karakteristik konilerden biridir. Doğal yapısını önemli ölçüde korumuş olan Sandal Volkan Konisi Türkiye'nin en genç volkan konilerinden biri durumundadır. Lav akıntısı ise yaklaşık 11 km² alana yayılmıştır.

Foto 5: Sandal Divlit Volkan Konisi; yaklaşık yaşının 15.000 olduğu tahmin edilmekte olup kraterine kadar çıkan bir ahşap yol bulunmaktadır (Nisan 2018). Kula

4.3.1.2. Tarihi Yapılar, Kültürel Değerler, Meslekler

4.3.1.2.1. Tarihi Yapılar

4.3.1.2.1.1 Geleneksel Ev Mimarisi Mimari

####### 4.3.1.2.1.1.1 Türk Evleri (Kula Evleri)

Kula ilçesinin ne zaman kurulduğu tam olarak belli olmamakla birlikte Ortaçağ'da kurulmuş ya da o dönemlerde önem kazanmıştır. Fakat Türk öncesi dönemlerden kalan ve yerleşim merkezi olduğuna dair kalıntılar veya eserler şu anda bulunmamaktadır. Kalıntıların bazılarında devşirme malzemeler bulunsa da bunlar çevreden temin edilmiştir.

Lidya döneminde önemli yerleşim yerlerinden olan Gökçeören (Meonia), Sandal ve İncesu mahalleleri zamanla önemini kaybetmiş ve şehirleşme Kula civarına doğru kaymıştır. Kula XIV. Yüzyılın ilk yarısında Türklerin eline geçen şehir dini ve sivil mimariye ait eserlerle donatılarak günümüze kadar gelmiştir (Bozer, 1988: 7).

Kula'daki evlerin birçoğunda tarih bulunmaz. Tarih olmadığı için de bazı verilerden yola çıkılarak tarihlendirme yapılır. Fakat şu bilinir ki evlerin birçoğu 18. Ve 19. Yüzyıla aittir.

Kula'ya yerleşen ilk Türkler tek katlı, çatısı toprak örtülü evlerde yaşamışlardır. Kalın duvarlı, az pencereli evlerin temizliği Evliya Çelebi'nin bile dikkatini çekmiştir. 1671'de Kula'yı gezen Evliya Çelebi yazdığı Seyahatname adlı eserinde 1200 toprak örtülü evin her birinin kireç badanalı olduğunu, evlerin avlulu olduğunu anlatır. Bahçelerinde güller, çiçekler,

asma ve meyve ağaçlarının varlığından bahseder. Başka bir seyyah olan Katip Çelebi ise evlerin ve sokakların temizliğinden bahsederek, şehrin güzelliğine değinmiştir (Ataş, 2017: 184).

Foto 6: Kula Sokakları; Yaklaşık 3000 adet tarihi evin bulunduğu dar Kula sokaklarından bir görünüm (Mart, 2020). Kula

Kula'da yaşayan Türkler XV, XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumlardan ayrı mahallelerde oturmuşlardır. XVI. Yüzyılda Kula'daki Rumlar Cemaat-i Kefere denilen ayrı mahallelerde ikamet etmekte idiler. XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan değişimle birlikte şu anda gördüğümüz Kula evleri ortaya çıkmıştır. Zamanla ayrı mahallelerde olan Rumlar ve Türkler huzur ortamında bir arada yaşamaya başlamışlardır. Yan yana karşı karşıya yaşayan Türkler ve Rumların evleri mimari olarak birbirinden ayırmak mümkündür (Ataş, 2017: 185) .

Evlerin yapılarında inanışların da büyük bir katkısı bulunmaktaydı. Kula evlerinde mahremiyet ön plana çıkmaktadır. Ahşap işçiliğinin yoğun olduğu, çatıların kiremitlerle örtüldüğü, aile mahremiyetini gizleyecek yüksek duvarlara sahip evler, geniş ailelere, ataerkil aile kültürüne hitap etmektedir.

Kula'da yaşam daha çok içe dönük bir şekilde oluştuğu için evler bitişik düzen ile yapılmıştır. Yaklaşık 3m yüksekliğindeki avlu duvarı ile mahremiyete önem verilmiş olup

küçük büyük her evin girişinde avlu bulunmaktadır. Sokaktan girişte çift kanatlı, masif ahşap[13] kapılar bulunmaktadır. Girişler genelde düzayak dediğimiz basamaksız şekilde yapılmıştır. Bunun sebebi ise o dönemde tarım ve hayvancılık ile ilgilenen Türklerin evlerine at ve öküz arabaları ile girme gereksinimidir. Bu çift kanatlı kapılarda genellikle çift tokmak bulunur, bu tokmakların bir tanesi kalın ve büyük, diğeri ise küçük ve ince olmaktadır. Bazen de ince tokmak yerine demir halkalar kullanılmaktadır (Ataş, 2017: 184).

Osmanlı geleneğinde de olduğu üzere dışarıdan gelen misafir erkek ise kalın kapı tokmağını çalar ve içeriden bir erkek kapıyı açarken, gelen kişi bayan ya da ev ahalisinden ise ince kapı tokmağını çalar ve kapıyı bir bayan açardı. Kapılarda kilit olarak ise yerel demircilerin yaptığı dövme kilitler ve anahtarlar kullanılırdı (Ataş, 2017: 185).

Kula evleri genellikle 2 katlı olup nadiren 3 katlı evler bulunmaktadır. Bazı büyük evlerin zemin katlarında odunluk, kiler, ambar, depo, bodrum katı gibi işlevsel alanlar bulunmaktadır. Zeminden yüksekliği 1,50 m kadar yüksekte olan ara kat diğer katlara göre daha küçüktür. Genellikle evin mutfağı bu ara katta bulunur (Ataş, 2017: 185).

Foto 7: Beyler Evi; Tarihi Kula evlerinden birisi olan Beyler Evi'nin hayat (sofa) kısmından bir görünüm (Eylül, 2020). Kula

[13] Masif ahşap: Ağaç kesildikten sonra ham tomruktan biçilerek elde edilen ahşaba denir. Kısaca ahşabın kaplama ya da doldurma olmayan som ve saf halidir.

Esas kat diye daha çok tabir edilen üst kat şeması, bir sofa ve etrafındaki odalardan oluşur. Sofanın durumuna göre evler iç, dış, ara sofalı tip şeklindedir. Sofanın bir diğer adı da "hayat"tır. Genelde hayatlar avluya bakar. Avludan hayata 1 veya 2 merdiven ile çıkılır. Hayat da birçok evde 2 bölüme ayrılmış, bir bölümü haremlik (bayanlara özel), bir bölümü de selamlık (erkeklere özel) köşkler bulunmaktadır. Bazı evlerde hayattan bu köşklere geçişte seki diye adlandırılan 40cm yüksekliğinde setler vardır. Köşkler bu setlerle biraz daha yükseğe taşınmış olur. Genel bir düşünceye göre bu sekiler aynı zamanda hizmetçi sınırı olup evdeki hizmetlinin o sınırı geçmesi, evin beyleri ve hanımları varken yasaktır. Ayrıca bazı evlerde haremlik olan köşkte 2 adet seki bulunur ve bu ikinci sekinin de gelin sınırı olduğu söylenir. Çünkü haremlik köşkünün evin avlusunun tamamını gördüğü en güzel köşesi kaynana köşesidir. Buraya yeni gelinin gelmesi saygısızlıktır.

Türk evleri genel olarak ahşap işçiliği ağırlıklıdır. Evlerin merdiven babaları, tavan göbeği hepsi ahşap olup birçok farklı figür tasvir edilmiştir. En çok kullanılan figürlerin başında nar motifi gelmektedir. Nar; bereketi sembolize ettiği için her Türk evinin avlusunun vazgeçilmez meyvesi olması ile birlikte, ahşap işçiliği için de önemli bir sembol olarak kullanılmıştır (Ataş, 2017: 184) Ayrıca Osmanlı'da narın başka amaçlar için de kullanıldığı bilinmektedir. Bazı yörelerde genç erkekler evlenmek istedikleri kişiye nar sunarak evlenme teklifinde bulunurlardı. Bunu da günümüzde de halen bilinen şu türküde de görebiliriz:

Şu gelen yar olaydı,
Elinde nar olaydı,
İkimiz bir gömlekte
Yakası dar olaydı.

Hemen hemen her odada bulunan ahşap oymalı dolaplarda gusülhane denilen banyolar bulunmaktadır. Bu dolaplar eşyaların konulduğu yerler olmasının yanı sıra yer yataklarının da bulunduğu yüklükleri de içermektedir.

Yapım sistemine baktığımızda ise alt katta yığma taş, üstte ise ahşap karkas[14] düzenindedir. Taş dış duvarlarda, ahşap döşeme, çatı, tavan, dolap, kapı ve pencerelerde kullanılmıştır. Ayrıca 1979 yılında Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından tescil edilmiş olup ilk çalışmada 31 anıtsal 359 sivil mimarlık

[14] Ahşap karkas: Ağır ahşaplarla inşa etmenin geleneksel yöntemidir. Büyük ahşap mandallarla tutturulmuş derzlerle kare ve dikkatli bir şekilde birleştirilen ve birleştirilmiş ahşaplar kullanılarak yapılar oluşturulur.

örneği kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir. Günümüzde ise 1150 civarında tescilli ev bulunmaktadır (Akyüz Levi, 2006: 274).

Foto 8: Kestaneciler Evi; Kula Belediyesi'ne ait bir Türk Evi olan Kestaneciler Evi'nin dışarıdan ihtişamlı görünümü (Eylül, 2020). Kula

4.3.1.2.1.1.1 Rum Evleri

Kula'da Rumlar uzun yıllar boyunca Türkler ile birlikte yaşamış, yıllarca evde olmadıkları sürelerde eşlerini ve çocuklarını Türklere emanet etmişlerdir. Fakat meslekleri ve inanışları açısından Türklerden farklı olmaları mimarilerine de yansıtılmıştır. Başlangıçta ayrı bir mahalleleri var iken, daha sonra Türklere duydukları güven ile iç içe yaşamışlardır. Kula'daki Rum evleri genellikle köfeke diye adlandırılan volkanik kayaçlardan oluşmuştur. İşçilik olarak daha çok Türklerin ahşap işçiliklerinin dışında demir işçilikleri ön plana çıkmaktadır. Rum evlerinin kapı ve pencere kapakları daha çok demirden yapılmıştır. Bunun 2 sebebi vardır: 1 tanesi azınlık oldukları ve yabancı bir ülkede oldukları için güveliği sağlamak, diğeri de el sanatlarında Türklerden daha da ileride oldukları ve demir işçiliğini çok iyi kullandıkları içindir (Ataş, 2017: 187).

Rum evleri genel olarak 2 katlı olup girişi Türk evleri gibi düz ayak değil, 3-4 merdiven basamaklıdır. Çünkü Türkler gibi tarım ve hayvancılık yapmadıkları için at arabası ile eve girme ihtiyaçları da yoktur. Ayrıca girişi kayrak yerine mermer basamaklardan oluşmuştur. Merdivenin sağında ve solunda 2 oda bulunur. Evlerinin alt kısımlarında mahzen olduğundan evin ilk katı biraz yüksektedir. Rum evlerinin giderleri yerel değişle "çağıl"[15] denilen delhizlerle volkanik araziye verilmekteydi. Kilise papazlarının evi ile Zafer Okulu'nun bahçesindeki şapel (küçük kilise) arasında tünel olduğu söylenmektedir. Ayrıca bazı Rum evlerinde kaçış tünellerinin bulunduğu bu tünellerinin Kula Divlit'e kadar gittiği söylenir.

Rum evlerinin kapı tokmakları Türk evlerininkine göre daha ihtişamlı, daha gösterişlidir. Bunun da en önemli sebebi yine el sanatlarında ilerlemiş olmalarıdır. Ayrıca kapılarında bazı figürler onların inanışlarını ve mesleklerini simgelemektedir. Bazı evlerde melek sembolünü, haç işaretini, denizci çapası, güvercin sembollerini görmekteyiz.

Rum evlerinin avluları Türk evlerininki gibi evin girişinde değil, evin yan ve arka kısımlarında bulunmaktadır. Bunun sebebinin de yine güvenlik olduğunu söyleyebiliriz.

Foto 9: Hacı Muhsinler Evi; Örnek bir Rum evi olan, basamaklı girişi, demirden kapı, pencereleri ve arkasında bulunan avlusu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilmiş bir evdir (Nisan 2019). Kula

[15] Çağıl: Artık giderlerinin gönderildiği yer altı kanalı

4.3.1.2.1.2. Çukur Çeşmeler

Kula'nın tarihi dokusu içinde yer alan çukur çeşmeler karakteristik açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. XIX.. Yüzyılda 15 adet olan çukur çeşmelerin 13 adedi 1970'li yıllara kadar açık kalmıştır. Fakat 1970 yılında 1 çeşme hariç (Eski Çeşme) diğerleri kapatılarak kullanılamaz duruma getirilmiştir. Beş Ulalı Çeşme olarak adlandırılan Kurşunlu Camii yanındaki çukur çeşme ise 2012 yılında yapılan çalışma ile gün yüzüne yeniden çıkmıştır (Şahin, 2010: 80).

Çukur çeşmeler genellikle yerden 2-3 metre aşağıda genellikle kervansaraylar ile birlikte inşa edilmiştir. Bu çeşmelerin en eskileri XVI. Yüzyılda varlığı tespit edilen Beş Ulalı Çeşme ve Eski Çeşme olduğu tahmin edilmektedir. Beş Ulalı Çeşme, II. Beyazıt dönemi defterinde kayıtlı Zağnos Paşa'nın yaptırdığı çeşmedir.

Bu çeşmelerin neden çukurda yapıldığı ile ilgili bazı araştırmalar mevcut olup asıl sebebinin Kula'nın yaklaşık 5 km uzağında bulunan göletten taşınan suyun akım hızının daha hızlı olması için çukura yapıldığından bahsedilirken, Osmanlı'da kadınların çamaşır yıkarken göz önünde olmaması için bu şekilde yapıldığı da söylenmektedir.

Çeşmelerden bazılarının isimleri: Eski Çeşme, Beş Ulalı Çeşme, Hocacı Çeşme, Buruşuk Çeşme, Çırçır Çeşme, Alan Çeşme, Körhane Çeşme, Çarşı Çeşme, Çukur Çeşme, Paşa Camii Çeşmesi'dir (Erdoğan, 2000: 22).

Foto 10: 5 Ulalı Çeşme: 1970 yılında kapatılıp 2012 yılında gün yüzüne çıkan çukur çeşmeden bir görünüm (Mart 2020). Kula

4.3.1.2.1.3. Hoca Seyfettin (Bahas) Köprüsü

Kula'da birçok tarihi yapı ile birlikte ayakta kalan bir köprü de mevcuttur. Bu da Kurşunlu Camii'nin de mimarı olan Hoca Seyfettin İbni El Hac Saruhan tarafından yapılmış olan Bahas Köprüsü'dür.

Şu anda eski Kula-Selendi yolu üzerinde bulunan XV. Yüzyılın sonlarında yapılmış olan Bahas Köprüsü kemerleri ve su savak bölümü yapı kireç taşı ile kaplanmış ve örtülmüştür. Depreme karşı dayanıklı olması için aralarına moloz taşları konulmuştur.

Köprünün yaklaşık uzunluğu 50 metre olup 4,15 metre genişliğindedir. 4 gözlü olan köprünün 2 gözü tamiratlar nedeni ile kısmen kapatılmıştır. Söylentilere göre Hoca Seyfettin köprü inşaatının bizzat başında bulunmuş ve mimarlığını da yapmıştır. Duvar örgüsünden büyük bir tamirat geçirdiği anlaşılan köprünün iki büyük gözü arasındaki selyaranın[16] üstünde 1910 yılına ait tamir kitabesi görünür. Tahrip olmuş tamir kitabesin şu şekilde yazmaktadır. "Birinci Hürriyet padişahı Sultan Mehmed Reşad ibn-i Mahmud Han ibnü'ş-sultan Gazi Abdülmecid Han […] sene-i devriyesinde sene 1328 […] olunmuştur" (Ceylan, M.A, 2011: 118).

Hoca Seyfettin bu köprüyü o bölgede yaşayan ve birçok kez hayvanlarını suya kaptıran yörükler için yapmış, onların da büyük beğenisini toplamıştır. Köprü yapımı sırasında yörük kızları Hoca Seyfettin'e sürekli kaymak, yağ, bal, yoğurt getirdiğini duyan bazı kesimler dedikodu yayarak bu kızlar ile Hoca Seyfettin'in arasında bir gizli ilişki olduğu söylenir. Bunun üzerine Hoca Seyfettin'de dedikodulara kulak asmayarak:

"Eller ne derse desin, Seyfettin bal kaymak yesin" diyerek işini tamamlamıştır (Ataş, 2017: 181).

[16] Selyaran: Aşındırmayı önlemek için suyun akış yönüne karşı gelecek biçimde köprü ayaklarına yerleştirilen som taş

Foto 11: Hoca Seyfettin Köprüsü; Hoca Seyfettin'in koyunlarını sele kaptıran yörükler için XV. yüzyıl sonlarında yaptırdığı köprüden bir görünüm (Mart 2019). Kula

4.3.1.2.1.4. Tabala Kalesi

İlk kez 1833 yılında Arundell ve daha sonra (1891) Bursch tarafından daha çok sikkelerin yardımı ile saptanan Tabala kentinin kalıntılarına Gediz'in iki yakasındaki Güvercinlik ve Davala (Yurtbaşı) köylerine rastlanmaktadır.

Tabala adı olasılıkla yerli Anadolu dillerinden birinden gelmekte ama anlamı bilinmemektedir. Tabala'nın ne zaman kurulduğuna ilişkin bilgi olmamakla birlikte, bazı bilim adamları buranın Hellenistik devi krallarından biri tarafından askeri koloni olarak kurulmuş olabileceğini düşünmekteler. Kentin siyasal yapısı hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Bazı sikke ve yazıtlardan, Tabala'da bir Halk Meclisi'nin (demos) bulunduğunu anlıyoruz (Malay, 2006: 25).

C. Foss'a göre Tabala Kalesi Malazgirt Savaşı'ndan önce Lydia'yı Anadolu Platosu'na bağlayan önemli bir stratejik konumdaki Hermos (Gediz) Boğazı'nın hâkim konumuyla önemli bir tahkimat olmalıydı (Mercangöz, 2006: 369).

Kale, düzgün bir tabla görünümündeki, iskana elverişli kesik koni biçiminde bir tepenin üzerine konumlandırılmıştır. Bu tepe kuzey, güney ve doğu yönlerde son derece sarp kayalıklardan oluşurken, batı yönünde hafif bir eğime sahiptir. Tepenin güneyinin alt kısmında

kıvrımlı olarak akan Hermos (Gediz) Nehri bulunmaktadır. Nehrin bu çok iyi konumlanmış olan kalenin tarih içindeki yaşam kaynağı olduğu görülmektedir (Mercangöz, 2006: 369).

Duvarlarda inşa malzemesi olarak Bazalt taşları, tuğla ve kireç harç kullanılmıştır. Alt kısımlarda daha çok büyük boyutlu taşlar kullanılırken. Üst kısımlarında ise taşların boyutları küçülmüştür. Günümüzde kale temel seviyesine kadar yıkılmış durumdadır. Kalan izlere bakılırsa kalenin giriş ve çıkışı eğimden kaynaklı olarak batıdan olduğu düşünülmektedir (Mercangöz, 2006: 369).

Kalenin kuzey ve güney yamaçları oldukça diktir. Bu sebeple de buralarda doğanın yapısına güvenilerek surların yapılmadığı düşünülmektedir. Surların içinde kalan düz alanda, yüzeyde görünen duvar kalıntıları ve temel izleri, kale içinde yoğun iskanını kanıtları olarak günümüze kadar gelmiştir. Kalenin su ihtiyacını karşılamak için kale içinde bulunan sarnıcın kalıntıları halen günümüze kadar gelmiştir. Sarnıç sıvasında bulunan katmanlar çeşitli dönemlerde sıvanın yenilendiğini, böylelikle de uzun süre kullanıldığı bilgisini vermektedir (Mercangöz, 2006: 370).

Kale içindeki arkeolojik verilerden, kireç taşı ve mermer malzeme ile yapılmış mimari plastik parçalar da bulunmaktadır. Bu parçalar içerisinde görülen sütun kaidesi[17], kale içindeki sütunlu bir kiliseye ait olma ihtimali yüksektir (Mercangöz, 2006: 369).

Öyle görünüyor ki Tabala Kalesi, konumu sebebiyle hem müstahkem bir mevkii[18] hem de bir yerleşim alanı olarak uzun dönem kullanılmış, önemli merkezlerden biridir (Mercangöz, 2006: 369).

[17] Kaide: Üzerine bir yapının, taşıyıcı yapı ögesinin veya heykelin oturduğu prizmatik tabandır.

[18] Müstahkem mevkii: Etrafına kale, siper gibi savuma unsurları inşa edilerek sağlamlaştırılmış yer anlamına gelir.

Foto 12: Tabala Kalesi; Kula Peri Bacaları civarında bulunan ve bir dönem önemli bir geçiş güzergahı olan alanda imar edilmiş, uzun süre kullanılmış, içerisinde kilisenin dahi bulunduğu kaleden bir görünüm (Haziran 2020). Kula

4.3.1.2.1.5. Camiler

Bütün dinlerde insanların ibadet ettikleri bir mekân vardır. Bu dini yapıların farklı isimleri ve farklı özellikleri vardır. Bu ibadet yerlerinin ortak özellikleri vardır ki bu da ibadetlerini gerçekleştireceği mekân olmasıdır. İslam dininde, Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirdikleri mekanlar camileridir. Müslümanlar camileri Allah'ın evi saymışlardır.

Camilerin mimari gelişim süreci Hz. Muhammed döneminden bu yana devam etmektedir. Türk İslam ülkelerinde, Müslümanların inşa ettikleri cami yapıları, mimari özellikleri iklim koşulları ve yerel verilere bağlı olarak değişebilmektedir (Atalan, 2017: 252).

4.3.1.2.1.5.1. Carullah Bin Süleyman Camii

Emre Köyü'nde bulunan bu camii 1547-1548 yıllarında yapılmış ve bir külliyenin parçasıdır. Öğrenci odaları, derslikler, aşevi ve hamamdan oluşan külliyeden sadece camii ayakta kalmıştır. Resimli Camii olarak da bilinen bu camii tam olarak bir hoşgörü abidesidir.

Cami, kuzeyinde üç adet devşirme sütun ile batı uçta minare kaidesine oturan ve sivri kemerlerle taşınan üç kubbeli bir son cemaat yeri ile pandantiflerle[19] geçilen ve yüksekçe bir kasnağa oturan tek kubbenin örttüğü kare bir harimden ibarettir (Bozer, 1987: 16).

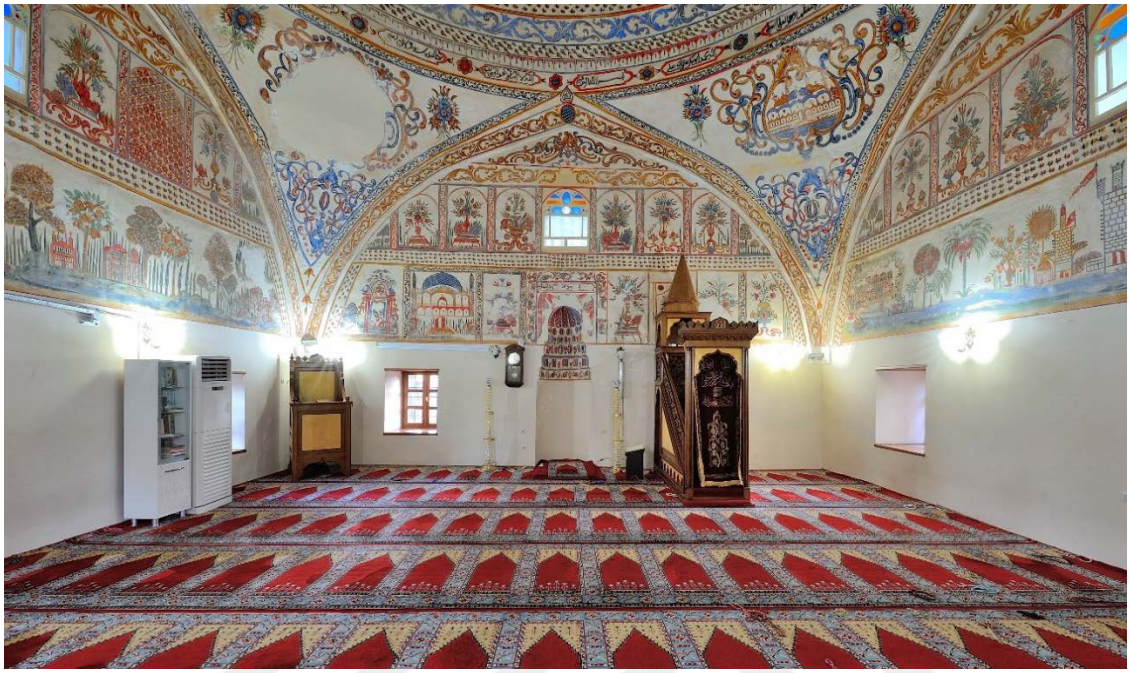

Foto 13: Carullah Bin Süleyman Cami; Emre Köyü'nde bulunan ve 1547-1548 yıllarında yapılmış, içerisindeki boyamaların 1808 yılında yapıldığı eşine çok az rastlanan camiden bir görünüm (Mayıs 2018). Kula

Kalem işi tekniğindeki duvar resimleri, Carullah Bin Süleyman Cami'nin son cemaat yeri pandantifleri, kemer ve pencere Türk resim sanatında batı etkisiyle XVIII. Türk ortalarından itibaren görülmeye başlanan kalem aralıkları ile harimde kubbe, pandantifler ve boşaltma kemerlerinin üzengi hattı üzerinde kalan kısımlarda yoğun bir şekilde görülmektedir (Bozer, 1987: 16).

Türkiye'de hatta dünyada çok fazla eşi benzeri olmayan bu caminin içerisinde alışılmışın dışında süslemeler bulunur. Bu süslemeler: İzmir Kordon Boyundaki 3 katlı konaklar, İstanbul Boğazı ve kayık sefası, çiçekler, bitkiler, palmiyeler, kesilmiş karpuz, tabakta kiraz yel değirmeni ve piyano resmedilmekten çekinilmemiştir. Hatta 5-6 katlı bina resimleri de görülmektedir. Natürmortlarda (cansız varlık) karanfil, lale, gül, armut, üzüm, çam fıstığı kozası, kiraz karpuz gibi bitkiler de bulunmaktadır. Bu natürmortlar birbirine çok benzese

[19] Pandantif: Yapı mimarisinde kullanılan özel bir inşaat tekniği olup kare şekilli bir oda boşluğu üzerine bazı daire şekilli bir kubbe veya bazı dikdörtgen şekilli bir oda boşluğu üzerine elips şekilli bir kubbe inşa etmek için kullanılır.

de hiçbiri diğeri ile aynı değildir. Bu cami boyamaları 1808 yılında Şehzade Abdurrahman Bey tarafından yaptırılmış fakat yapan kişininse bir yabancı olduğu tahmin edilmektedir (Ataş, 2017: 169).

Şehzade Abdurrahman Efendi'nin 1821 tarihinde yaptığı süslemelerde 3-6 katlı apartmanlar bulunmaktadır. Yel değirmenleri, selvi ağaçlarının yanı sıra, meyve ağaçları da resmedilmiştir. Üzerinde nar, elma meyveleri bulunmaktadır. Elmalar çok belirgin. Nar meyveleri, ayaklı seramik kaplara yerleştirilmiş. Elmaları toplamak için ağaç dallarına sepetler asılmış. Palmiye benzeri ağaçlar var, ancak hurma veya palmiyede olduğu gibi salkım şeklinde (hevenk) meyveleri yok. Vazoların içine karanfil, lâle ve gül gibi çiçekler yerleştirilmiş. Hiçbir vazo ve çiçekler birbirini tekrar etmiyor. Mihrabın sağına ve soluna piyano resmedilmesi de ilginç. Her iki piyanonun üstünde kırmızı ve siyah üzüm salkımı göze çarpıyor. Piyano ayakları, lükens. İki adet cami resmi var. Birincisi mihrabın sol tarafında ve oldukça büyük çizilmiş. Tek kubbeli ve iki minareli. Cami girişi ve minare alemlerinde hilal, çok belirgin görünüyor. Girişin altında yedi kemerli bir kat var. İki kemer hariç, diğer beş kemere avize asılı. Minareler neredeyse kubbe yüksekliğinde. Minare yerine sağlı sollu çan kulesi hayal ettiğimizde, burası bir Türkmen köyü olmasına rağmen, Ortodoks kilisesine de benzetilebiliyor (kiliseden camiye çevrilmiş gibi). Diğer cami, köşeye yerleştirilmiş ve daha küçük çizilmiş. Dört minare, ana kubbe ile birlikte beş kubbe, altında beş kemer, onların da altında kapının sağında altı kemer, solunda beş kemer. Simetri bozulmuş. Kemerlerin her birine avizeler asılmış. Cami, su kenarında imiş gibi görünüyor. Tasvirlerde; deniz üzerinde çektiriler, kadırgalar, kalitalar ve saltanat kayığı unutulmamış. Anlatılan bir deniz savaşı olma ihtimali var. Burçlardaki kırmızı bayrak savaş dönemine, yeşil bayrak ise barış dönemine işaret ediyor. Caminin kubbesinde pencere bulunmuyor. Bunun yerine, altı adet yalancı pencere resmedilmiş. Son cemaat mahallinin içerden üç kubbe şeklindeki tavan bölümü de benzer figürlerle süslenmiş. Cami içindeki hat eserleri, Hattat Banazlı Mustafa Demni'ye aittir. (Dalyan Aşık, 2020)

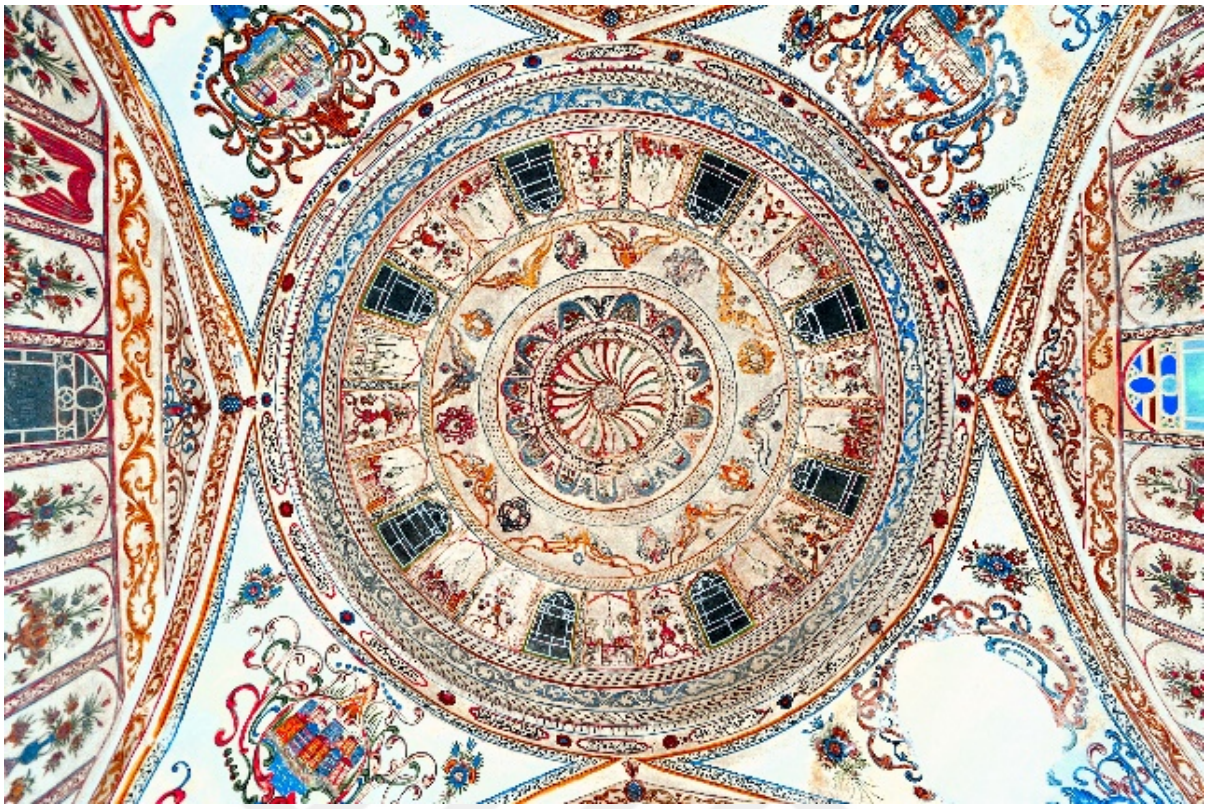

Foto 14: Carullah Bin Süleyman Camii Kubbesi: Kalem boyaması ve ilginç tasvirleri ile dikkat çeken caminin kubbesinden bir görünüm (Mayıs 2018). Kula

Caminin kapı kemeri üzerindeki inşa kitabesinde "bu şerefli cami ve yüce makamın banisi güzellikler ve hayırlar sahibi Carullah Bin Süleyman'dır" yazılıdır. Emre Mahallesi sakinleri yüzyıllardır bu resimli camide namaz kılmaktadırlar.

4.3.1.2.1.5.2. Kurşunlu Camii

Kula'da birçok alanda hizmet etmiş olan Hoca Seyfeddin tarafından 1496 yılında yaptırılan Kurşunlu Camii'nin o zamanlardaki ismi vakıf defterine Cuma Mescidi olarak geçse de sonradan camiinin banisi (yaptıran, inşaa ettiren) olan kişinin adıyla Hoca Seyfeddin Camii olarak tanınmıştır (Ataş, 2017: 168).

1671 yılında Evliya Çelebi bu camiden "Hoca Seyfeddin Cami gayet musanna ve müferrih (sanatkarane ve ferahlık veren) camidir amma sakfi (çatısı) toprak örtülüdür." Şeklinde tasvir eder. O dönemlerin en büyük camisidir.

Caminin minaresini mısır koçanına benzetildiği söylentiler arasında olsa da mimarisi Selçuklu ve Osmanlı karışımı şeklindedir.

Mimari özellikleriyle 15. yüzyıl sonu camiler ile aynı özelliktedir. Yapıda daha çok kesme taş ve tuğla kullanılmış, almaşık örgü sistemi[20] ile inşa edilerek 3 sıra tuğla 1 sıra taş dizisi ile örülmüştür. Dikeyde de 1-3 arası tuğla dizisi görülür.

Caminin kubbe kasnağında üzerinde Arapça Ayet 'el Kürsi yazısı görülmektedir. Kubbe kasnağında ayrıca pencereler yer alır. Kubbede "Ashab-ı Keyf'in isimleri geçmektedir. Yedi uyuyanların isimleri; "Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Deberuş, Şazenuş, Keyfeştatayuş, Köpek Kıtmir" in adları yazılıdır (Atalan, 2017: 263).

Foto 15 a - b: Kurşunlu Camii: Hoca Seyfettin tarafından 1496 yılında yapılmış, ilginç minare şekli ve kubbesinde yer alan yedi uyuyanların ismi ile Türkiye'de benzerine çok fazla rastlanamayan bir cami (Haziran 2021). Kula

Caminin harim girişinin üzerinde; "Bu caminin hayırla ve iyilikler sahibi Hoca Seyfeddin (tarafından yapıldı). Şerefli ve mübarek mescidin yapımı 902 (M. 1496) senesinin Safer ayında tamamlandı," yazmaktadır. Ayrıca bu yazıda Hoca Seyfeddin'in bu ilçede "cami, kuyu, zaviye, yetimhane, dükkanlar", yaptırdığı belirtilmektedir.

Yapı 1780 yılında onarım geçirmiş sonrasında da 1969 yılında yeniden restore edilmiştir. Bu süre zarfında toprak çatılı olan cami, kiremitle kaplı, ahşap çatılı bir yapıdan oluşmaktaydı. Daha sonrasında ise son cemaat bölümünde kubbeler çinko ile kaplanmış, kirpi saçak ve duvar derz alanı restore edilmiştir. Ayrıca son cemaat bölümünün kısmen yeniden inşa edildiği, yapının malzemesi ve cephe doku farklılığının olması sebebiyle ihtimaller dahilindedir (Atalan, 2017: 262).

2000 yılında yeniden başlamış olan restorasyon çalışmaları 2003 yılı 4 Eylül'de sonlanmıştır. Kurşunlu Camii'yi yaptıran Hoca Seyfeddin aynı zamanda eski Selendi yolu üzerindeki Bahas Köprüsü'nü de yaptırmıştır (Ataş, 2017: 167).

20 Almaşık örgü sistemi: Taş ve tuğlanın hem dikey hem de yatay eksende ardışık olarak kullanılmasıyla meydana getirilen duvar örgü tekniğidir.

4.3.1.2.1.5.3. Necip Camii

Eskilerden Tekke Cami ya da Kızlar Cami diye adlandırılan bu yapı, kırma çatı ile örtülü olup ahşap tavanlı asimetrik dikdörtgen bir harim ile kuzeyindeki son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Son cemaat yerinin kuzeybatısında minaresi bulunmaktadır.

Caminin inşa tarihi belli değildir. Minare kapısındaki kitabeden, Seyyid Hacı Hasan adlı kişinin daha önce mevcut olan mescide 1783-84 tarihlerinde bir minare inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Caminin inşa kitabesinde "Dindar ve hak yolda olan Seyyid Hacı Hasan en güzel malını din yolunda harcadı. Bu minareyle temiz mescidi süsledi, Ulu Allah hayır sahibine bol sevap versin…" diye yazmaktadır. (Kula Belediyesi, 2020)

Foto 16: Necip Camii; İçerisinde Şeyh Nuzuli Efendi'ye ait olan ve halkın Tekke Cami diye adlandırdığı bir camiden bir görünüm (Kasım 2021). Kula

Cami içinde çilehane olması nedeniyle halkın yapıya Tekke Cami olarak adlandırmıştır. Caminin yakınında tekke ve mezarlık bulunduğu, bu tekkede her Perşembe günü Mevlevi ayini ve töreni yapıldığı caminin yanında bulunan odalarda kalan 15 müridin sünnetlerde ilahiler söyleyip sünnet çocuğunu neyler ve çalgılarla gezdirdiği, ilahiler yazılı yeşil bayraklarla mahalleleri dolaşırlardı. Necip caminin etrafı 1930 yılında düzenlenerek günümüz haline gelmiştir (Şahin, 2010: 63).

4.3.1.2.1.5.4. Eski (Köhne) Camii

Kula'nın en eski camisi olarak bilinen bir camidir. İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1520 tarihinde Kütahya Sancağı tapu tahrir defterinde Kula'daki 4 mahalleden birisi Köhne Camii Mahallesi olarak geçmektedir. II. Beyazit döneminden önce kasabanın tek camisi

olduğu için “Mahalle-i Camii” olarak kayıtlara geçmiştir. Hoca Seyfeddin Camii yapıldıktan sonra ismi eski cami anlamına gelen Köhne Camii olarak değişmiştir. Cami 1815 yılında tamir edilmiştir. Caminin Bizans dönemine ait bir kiliseden camiye çevrildiği söylenceler arasında olsa da bu durum henüz kanıtlanmamıştır (Şahin, 2010: 64).

Foto 17: Eski Camii; Kula’nın ilk camisi olarak bilinen ve kiliseden camiye dönüştürüldüğü tahmin edilen Eski Camii’nin dışarıdan görünümü (Kasım 2021). Kula

4.3.1.2.1.6. Kiliseler

Kilise, Hristiyanlıkta ibadet etmek ve bazı diğer dini vazifeleri yerine getirmek için tahsis edilmiş halka açık bina, tapınaklara denir. Yunanca ekklesia (çağrılıp toplanmış olan) kelimesinden türemiştir. (Wikipedia, 2021)

Kula’da yaşayan Rumların çoğunun dini Ortodoks Hristiyan’ıdır. Kula’da var olduğu bilinen 3 adet kiliseden bahsedilmektedir. Ayrıca bu kiliselerden birinde (Hagios Stefanos) de büyük bir çanın olduğu bilinmektedir. Bu kiliselerden 2 tanesi şu anda hala ayakta olup, Meryem Ana Kilisesi restore edilip müzeye çevrilmiştir. Üçüncü kilise ise tamamen yıkılmış ve tarla durumundadır.

4.3.1.2.1.6.1. Meryem Ana Kilisesi

Meryem Ana Kilisesi 1837 yılında inşa edilmiştir. Uzun yıllar tekel deposu olarak kullanılan kilise şu anda restore edilmiş ve müzeye çevrilmiş durumdadır. Aslına uygun bir şekilde restore edilen bu kilisenin apsisindeki duvar resimleri arasında İsa, Meryem, (Aziz, azize) resimlerinin yanında bir de Moşe (Hz. Musa) resmi bulunmaktadır. Hristiyan kilisesinde Yahudi bir peygamberin bulunması çok az rastlanan bir durumdur. Bu da buradaki yaşamın etkisi ile dinler arası saygının bir göstergesi olarak resmedildiği anlamına gelmektedir (Ataş, 2017: 181).

Bazı araştırmacılara göre kilisenin apsisindeki resimlerin felsefecilere ait olduğu bu felsefecilerin isimleri ise Platon (Eflatun), Sokrates (Eflatunun Hocası), Aristoteles, Pisagor, Omega ve kadın felsefeci olan Sibylaa (Sibel) in resimleri olduğu iddia edilmektedir. Normalde kiliselerde felsefecilerin resmi olmazken Kula'daki bu kiliseyi yaptıran kişinin felsefeye verdiği önem dolayısı ile bu resimler kilisededir.

Kilise doğu-batı istikametinde yapılmış üzerindeki kitabesi henüz okunamamıştır. Kilisenin ana girişinin karşısında papaz evi bulunmakta olup, bu ev ile kilise arasında bir tünel olduğu söylense de böyle bir tünel henüz gün yüzüne çıkmamıştır (Ataş, 2017: 181).

Kilise şu anda Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın ziyaretçi merkezi olarak kullanılmaktadır.

Foto 18: Kula'da bulunan 3 kiliseden birisi; Meryem Ana Kilisesi, kilisenin dışarıdan görünümü (Mayıs 2022). Kula

Foto 19: Meryem Ana Kilisesi; kilisenin korunmuş apsisinden bir görünüm (Mayıs 2022). Kula

4.3.1.2.1.6.2. Hagios Stefanos Kilisesi

Akgün Mahallesi'ndeki bu kilise de Meryem Ana Kilisesi gibi doğu-batı yönünde olup 1835 yılında yapılmıştır. Üzerinde çan olan kilise bu kilise olup bu çan sesi tüm Kula'dan duyulmakta idi. Duvarlarında süslü ikonlar bulunan bu kilise birçok sosyal amaçlı hizmetlerde kullanılmıştır. (Tiyatro, sinema salonu, jandarma karakolu.) Önce çan kulesi yıkılmış ve 1986 yılında tamamen yanmıştır. Kilise arazisi şu anda şahsa ait olup restore edilmeyi beklemektedir (Ataş, 2017: 181).

Foto 20: Hagios Stefanos Kilisesi; Kula'daki en büyük kilise olan ve çan kulesi bulunan bu kiliseden bir görünüm (Mart 2021). Kula

4.3.1.2.1.7. Türbeler

Türbe, devlet görevlilerinin veya din âlimlerinin mezarlarının bulunduğu oda şeklindeki yapıya verilen isimdir. İçerisinde çoğunlukla saygın kişilerin gömülü olduğu anıtsal tarihi mezarlar için de türbe kelimesi kullanılır. Kelime Arapça turbah ("toprak/yer" anlamına gelir) kelimesinden gelir. Ancak kelime daha çok bir mezar kompleksi veya bir mezarlıktaki bir alan anlamına da gelebilir. (Wikipedia, 2021)

4.3.1.2.1.7.1. Tabduk Emre Türbesi

Tabduk Emre Hoca Ahmed-i Yesevi'nin dervişlerinden olup Yunus Emre'nin mürşididir. Tabduk Emre hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Tapduk sözcüğü, İslamiyet öncesi Türk topluluklarında da var olan bir isimdir. Tapduk, Türk ve Altay mitolojisinde yer alan söylencesel kahramandır. Tapdık (Taptık, Taptuk) da denir. Kötücül varlıkları temizlemek için gökten yere indiğine inanılan efsane kahramanıdır. Pek çok görüşe göre Yunus Emre'nin şeyhi olan Tapduk Emre'nin adının buradan geliyor olması muhtemeldir. Diğer bir rivayete göre ise "Tapduk" ismi şuradan gelmektedir.: "Rum erenleri, Hacı Bektaş Veli'ye giderken Emre'ye "haydi sen de bizimle gel", dediler. Emre, çok güçlü bir erdi. "Dost

divanında erenlere nasip veren Hacı Bektaş adında bir er görmedik", dedi ve Hacı Bektaş'a gitmedi. Emre'nin sözünü Hünkâr'a ilettiler. Hünkâr, Sulucakarahöyük'te Kadıncık Ana'nın evine yerleşince, çeşitli bölgelerden gelen müridler gelmeye başladı. Bu arada Hünkâr, Saru İsmail'i gönderip Emre'yi çağırttı. Emre yanına gelince Hacı Bektaş, "siz, dost divanında erenlere nasip veren Hacı Bektaş adında bir kimse görmedik demişsiniz, siz o nasip veren elin bir işareti olduğunu da bilir misiniz?", diye sordu. Emre, "o divanda bir yeşil perde vardı, onun ardından bir el çıktı, bize nasip verdi. O elin avucunda güzel, yeşil bir ben vardı, şimdi bile görsem tanırım", dedi. Bunun üzerine Hacı Bektaş elini açtı. Emre, Hacı Bektaş'ın avucunda o güzelim yeşil beni görür görmez üç kez "tapduk Hünkârım", dedi. Bundan sonrada adı, Tapduk Emre kaldı. (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017)

Tapduk Emre'nin ailesi hakkında verilen bilgiler bazı rivayetlerle bezenmiştir. Bir kızının Yunus Emre ile evlendiği rivayet edilmekteyse de bu rivayet gerek Yunus'un divanında gerekse diğer çağdaş kaynaklarda yer almamaktadır. Bursa'da, Manisa'da Kula ile Salihli arasındaki Emre adlı bir köyde, Afyon-Sandıklı, Karaman, Sivas, Erzurum, Aksaray, Isparta-Keçiborlu gibi yerlerde Tapduk Emre'ye izâfe edilen mezarlar vardır.

Foto 21: Tabduk Emre ve Ailesinin bulunduğu Yunus Emre'nin hocasının türbesinden bir görünüm (Mart 2021). Kula

4.3.1.2.1.7.2. Yunus Emre Türbesi

Yunus Emre'nin hayatına ilişkin bilgiler henüz netlik kazanmamıştır fakat yapılan son araştırmalar bağlamında 1241-1321 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Yunus Emre, Tapduk Emre dergâhında yetişmiştir. Doğum yeri bilinmemektedir. On üçüncü yüzyılın ortalarına doğru Moğol istilası ve Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı dönemde yaşadığı sanılıyor. Bu dönemin sarsıntı ve acıları Yunus'un eserlerinde derin izler bıraktı. Babasının adı İsmail. Medrese eğitimi gördü. Arapça ve Farsça öğrendi. İran ve Yunan mitolojisiyle, tasavvuf tarihini inceledi. Hacı Bektaş ya da Sinan Ata'nın halifesi Taptuk Emre'nin dergahında hizmet etti. Tapduk Emre'nin düşüncelerini yaymak için Anadolu'yu dolaştı. Eskişehir Sarıköy, Manisa Kula ve Emreköy, Erzurum Dutçu Köyü, Isparta Keçiborlu ve Karaman'da, Azerbaycan'da ve daha birçok yerde 20 ye yakın adına yapılmış mezarlar vardır. Ama nerede öldüğü ve gömüldüğü kesin belli değildir. (Türk Dili ve Edebiyatı, 2007)

Yunus'un memleketinde bir yıl kıtlık olmuş, ekinler bitmemiştir. Hacı Bektaş'ı o civardakiler gibi o da tanıyordu. Halk Yunus'a gidip Hacı Bektaşi Veli'den buğday istemesini rica eder. Yunus da Hacı Bektaşi'nin yanına eli boş gitmek istemez. Bir öküze ya da eşeğe alıç yükler ve Karaöyük'e gelir. Hünkâr'a, "ben yoksul bir adamım, ekinimden bir şey alamadım, yemişimi alın, karşılığını lütfedin, ehlimle, ayalimle aşkınıza yiyeyim", der. Bir iki gün sonra Yunus memleketine dönmeyi kararlaştırır. Hünkâr bir derviş gönderip, sorun der. Buğday mı verelim, nefes mi? Yunus'a sorduklarında "ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek", der. Hünkâr'a bildirdiler. Buyurdu ki: Her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim demesine rağmen Yunus, "ehlim var, ayalim var, bana buğday gerek", der. Bunun üzerine öküzüne ya da eşeğine buğday yüklerler ve Yunus yola çıkar. Fakat köyün aşağısına gelince verdiği karardan pişman olur ve kendi kendine "vilâyet erine vardım, bana nasip sundu, her alıcın çekirdeği başına on nefes verdi, kabul etmedim, verilen buğday birkaç günde yenir, biter. Bu yüzden o nasiplerden mahrum kaldım. Döneyim tekrar varayım, belki gene himmet eder." Der. Bu fikirle dönüp tekrar tekkeye gelir ve buğdayı indirir. "Bana himmet verin, bana buğday gerekmez" der. Hünkâr, "o iş, bundan böyle olmaz, o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye sunduk. Ona gitsin, nasibini ondan alsın", der ve Yunus Emre'yi Tabduk Emre'ye gönderir. O da Tapduk Emre'ye gitti, Hünkâr'ın selâmını söyledi, olanı biteni anlattı. Tapduk, selâmı aldı, "safa geldin, kademler getirdin, halin bize malum oldu, hizmet et, emek ver, nasibini al" dedi. Bugünden sonra da Yunus Emre, Tabduk Emre'nin dergahında hizmete başlar.

Yunus, Tapduk Emre'nin dergahına sırsıyla odun taşırdı. Yaklaşık kırk yıl hizmet etti. Bir gün Tapduk Emre'ye bir neşe geldi, hallendi. Meclisde Yunus-ı Gûyende adlı bir şair vardı, ona söyle dedi. Mırın kırın etti, söylemedi. Tapduk, Yunus dedi, sohbet et, şevkimiz var,

işitelim. Yunus gene söylemedi. Bu sefer Tapduk, Yunus Emre'ye döndü, Hünkâr'ın nefesi yerine geldi, vakti tamam oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini verdik, hadi söyle, dedi. Hemen Yunus Emre'nin gözünden perde kalktı, söylemeye başladı. (Yunus Emre, 2021)

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni,
Ben yanarım dünü günü, bana seni gerek seni
Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim,
Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni.

Mezar sayısının çokluğu Yunus aşkından, sevgisindendir. Yapılan araştırmaların neticesinde Yunus Emre ve hocası Tabduk Emre'nin mezarının en çok olma olasılığı Eskişehir ve Kula'dır. Kula'daki mezarı Hocası Tabduk Emre'nin ayak ucudur. Yunus Emre'nin şu mısralarında kabrinin hocasının ayak ucunda olmasını istediğini kanıtlar niteliktedir:

"Ko beni yatayım, Şeyh eşiğinde, dönmesin şeyhimden yana döneyim."

Yunus Emre'nin vefatından sonra Molla Kasım isminde bir şahıs Yunus Emre'nin şiirlerinin büyük bir kısmını ortadan kaldırmıştır.

Foto 22: Tabduk Emre ve Yunus Emre Türbeleri; Türkiye'nin birkaç ilinde bulunan, Kula'da ise Emre Köyünde bulunan türbe ve mezardan görünüm (Nisan 2018). Kula

Foto 23: Yunus Emre Hazretleri; Bizim Yunus'da olarak bilinen, Yunus Emre Hazretlerinin mezarının baş ucundaki mezar taşından bir görünüm (Nisan 2018). Kula

Molla Kasım Kimdir? Bazı kaynaklara göre Yunus Emre ile birlikte aynı dönemde yaşamış olan, bazı kaynaklar göre ise Yunus Emre'nin vefatından yaklaşık 100-150 yıl sonra yaşamış Yunus Emre'nin memleketinde Molla Kasım isminde mektep medrese görmüş bir zat, köşe bucak dolaşıp halka ilim irfan öğretmek ister. Fakat sert mizaçlı, büyük kitaplar okuyan, insanların anlayamayacağı derecede ağır bir dille anlatacaklarını anlatan bir şahıstır kendisi. Halk onu dinlemektense Yunus Emre'nin kabrine gidip dua etmeyi, onun şiirlerini okumayı tercih ederdi. Bir gün Yunus'un tüm şiirlerini toplatan Molla Kasım şiirleri teker teker okumaya başlar. Halk da kalbinin yumuşayacağı düşüncesi ile şiirleri ona iletirler. Fakat Molla Kasım okuduğu bazı bölümlerin Allah'a şirk koştuğu gerekçesi ile imha etmek ister. Bunlardan bazıları:

Sırat kıldan incedir
Kılıçtan keskincedir
Varıp anın üstüne
Evler yapasım gelir.

Cennet Cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver sen anı, bana seni gerek seni. Gibi

Sonra bu şiirlerin bir kısmını Porsuk çayına atarak bir kısmını da yakar. Fakat Yunus'un yazdığı bir şiiri görünce irkilir:

Derviş Yunus bu sözü

Eğri büğrü söyleme

Seni sigaya (sorguya) çeken

Bir Molla Kasım gelir.

Molla Kasım yaptıklarına pişman olur ve elinde kalan diğer şiirleri halka geri dağıtır. İşte bu şiirler günümüze kadar ulaşır. Suya attığı şiirlerden balıkların istifade ettiği, yakılan şiirlerden ise kuşların istifade ettiği söylenir.

4.3.1.2.1.7.3. Süleyman Şah Türbesi

Süleyman Şah 1300-1429 yılları arasında Anadolu'da Kula ve yöresine egemen olan Germiyanoğulları Beyliği'nin üçüncü beyidir. Lakabı "Şah Çelebi" ve "Alem Şah" tır. Mevlane Celaleddin Rumi nin torunu Sultan Veled'in kızı Abide Mutahhara Hatun ile evlenmiştir. Bir diğer eşi ise Mübarezeddin Umur Bin Savcı'nın kızıdır. (Wikipedia, 2019)

Süleyman Şah döneminde Germiyanoğulları, güneydoğusunda bulunan Karamanoğulları ile büyük bir mücadelede içindedir. Öte yandan kuzeyinde Osmanoğulları giderek daha da güçlenmektedir. İki güçlü beylik arasında sıkışan Süleyman Şah siyasî bir karar alıp kızı Devlet Hatun'u, I. Murad'ın oğlu Şehzade Bayezid (Yıldırım) ile evlendirerek geleceğini daha parlak gördüğü Osmanoğulları ile akrabalık bağı kurar. (1381) Bir ay süren dillere destan bu düğüne Mısır Hükümdarı ile Anadolu Beyliklerinin hepsi davet edilmiştir. (Kütahya Valiliği, 2021)

Kız çeyizi olarak Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emet Osmanlılara verilmiştir. Daha sonra Kula'ya çekilen Süleyman Şah burada vefat eder, türbesi Kula'da Pazar yerinin olduğu alan içerisindedir.

Foto 24: Sülyman Şah; Germiyanoğulları beyi olan Süleyman Şah ve ailesinin Kula pazar yeri içerisinde bulunduğu türbe ve hazire alanından alanından bir görünüm (Mart 2021). Kula

4.3.1.2.1.7.4. Tahir Efendi Türbesi

Kula merkezde Horasan kökenli Halfeti tarikatından olan bir şeyhin mezarı olması ihtimaller dahilindedir. Eski ismiyle Uşaki yeni ismiyle Kızılkaya Mahallesi Kışla meydanındadır. Halveti tarikatını yaymak için Kula ilçesine geldiği bilinmektedir. Türbenin kitabesinde ve Osmanlı vakıf kayıtlarında belirtildiğine göre gerçek ismi Şıh Esadullah Efendi'dir. Ayrıca Darendede olarak ta bilinir. (Türkiye'nin tarihi eserleri, 2019)

Foto 25 a: Kula Merkezdeki Tahir Efendi Türbesi **b:** Tahir Efendi Türbesi Kitabesi'nden birer görünüm.

4.3.1.2.1.8. Hamamlar ve Kaplıcalar

Hamam; Arapçadan dilimize girmiş olup, özel bir düzenle ısıtılan sıcak ve soğuk suyu bulunan, yıkanma amacıyla kullanılan yapılara denir.

Hamamın tarihi Antik Romalılar'a kadar uzanır. Pompeii şehrinde yapılan kazılarda, Romalılar'ın kullandıkları hamamları ortaya çıkarmıştır. Bu hamamların yalnız temizlik için değil, zevk ve eğlence için de yapıldığı bilinmektedir. Romalılarda soylular, asiller, kölelerin banyoları farklı girişleri vardı ve farklı kapılara sahiplerdi.

Türkler için hamamlar yıkanma yerinin yanı sıra sağlık, sosyal ve kültürel etkinliklerin yaşandığı merkezler haline gelmiştir. Bu yapı türlerinden biri olan hamamlar, insanların özellikle yıkanma ve temizlenme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunun yanı sıra, hamamlar her dönemde toplumların dini inançları doğrultusunda mimari şekillenme göstermiş ve sosyal yaşantıların bir parçası haline gelmiştir. (Külliye Hamam, 2021)

1671 yılında Kula'yı gezen Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kula'da 3 hamamın varlığından söz etmektedir. Bunlar: Sungur Bey Hamamı, Kudbettin Hamamı ve Oruç Beg Oğlu Mehmet Beg tarafından yaptırılmış bir hamamdır. Sungur Bey Hamamı dışındaki hamamlar günümüze ulaşmamış ve yok olmuştur. Sungur Bey Hamamı da günümüzde önce kafe olarak işletilmiş, sonrasında ise bir vakıf tarafından kiralanmıştır (Ataş, 2017:180).

4.3.1.2.1.8.1. Sungur Bey Hamamı (Yeni Hamam)

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bahsettiği hamamlardan birisi de Sungur Bey Hamamı'dır. Kitabesinde "Ab havası gayet latif" (Suyu havası güzel) diye yazılıdır. 12 kurnası olan bu hamamın mimarisi Selçuklu mimarisidir. 3 bölümden oluşmakta olup bunlar soyunmalık, ılıklık ve sıcaklıktır (Ataş, 2017: 179).

Hamamın içerisindeki kitabede Mehmet Bin Mustafa tarafından 1502 yılında yapıldığı belirtilmektedir. Doğu – batı doğrultusunda uzanan hamam dıştan yaklaşık 2 metre yerin seviyesinin altında kalmıştır. Yapıda inşa malzemesi olarak kemerlerde tuğla, duvarlarında ise bir sıra taş iki sıra tuğla olmak üzere almaşık düzen kullanılmıştır. Yapı o dönem için tek hamam olduğu için kadınlara Türk hamam mimarisi gereği ikinci bir kapının bulunması gerekir. Erkeklere ait olan kapı caddeye bakan kısım olarak düşündüğümüzde kadınların kullanması gereken kapının yapıtın yukarısı dediğimiz doğu cephesinde olması muhtemeldir (Bozer, 1988: 9).

Foto 26: Sungur Bey Hamamı; Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Sungur Bey Hamamı'nın dışarıdan görünümü (Haziran 2022). Kula

4.3.1.2.1.8.2. Emir Kaplıcaları (Thermai Thessos)

Kula'nın kuzeyindeki kaplıca ya da hamalar antik devirde de yoğun olarak ziyaret edilmekteydi. Şehitlioğlu Mahallesi civarında Thermai Thessos adında bir köy yer almakta idi. Şu anda çok fazla kalıntı olmasa da 1842 yılında bu alanı ziyaret eden Hamilton, burada antik tiyatronun oturma sıralarından bazılarının, şehir duvarının bir bölümünü ve etrafa saçılmış mermerlerin bulunduğunu yazmaktadır (Malay, 2006: 21).

Emir Kaplıcaları Kula'dan 18 km uzakta Şehitlioğlu yakınlarında Gerençayı kenarındadır. Kaplıca alanında 2 adet sondaj bulunmaktadır. İlki 33 metre derinlikte 40 litre/sn ile 63 C sıcaklığında olup ikincisi 162 metre derinlikte ve 100 litre/sn ile 59 C sıcaklıkta termal su içermektedir. Ayrıca T.C. Sağlık bakanlığı raporlarına göre tedavi şekli banyo uygulaması olarak yapıldığında kas ve iskelet hastalıkları tedavisinde yardımcı ve tamamlayıcı tedavi unsuru olarak, ortopedik operasyonlar sonrası gibi uzun süreli hareketsiz kalma durumlarında mobilizasyon çalışmalarında ve benzer rahatsızlıklarda tamamlayıcı tedavi unsuru olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. (Kula Belediyesi, 2021)

Emir Kaplıcalarının bir başka önemli yanı ise civarda bulunan kaya kabartmalarıdır. Bu kaya kabartmaları burada bir yerleşimin olduğunu, aynı zamanda dini inanış merkezinin olduğunun birer ispatı niteliğindedir. Bu kaya kabartmalarında Kybele ve Attis hikayesi anlatılmaktadır. Gelen ziyaretçilerin ilk dikkatini çeken alan daha çok burasıdır.

Foto 27: Thermai Thessos Antik Kenti'nde bulunan kaya kabartmalarından bir görünüm (Şubat 2018). Kula

Foto 28: Thermai Thessos Antik Kenti; günümüze kadar gelebilmiş bazı kalıntılardan bir görünüm (Nisan 2021). Kula

4.3.1.2.2. Kültürel Değerler

4.3.1.2.2.1. Yerel Mutfak

İnsanların en başta gelen temel gereksinimi olan beslenme gereksiniminin ortaya çıkarmış olduğu mutfak kültürüne tarihsel bir açı ile baktığımızda; mutfaklar, o toplumun gelenek ve göreneğini, sosyo-kültürel boyutlarını, refah durumları gibi etkenlerle paralel olarak birbirinden farklı gelişim evreleri geçirmişlerdir. Bununla birlikte, toplulukların yaşam alanlarını belirlemesi için giriştikleri mücadelenin ve göçlerin oluşturmuş olduğu gelişmeler ve yer değiştirmeler de mutfak kültürünün belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Yemek pişirme sanatı ilk olarak Mezopotamya bölgesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Sonra bu kültür yayılarak Çin ve Asya Mutfağı olarak ikiye ayrılmıştır. İlerleyen süreçte diğer ülkeler de de kendi mutfaklarını oluşturarak mutfak çeşitliliği artmıştır. Türk mutfağının oluşumunda ise asırlar boyunca hüküm süren Osmanlıların etkisi oldukça fazladır. Ülkeler arasındaki mutfak kültürü, aynı ülke içerisindeki bölgelerde de değişimlere uğramıştır. Faklı bölgelerin farklı mutfakları oluşmuş, hatta bu değişiklik aynı bölgedeki farklı iller arasında bile belirgin hale gelmiştir (Düzgün ve Durlu Özkaya: 42).

Kula mutfağı denilince akla hemen birkaç yemek gelmektedir. Fakat Kula, birçok alanda olduğu gibi yemek kültüründe de oldukça gelişmiş durumdadır. Dışarıdan gelen misafirlerin ilk sordukları soruların başında da yöreye özgü yiyeceklerin hangileri olduğudur. Özellikle güveç, pide çeşitleri, ekşi mayalı ekmeği, leblebisi ve helvası en çok tercih edilen yiyeceklerdir. Genel olarak belirli başlıklar altında toplarsak eğer:

Foto 29: Kula Güveci; oğlak ve kuzu eti ile yapılan, Kula'ya özgü güveçten bir görünüm (Haziran 2022). Kula

Çorbalar:

Kula tarhanası, tel şehriye çorbası, pirinç çorbası, omaç (bir çeşit un çorbası) ve süt çorbasını örnek verebiliriz.

Yemekler:

Et Yemekleri:

Kula kuzu dolması, Kula güveci, kapama, Kula kaburgası, ayak aşı, daablı ciğer, buğulama, yuvarlak aşı, sura, uykuluk, erik aşı, et yemekleri çeşitlerindendir.

Foto 30: Kula Kapaması; Özel misafirler için hazırlanan ve daha çok kuzu eti kullanılan bir çeşit et yemeğidir.

Foto 31: Kula Kaburgası: Daha çok Gökçeören Mahallesi'nde yapılan meşhur Kula kaburgası

Ana Yemekler

Bamya, nohut, keşkek, biber-patlıcan dolması, ekmek dolması, sıyırma, pişirge, döndürme, karıştırma, tirit, keşkek, pişirge, yemekleri ana yemek çeşitlerine örneklerdendir.

Pideler:

Gicirgenli pide, Kıymalı pide, şekerli (tahinli pide) peynirli pide, ıspanaklı pide, tırnaklı pide, kakırdaklı pide, kabaklı pide, pide çeşitlerindendir.

Börekler:

Su böreği (Ispanaklı ve kıymalı), ıspanak böreği, patates böreği, makarna böreği örneklerini verebiliriz.

Foto 32: Su Böreği; Kula'da her zaman rahatlıkla bulabileceğiniz, peynirli ve kıymalısı yapılan su böreği. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022)

Tatlılı Börekler:

Peynir Böreği, Susam Böreği tatlı böreklerdendir.

Foto 33: Susam Böreği; susamdan yapılan ve de bir çeşit tatlı olan bu yöreye özgü susam böreği

Tatlılar:

Höşmerim, ekmek kadayıfı, zerde, muhallebi, pelte, nişasta helvası, kuyruk helvası, kar helvası, köpük helva, tahin karması, tahin helva, susamlı helva, taş helvası, çekme helva, sütlaç, tatlı çeşitleridir.

Pilavlar:

Darplı ciğer pilavı, içli pilav, güveç pilavı, bulgur pilavı, pilav çeşitleri arasındadır.

Foto 34: Darplı Pilav: Kuzu gömlek ve kuzu ciğerinden yapılan bir çeşit pilav. (Habertürk, 2022)

Ekmekler:

Kara fırın ev ekmeği, ekşi mayalı ekmek, peksimet, susamlı ekmek, haşhaşlı ekmek, susamlı çörek, ekmek çeşitleridir.

Foto 35: Kula Ekmeği; ekşi maya ile yapılan ve yaklaşık 1300 gram olan Kula ekmeği (Aralık, 2022). Kula

Diğer:

Yemek çeşitlerinin yanı sıra Kula'da leblebi çeşitleri de yöreye özgü tatlar içerisindedir. (Kula Belediyesi, 2021)

4.3.1.2.2.2. Kula'da Yapılan El Sanatları

Kula tarihi, coğrafi ve jeolojik güzelliklerinin yanı sıra halen ayakta duran el sanatlarının da beşiği olmuştur. Dışarıdan gelen turistlerin ilgi odağı olan demirciler, kalaycılar, semerciler vb. el sanatları maalesef günümüzde ayakta durmak için oldukça çaba göstermektedirler. Daha önce sanatkarların el sanatı ile birkaç aile geçimini sağlarken şu anda bu meslekler unutulmaya yüz tutmuştur. Kula'da hala ayakta durma çabasında olan el sanatları: halıcılık, ayakkabıcılık, bakırcılık, dokumacılık, kalaycılık, semercilik, saraçlık, yorgancılık, dericilik, battaniyecilik, helvacılık, demirciliktir.

4.3.1.2.2.2.1. Halıcılık ve Kula Halıları

Anadolu halıları uçmaz, fakat dillenir. Üzerinde saadet, bereket kuvvet tılsımlar işlenir. Aşktan, sevdadan renkler seçilir. İnanışlardan şekiller örülür.

Aslında Anadolu insanı susar yahut susmak zorunda kalırsa, o zaman renkler şekiller dile gelir. Sevgilisine sarı bir yağlık (havlu) gönderen kızın sevdası yeğindir (çoktur). Sararıp solmaktadır. Yeşil murattır aşkta karşılık bekler. Mavi umuttur, beyaz saadete, siyah mateme işarettir. Al giyenin gönlü dolu, mor giyenin çoktur malı. Şekiller de manalıdır, ayrı ayrı ifade

taşır. Anadolu kadını tezgâhın başına oturdu mu tamamdır. Bir kitap dokur, onu dilden anlayan okur. Buna halı derler, kilim derler (Erdoğan, 2000: 258).

Kula Halıları: Kula'da 17.yy'ın sonlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan halıcılık, özellikle Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Vakıflar Halı Galerisi'nde ve yabancı ülkelerdeki çeşitli müzelerde, koleksiyonlarda bulunan ve kaynaklarda tanıtılan halılara göre 18., 19., ve 20.yy boyunca gelişmesinin sürdürmüştür (Erdoğan, 2000: 259).

18.yy'da Kula halıları daha çok seccade şeklindedir. Türk malzemeyle, Türk düğümü tekniği ile dokunmuşlardır. Renkleri ise kırmızıya yakın kahverengi, Kula sarısı, tatlı bir mavi, yeşil, sarı ve beyaz hakimdir.

Kula 16. yy. Osmanlı devri saray halılarının geleneğini 18-19.yy'da Batı Anadolu bölgesinde devam ettiren merkezlerden biriydi. Bu yörede bulunan halıların büyük bir bölümünde desen ve renk bakımından Saray halıların geleneği hakimdi. 20.yy'ın ilk yarısına ait Kula Halılarında 19. Yy. özellikleri devam etmekle birlikte, bitkisel desenler gerçekçi bir görünüm kazanmış, büyük yapraklı top çiçek motifleri ortaya çıkmıştır (Ataş, 2017: 198).

Bugün Kula'da taban halısı, kelle halısı, yan halısı, yolluk halısı, sedir halısı, bitmez bubaklı halı ve seccade tipleri dokunmaktadır (Erdoğan, 2000: 263).

Kula halılarının örnekleri incelendiğinde, bunların daha çok seccade boyutunda ve mihraplı kompozisyon tarzında olduğu görülmektedir. Buna göre Kula halılarını kompozisyon özelliklerine göre 16 grup altında toplamak mümkündür. Bunlar, Gemili (Mezarlı), Yılanlı, Sinekli, Namazlı, Kömürcü, Dilgozlu, Kafalı (Aslanbaş), Göllü, Bucaklı, İbrikli, Direkli, Bahçeli, Gelinli, Bergam, Elmalı ve Eski Kula'dır (Aygar ve Etikan, 2014: 398).

Foto 36: Kula Halısı; vazolu ya da bahçeli Kula diye adlandırılan Kula halısı (Aygar ve Etikan, 2014: 400).

Foto 37: Kula Halısı; manzaralı ya da gemili halı diye adlandırılan Kula halısı (Aygar ve Etikan, 2014: 400).

4.3.1.2.2.2.2. Keçecilik

Keçeciliği ilk bulan kişinin Ebu Said Libabid adlı bir zatın olduğundan bahsedilir. Bu zat bugün bizim yaptığımız gibi keçeciliğin bütün işlemlerini yerine getirmiş, ayakla tepme işleminden sonra açtığı keçenin yünlerinin birbirine kaynaşmadığını ve çabuk dağıldığını görmüş tepme süresinin az olduğu kanaatine vararak tepmeye devam etmiş. Ancak bir daha açtığında yünlerin kaynaşmadığını yeniden gözlemiştir. Tepme işine 40 gün devam eden Ebu Said, yine başaramayınca üzüntüsünden ağlamaya başlamış. Hem ağlayıp hem tepmeye devam ediyormuş. Keçeyi açtığında göz yaşlarının düştüğü yerlerdeki yünlerin kaynaştığını büyük bir sevinçle fark etmiş ve böylece tepme işlemi sırasında yüne su vermek gerektiğini öğrenmiştir. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Daha önceleri atım ile atılarak ve dizleri ile vurularak dövülen keçeler, günümüzde makinalaşma ile seri üretim sağlanmış fakat eski orijinalliği ortadan kalkmıştır. Kula'da Keçecilik yapan 32 esnaftan sadece 6 tanesi kalmıştır (Erdoğan, 2000: 241).

Kula'da yapılan keçe türleri, çoban keçesi, ev keçesi, at keçesi, küçük heybe, ayakkabı tabanı, semerlerin yapımında kullanılan keçelerdir. Son zamanlarda bu keçelerin de satışının azalmasından dolayı minyatür kepenek ve keçeden yapılmış süs eşyalarına yer verilmiştir.

Kula'da keçe herhangi bir işlem uygulanmadan kullanıldığı gibi birçok keçede motifler boş yer kalmayacak şekilde tüm yüzeyi kaplamaktadır. Motifler genellikle tabiattan alınmış olup, tepsi, saksı, gemi, baklava, yıldız, meyve, geometrik desenler keçelerde motif olarak kullanılmaktadır (Erdoğan, 2000: 241).

Foto 38: Keçecilik; Kula'da henüz son bulmamış el sanatlarından birisi olan keçecilik ve usta ellere sahip keçe ustalarından bir görünüm (Mayıs 2022). Kula

Foto 39: Keçe ustalarının yaptığı çeşitli ürünlerden görünüm (Mayıs 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.3. Ayakkabıcılık (Kunduracılık)

Kula'da zamanında Pabuççular arastasında yapılan bu meslek günümüzde şehrin dışına, ayakkabıcılar sitesine taşınmıştır. Daha çok siparişle (ısmarlama) ayakkabı dikilirken şu anda yerini seri üretim almıştır. Henüz fabrikasyonun olmadığı yıllarda karton üzerine ayağın resmi çizilerek hakiki deriden saya, köseleden taban yapılarak ayağa göre ayakkabı dikilirdi. Şimdiki gibi yapıştırıcıların olmadığı eski dönemlerde çiriş denilen bir madde ile ayakkabılar yapıştırılırdı. Bu ayakkabılar sağlamlığı ve ayağa tam oturması ile ünlü idi. Bayan ayakkabıları da aynı biçimde iskaprin denilen tarzda ısmarlama yapılırdı. İlçede üretilen ayakkabılar çevre il ve ilçelerde satılırdı. Küçük dükkanlarda ilkel şartlarda çırak, kalfa, usta bir arada çalışırdı (Şahin, 2010: 162).

4.3.1.2.2.2.4. Bakırcılık

Bakırcılık tarihte taş devrinden maden devrine geçişte büyük rol oynamıştır. Türkiye'de bakır madenciliği ve üretimi çok eski yıllara (M.Ö. 2000) dayanır. Bakır ve bakırcılık konularında rastlanan yazılı kaynaklarda, müzelerde sergilenen ya da eski evlerde bulunan değerli bakır eşyadan bu metalin ve bakırcılık sanatının geçmiş yıllarda günlük yaşamda özellikle de çiftçi ve köylü ailesinin yaşamında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Şu anda yerini neredeyse kaybetmekte olup süs eşyalarında kullanılmaktadır (Erdoğan, 2000: 251).

Kula'da tarihi çok eskilere dayanan bakırcılık sanatı 1980 yıllarına kadar önemini korumuş, Bakırcılar Çarşısı'nda bulunan dükkanlarda çok sayıda usta tarafından sürdürülmüş ve halen az sayıdaki ustalar tarafından sürdürülmektedir. Kula bakır işleri dövme çekiç tekniği ile ün salmıştır. Kulalı bakırcı ustalarının bu teknikteki maharetlerinin tartışmasız olduğu bir gerçektir (Şahin, 2010: 246).

Foto 40: Bakırcılık; Kula'da sadece birkaç tane kalan bakırcı ustalarından bir görünüm (Haziran 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.5. Dokumacılık

Kula'da kumaş dokumacılığı 1930'lu yıllardan bu yana yapılmaktadır. Bu yıllarda açılan Kula Mensucat Fabrikası ile ilçedeki gençlerin bu mesleğe olan ilgisi artmış, gençlerin birçoğu bu mesleği öğrenmiştir. 1951 yılında fabrikanın İzmir'e taşınması ile meslekle uğraşanların birçoğu İzmir ve İstanbul'a göç etmiştir. Fakat 1970'li yıllarda geri dönüş başlamış, ilçede 500'e yakın dokuma tezgâhı faaliyete geçmiştir. Bu yıllarda dokumacılık önem kazanmış olup ilçe ekonomisinin lokomotifi haline gelmiştir. Hatta evlenecek olan gençlere "Oğlan dokumacı, kız makineci, eh deyiverin artık" sözü meşhur olmuştur (Şahin,2010: 165).

Eski dönemlerde kara tezgâh diye adlandırılan tezgahlarda yapılırken, daha sonra yerini atölyeler ve havalı tezgahlar almıştır.

Foto 41: Dokumacılık; El tezgâhı ile sürdürüle gelen halıcılık mesleği ve halı dokuyan bir kadın (Nisan 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.6. Kalaycılık

Bakırcılık kadar önemli mesleklerden birisi de kalaycılıktır. Bakır kalaylanmadıktan sonra çok ta anlamlı değildir. Yılda en az 1-2 kez kalaylanması gerekir bakır malzemelerin. Bugün bakır kaplar çok fazla kullanılmadığı için kalaycılık da git gide ölmekte olan bir meslek haline gelmiştir. Bu mesleği Kula'da sürdüren birkaç kalaycıdan başka kimse kalmamıştır (Şahin, 2010: 155).

Foto 42: Kalaycılık; Bakırların ömrünün uzun olması için yapılan işlem olan kalay ve kalaycı (Nisan 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.7. Semercilik

Semer, Anadolu'da çeşitli isimlerle anılmış olup, binim, göçek, gürtün, kürtün, paldım, palan bunlardan birkaçıdır. Semer; at ve merkep gibi binek hayvanların üzerine konulan malzemeye semer, bu semeri yapan ustalara da semerci denilmektedir.

Kula'da semercilik çok eskilere dayanmaktadır. Fakat günümüzde merkebin yerini araçların alması ile semercilik mesleği de yavaş yavaş bitmektedir. Şu anda Kula'da 3 adet semerci bulunmaktadır. Bu semerciler de daha çok minyatür semerler yaparak satmaktadırlar (Şahin, 2010: 154).

Foto 43: Semercilik; Motorlu taşıtların yaygınlaşması ile unutulmaya yüz tutmuş semercilik mesleğini icra eden bir usta (Haziran 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.8. Saraçlık

Kösele denilen kalın deri ile normal ince deri ile hayvan koşum takımları, kemer, silah kılıfı, çanta gibi avcı gereçlerinin yapıldığı sanata saraçlık, bu işi yapanlara da saraç denir. Semercilik gibi bu meslek te eskilere dayanmakta olup, şu anda yavaş yavaş ölmekte olan bir meslek haline gelmiştir. Eskilerde 15 civarı saraç varken şimdi ise 3 saraç bulunmaktadır. Bu saraçlar da daha çok av malzemeleri satmaktadırlar (Şahin, 2010: 154).

4.3.1.2.2.2.9. Helvacılık

Helva esas olarak iki ana maddeden oluşmaktadır bunlar, tahin ve şeker. Bunun yanı sıra az miktarda limon tuzu, çöven ekstrası ve vanilya aroması içermektedir. Bunlarla birlikte kakaolu, köpük helvalı ve antep fıstıklı çeşitleri de üretilmektedir. (Kula Belediyesi, 2021)

Kula'da helvacılık yüzyıllardır devam eden ve 3 ailenin tekelinde bulunan bir meslektir. Acar, Kazak ve Ünveren soyadını taşıyan bu aileler, babadan oğula bu işi sürdürmektedirler. Bu sülalelerin yaptığı helvalar civar ilçelerden bile rağbet görmekte olup, birçok turist helva almadan Kula'dan ayrılmamaktadır. Helva daha çok çöğenle yapılıp helvacılar sade, kakaolu, köpüklü helvaların yanı sıra, tahin karması, kıtır helva gibi çeşitler de sunmaktadırlar (Şahin, 2010: 164).

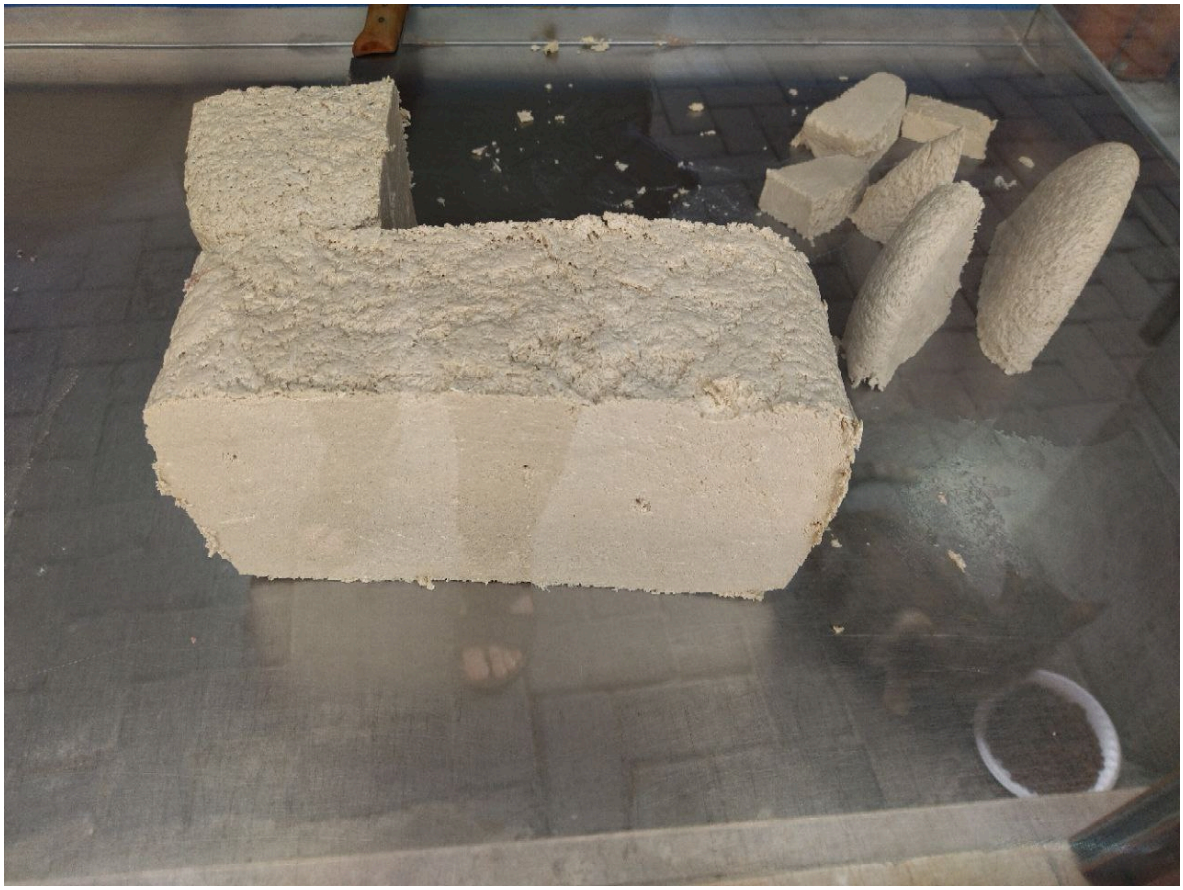

Foto 44: Helvacılık; Ana maddesi tahin ve şeker olan ve de farklı çeşitleri bulunan Kula helvalarından bir görünüm (Haziran 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.10. Demircilik

Kancalar, zincirler, tarım araçları ve benzeri metal yapılı eşya ile demir ve benzeri maden parçalarını el ve iş tezgâhları yardımı ile bükerek, döverek veya kalıpla biçimlendirerek işleyen ve onaran kişiye demirci denir. (Kültür Portalı, 2021)

Demircilik mesleğinin piri olarak bilinen Hz. Davut peygamberin demiri eli ile şekil verdiği söylenir. Demircilik mesleği kendi içinde farklı bölümlere ayrılmaktadır. Bunlar: Kara demircilik, nal-mıhçılık, soğuk demircilik, çilingir, tamircilik ve inşaat demirciliğidir. Kula'da bu demircilik çeşitlerinden daha çok kara demirciliği yapmaktadır. Kara demircilikte: balta, kazma, orak, saban, keser, dirgen vb. işler yapılmaktadır. Ayrıca Kula'da sıcak demircilik yapılmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi ile el ile demir dövmenin yerini kısmen makinalaşma almış olsa da halen el ile de yapılmaktadır.

Kula'da demirciler, demirciler arastası denilen caddede mesleklerini icra etmektedirler. Yıllar önce bu caddede birçok demirci bulunurken günümüzde demircilerin sayısı bir elin parmağını geçmez. Geçmişte çukur demirci dükkanlarında akşamları iş bitiminde ahar denilen kaba su doldurulur, ocakta ısıtılan demirler vasıtasıyla su ısıtılıp ustalar iş çıkışında bellerine kadar soyunup başlarını yıkarlardı (Şahin, 2010: 156).

Foto 45: Demircilik; sıcak demircilikte birkaç dükkan ile ayakta kalmaya çalışan demircilik mesleği (Haziran 2022). Kula

4.3.1.2.2.2.11. Dabbaklık (Debbağlık, Dericilik)

Debbağ deriyi terbiye eden, serpici, tabak anlamına gelmektedir. Debbağlık ise deriyi terbiye edip onu işleme mesleğine denir. (Kültür Portalı, 2021)

Debbağlık mesleği yaklaşık 5000 yıl öncesine dayanmaktadır. Ahilik müessesesinin kurucusu olan Ahi Evran'ın mesleği de debbağlıktır. Günümüzde ise debbağlık kelimesi tabaklık olarak kullanılmaktadır.

1940 yılına kadar Paşa Camii Mevkii'nde faaliyetlerini sürdüren tabaklar sonrasında şimdiki tabakhane alanına taşınmışlardır. Kula Belediyesi'nin çalışmaları ile tabakhane şehir dışına taşınması işlemlerine başlanmıştır. Kula'da daha çok koyun derisi işlenmektedir. Tabaklığın gelişmesi üzerine ilçede deri konfeksiyon atölyeleri de kurulmuştur. (Kula Belediyesi, 2021)

Kula'da 1970'li yıllara kadar ilkel metotlarla dericilik yapılırken, esnaf şu anda teknolojinin sunduğu imkanlardan faydalanarak üretim hızını da arttırmış oldu. Kula da günümüzde 60'a yakın işletme mesleklerini icra etmektedirler. Kula'da "Bostandan dışarı kabak, esnaftan dışarı tabak" diye bir deyim vardır. Bu deyim onları dışlamak için değil, bu mesleğin ilçenin dışında yapılması gerektiğini içerir (Şahin, 2010: 158).

Foto 46: Dabbaklık ya da dericilik; olarak adlandırılan ve de koyun derisi ile işlenmesi ile yapılan meslek çeşididir. Bu mesleği icra eden ustalardan bir görünüm (Eylül 2016) Kula

Foto 47: Debbağ: deriyi terbiye eden, serpici, tabak anlamına gelmektedir (Eylül 2016). Kula

4.3.1.2.2.2.12. Leblebicilik

Kula'da en önemli sanat kollarından birisi de leblebiciliktir. Genellikle Uşak civarından alınan kaliteli nohutlar Kula'da işlenerek dış pazarlarda ve iç pazarlarda piyasaya sürülmüştür. Leblebinin doğal ortamlarda tamamen ekolojik olarak hiçbir kimyasal ilaçlama veya katkı olmadan yetiştirilen Uşak yöresi nohutlarından üretilmesi ve leblebi yapıldıktan sonra kızartma işlemi yapılarak sarı sarı, kınalı bir şekle bürünmesi ününe ün katmıştır. Son zamanlarda Kula'da yaklaşık 50 leblebi imalatçısı bulunmaktadır. Kula'da 16 dan fazla çeşit leblebi bulunmaktadır. Bunlar: sade, tuzlu, acılı, salamura, salamura tuzlu, karanfilli, beyaz, çıtır, sade şekerli, portakallı şekerli, limonlu şekerli, vişneli şekerli, susamlı, ballı susamlı, çikolatalı, kakaolu çeşitleridir. Fakat gün geçtikçe yeni çeşitler de eklenmektedir (Şahin, 2010: 158).

Foto 48: Leblebicilik; Kula'da yaklaşık 50 leblebi imalatçısı bulunup, 16'dan fazla çeşit leblebi bulunmaktadır (Kasım 2021). Kula

4.3.1.2.2.3. Rum Halkı ve Karamanlıca

Rum: Müslüman ülkelerde yaşayan Yunan asıllı kimselere verilen isimdir. Bazı kaynaklara göre ise Rum sözcüğü Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hellen soyundan gelen halka denir. Bazı kaynaklarda ise Rum, Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşamış ve Roma yurttaşı haklarına sahip olmuş halk veya kişilere denir. (Wikipedia, 2019)

Kula ile ilgili en eski belge II. Beyazıt Dönemine aittir. (1481-1512) Rumlar hakkında sayısal bilgi veren en eski belge ise 1520 tarihine aittir. Bu tarihte Kula'nın nüfusu 1990, Rum (Cemaat-i Kefere) nüfusu ise 458'dir (Ataş, 2017: 160).

Kula'daki Rumlar ile ilgili çok yönlü bir Osmanlı aydını olan Şemsettin Sami Bey'in (D:1850 – Ö:1904) 6 ciltlik Kamus Alam adlı kitabında Kula'da bulunan camiler, kervansaraylar ve hamamlardan bahsetmiş olup bunun yanı sıra iki Rum okulunun bulunduğunu ve rahibeler tarafından idare edilen bir Frenk okulunun bulunduğundan bahseder.

Kula merkez nüfusunun 10.041, köyleriyle birlikte 29.111 olduğunu, bu nüfusun da 2.144'ünün Rum olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Rumların Türkçe konuştuğunu, Rum

kadınlarının sayıca fazla olduğunu, Rum erkeklerin genelde çalışmak için İzmir civarına gittiklerinden bahseder (Şahin, 2010: 36).

1901 yılında Kula ve çevresinde incelemeler yapan Alfret Philippson ise Kula, Gölde, Hamidiye, Menye, Rumların yaşadıkları başlıca yerler olduğunu ve Türkler ile iç içe yaşadıklarından bahseder (Şahin, 2010: 36).

Kula'daki Rumlar Türkçe konuşur, ticaretle uğraşır ve çoğunlukla dışarıda çalışırlar, eşlerini ve çocuklarını Türklere gönül rahatlığıyla emanet ederek, yıllarca kardeş gibi yaşadılar. Rumlar 2 mahallede oturuyorlardı, bunlar Kuzguncuk ve Hıdır İlyas Mahallesi. Bu mahallelerde evlerinin yapısı da Rum mimarisi olup yapıda daha çok mermer ağırlıklı malzeme kullanırlardı. Ticaretle uğraşmalarının yanı sıra, çok iyi doktor ve mimar Rumlar da vardı. Kula'da üzüm yetiştirip bununla şarap yapan Rumlar da bulunmakta idi. Rum evlerinin yer altında tünellerle birbirine bağlandığı, bu tünellerin de karataş mevkii denilen Kula Divlit Yanardağı civarına çıktığı da söylenir. Rumların ibadetlerini yapabilmeleri için 3 adet kilisenin şehir merkezinde bulunduğu bilinmektedir. Bunun dışında Divlit Yanardağı'nın Körez yolu kenarında ve diğeri de Yakabağ Mevkiinde olmak üzere 2 adet Paskalya Bayramı sırasında kullandıkları bahçelerinde 2 adet kuyunun bulunduğu ve kuyularda Sonbaharda konulan suların üzeri kapatılıp İlkbaharda açılarak suyun rengi ve kokusuna göre o yılın iyi veya kötü geçeceğine dair yorum yapıldığı iki kilise daha mevcuttu (Şahin, 2010: 37).

Kula'da Rum çocuklarının eğitim görebilmesi için bu günkü ismi ile Zafer Okulu inşa edilmiştir. Binanın ilçenin Rum zenginlerinden Lambi oğlu Damyunus tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Bu sebepledir ki o dönemlerdeki ismi Lambiyanos dur. İçerisinde de küçük bir şapel[21] bulunmakta idi. (Bazı araştırmacılara göre kıblenin yönünün doğru olmadığı için bu yapı şapel değil kütüphanedir.) Kurtuluş savaşı sırasında karargâh olarak kullanılan bu okul mübadeleden sonra Zafer Okulu olarak isim değiştirmiş ve Türklere hizmet etmeye başlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanların Kula'yı yakmamalarının sebeplerinden birisi olarak buradaki Rumların bir kısmının Yunanlara karşı direnmiş olmasından bahseder. Bir kısmının da Yunan ordusuna karışarak Türklerle savaştığı da anlatılmaktadır.

Kula'da yaşayan Rumlar Kula'nın fiziksel, coğrafi, ekonomik yapısına göre bir yaşam biçimi seçmişlerdir. Ekilecek toprakların az olmasından dolayı çiftçilikle uğraşmamışlardır. Kula'da meslek olarak değirmenci, kasap, destici, manifaturacı, ekmek ustası, at arabacı, eczacı, doktor, mimar, sarraf vb. işler ile ilgilenirlerdi (Ataş, 2017: 161).

[21] Şapel: Hristiyanların tapınak veya kutsal alanı, bazen küçüktür ve büyük bir kuruma bağlıdır. Büyük kiliselerin içinde bir azizin adına ayrılmış küçük ibadet yerleri de olup özellikle kırsal alanlarda ve küçük yerlerde veya yol kenarlarında dinsel ihtiyaçları karşılamak için yapılmış dua etme ve mum yakma yerleridir.

Yerli Rumlardan birisi olan Evangelinos Misalidis'in Kula'da yaşayan Karamanlı bir ailenin çocuğu olduğu ve birçok yerde Kulalı gazeteci olarak bilinmektedir. 1986 yılında yayınlanan 3 ciltlik "Temaşa-i Dünya ve Cefakar-u Cefakeş" adında eserleri bulunmakta olup eserlerinde Karamanlıcadan bahsetmiş, Karamanlıca alfabesini ilk bulanlardan olduğu bilinmektedir (Şahin, 2010: 37).

Karamanlıca: Karamanlıca, Karaman Türkçesi ya da Karamanlidika, Anadolu Türkçesinin Rumlar tarafından konuşulan bir ağızdır. Bu ağzı konuşan Rumlar dilde Türkçeleşmiş Rumlar olup, yazı dili olarak Grek Alfabesini kullanmaktadırlar.

Karamanlıca alfabesini ilk bulanlardan birisi olan Evangelinos Misalidis 1851 yılında çıkardığı Anatoli adlı gazetede Karamanlıcadan söz etmiştir. Ayrıca araştırmacı Philippson, Arumdell'in eserlerinde de Karamanlı ve Karamanlıcadan söz etmektedir.

Karamanlidika XVIII. yüzyılda "Osmanlıca "Zımmiya-i Karaman" adı verilen Ortadoks Hristiyanlarının konuştuğu Türkçeye deniliyordu. Fakat diğerlerinden ayırt eden özelliği Grek Alfabesi'nin kullanılmasıdır. Kendilerinin deyimiyle "Gerçi Rum isek de Rumca bilmez, Türkçe söyleriz. Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz. Öyle bir mahrudi hatt-ı tarikatimız vardır; hurufumuz Yunanice, Türkçe meram eyleriz" ifade etmektedir (Ataş, 2019).

Anadolu'da Türkçe konuşan hatta ibadetlerini bile Türkçe yapan Hristiyanların ortak ismi olan Karamanlı tabiri, son yapılan araştırmalara göre coğrafi aidiyet manasından da öte, çok daha kapsamlı bir bakış açısıyla değerlendirilir. Bu husus Karamanlıca için de geçerlidir. Karamanlıca sadece İstanbul ve çevresinde değil, orta Anadolu ve yakın çevresinde hatta Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde de tespit edilmektedir. Ege bölgesinde Karamanlıca yazan Hristiyanlara dair kapsamlı bir araştırma yapılmadığından örnek tanınmıyordu. Konuya dair ilk eserler Kula'da karşımıza çıkıyor (Bozer ve Sunay, 2016: 104).

Kula'da mezar taşlarından başka Yunan harfli kitabeler, Hristiyanlara ait evlerde bulunmaktadır. Bunlarla ilgili Kula'da Meryem Ana Kilisesi'nin bahçesinde restorasyondan bulunan Karamanlıca birçok mezar taşı sergilenmektedir.

Karamanlıca alfabesinde büyük ve küçük harfler bulunmaktadır. Bazı harflerin Türkçemizde tam olarak karşılığı bulunmamakta olup bazı iki harfin bir araya gelmesi ile Türkçede tek harfin okunuşu olabiliyor.

büyük harfler		küçük harfler	
türkçe	karamanlıca	türkçe	karamanlıca
A	A	a	α
B	Π	b	μπ
C, Ç	ΤΖ,	c, ç	τζ
D	Δ, Τ,	d	τ, ντ, δ
E	E	e	ε, αι
F	Φ	f	φ
G, Ğ	Γ	g, ğ	γχ, γ
H, Ḫ	Χ	h	χ
I, İ	Η, ϯ, Ι	i, ı	ι, ει, η, οι, υ
K	Κ	k	κ, χ
L	Λ	l	λ
M	Μ	m	μ
N,	Ν, Γ, ΓΓ	n	ν
O, Ö	Ο	o, ö	ο, ω
P	Π	p	π
R	Ρ	r	ρ
S, Ş	C, Σ	s, ş	σ, ς
T	Τ	t	τ
-	Θ	-	θ
U, Ü	γ, ΟΥ, Ιγ	u, ü	ου, ϒ
V	β	v	β
Y	Γ	y	γ
Z	Ζ	z	ζ, z

Şekil 1: Karamanlıca alfabesindeki harflerin Türkçe karşılığı (Katpatuka, 2021)

Kula'da bulunan birçok mezar taşında Karamanlıca yazılara rastlanmaktadır. Bunlardan bazı örnekler ve Türkçe okunuşları şu şekildedir:

Foto 49: Karamanlıca yazıların yazdığı bir mezar taşı (Bozer ve Sunay, 2016: 124)

1842 SEPTEMVROİ 16
YA RAPPİ PU MEZARTA TEFN
OLUNAN KULUNG RODOSLU
NİKOLAOS HOCAYI Sİ
MAVİ PATİSAHLİGİNDA
AVRAAM KULPLERİNE RA
HATLAMAYA NAİL EYLE
1846 MARTİOU 7
YARAPPİ PU MEZART
A TEFN OLUNAN KULU
N NİKOLA HOCANIN KIZI
ITAR…K.İ HATİRİNA
KETİR SİMAVİ PATİSAHLİGİNDA
……
YA RAPPİ HATİRA KETİR PU

KABRİDE OLAN KULUN NİKO
LA HOCA MAHTOUMİ DİM
İTRİOS SİMAVİ PATİSAHLİGİNDA
HATİRA KETİR VE AF EYLE (Bozer ve Sunay, 2016: 107)

Bir diğer mezar taşında ise 20 yaşında vefat eden genç kızın vefatı sonrasında duyulan üzüntü, derman bulamayan ve soyadının Ermeni olduğu anlaşılan Tabip Havacikian'a sitem şekline bürünmüştür.

Foto 50: Karamanlıca mezar taşlarından bir tanesi (Bozer ve Sunay, 2018: 1706)

Bu mezar taşında şunlar yazmaktadır:
1862

FEVRUARIU 16
HAIOANNI OGLU EOYNIY
KIZI RAHMETLU ANGELINA
ITMEYUP DERDINE DERMAN
TABIBI HAVACIKIAN
KULMEDI KUL ZARI ALEMDE OL NEV DESTE
CIVAN ZLMÜGADRINDEN UTANSIN ÇARHI
FELEK HEMAN SERVE PENZERKEN
YIKIRMI YIASINDA VERDI CAN PEK
……PIRLIK…….. (Bozer ve Sunay, 2018: 1706).

4.3.1.2.2.4. Kula Yareni

Yaren, dilimize Farsçadan geçmiştir. Dost, arkadaş, dostça konuşma, sohbet etme anlamlarına gelir. Kökü Orta Asya'ya uzanan otantik giysili, zilli maşalı, zurnalı, dümbelek ve tefleri ile Kula düğünlerinin vazgeçilmezi olan yarenler; Oğuz Türkmen boylarının geleneğinin, değerlerinin, eğlencesi ve eğitiminin bir simgesidir. Anadolu'nun pek az yöresinde yaşatılan yaren geleneğini, eğitimi örgütleyen, çırak-kalfa-usta ilişkilerini düzenleyen, mesleklerin alt yapısını oluşturan bu kurumu kula halkı günümüze kadar yaşatmıştır.

Geçmişte her esnaf örgütünün bir yareni bulunurdu. (Tabaklar yareni, saraçlar yareni gibi). Yareni yöneten kişiye ise "yaren başı" yardımcısına ise "çavuş" ya da "damar başı" denilmektedir. Yarendeki gençlere ise "yaren kızanı" denilmektedir. Örgütlenme çırak-kalfa-usta olmak üzere belirli bir hiyerarşik düzene dayanmaktadır. Boş zamanlarda, geceleri yaren odalarında toplanılır, çalışmalarına burada devam ederler. Bu odalar Cumhuriyet döneminin "Halk Evlerinin" alt yapısını oluşturmuştur. Ahilik teşkilatı ve lonca sistemi ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Farklı olarak ise toplumsal düzenin sağlanması, ekonomik ve sosyal düzenin dengelenmesi, gençlerin dayanışmasını enstrümantal müzikle, yerel türkülerle beslerler. Her yaren ekibi eğitimle mükellef olup, eline, beline, diline sahip olma düşüncesi benimsenmiştir (Ataş, 2019: 210).

Foto 51: Düğünlerde yaren oyunu oynayan gençler, ellerinde bulundurdukları demirler ile ses çıkararak, müziğe eşlik ederler (Nisan 2018). Kula

Kula'da sadece meslek gruplarının değil, zengin kişilerin de yaren ekipleri vardır. (Göldeliler, Bekirbeyler gibi). Türkülerini koro halinde söylerler ve genelde de yerel türküleri tercih ederler.

1960 yılında ihtilal ile yaren faaliyetleri durdurulmuş olup 1962 yılında Köpekçilerin Tevfik Bozer'in cesaret ve özverisi ile, her türlü engellere rağmen yeniden kurulmuştur.

Yaren fasıla genelde Galata Manisi ile başlar:

GALATA MANİSİ
Adam aman kız ara
Yanakları elma rengi
Al dudaklı kız ara
Anne benim vaktim geçiyor

Çık komşudan kız ara, manisi okunur. Sonrasında Kadir Bey Türküsü, Yabaayak Türküsü gibi türküler söylenirdi (Şahin, 2010: 195).

Yaren kızanı toplantıları genellikle kış aylarında ve düğün zamanlarında yapılarak, kapalı mekanlarda içkili ve yemekli olarak gerçekleştirilir. Fakat yeni yetmelere içki

verilmezdi. Toplantılar genelde gün battıktan sonra başlayıp, gün doğana kadar devam ederdi. Katılımcıların özel bir kıyafeti olmayıp, belirli bir düzene göre otururlardı. Daha çok yiğitlik, sevda ve kadın erkek ilişkileri üzerine türküler söylenir bunlara bazen de mizah karıştırılırdı. Adap-erkan dışı davranışlarda bulunanlara hayvan taklidi yapmak, fistan giymek, üzerinden bir giyişi çıkarmak gibi cezalar verilirdi (Arslan, 2010: 76).

Yarenlik ilçe halkı için oldukça önemli olup özellikle düğün sahipleri yarenlerle önceden irtibat kurarak onların düğünlerinde bulunmaları konusunda anlaşırlardı. Hatta eskiden düğünlerde misafirlere yönelik yemek servislerini, kahve ve su ikramları yarenler tarafından gerçekleştirilirdi (Arslan, 2010: 77).

Foto 52: Yaren Ekibi; yöreye özgü türküleri darbuka ve zilli maşalar ile seslendirmektedirler (Nisan 2018). Kula

4.3.1.2.2.5. Kula Gelenek ve Görenekleri

4.3.1.2.2.5.1. Şarkı ve Türküler

Her yörenin kendine has şarkı ve türküleri bulunmaktadır. Kula yöresinde söylenen şarkı ve türküler daha çok kahramanlık, yiğitlik, sevda, kadın erkek ilişkileri üzerine olurdu. Bunun dışında asker türküleri de söylenir. Söylenen türküler sadece yöresel türküler değil diğer bölgelerde meşhur olan türküler de söylenirdi.

Asker şarkısına örnek:

Trampet çalınır, düğün mü sandın
Askere gidene gelmez mi sandın
Al yeşil bayrağa gelin mi sandın
Yasıl dağlar yasıl üstünden aşan
Yeni talim çıkmış varıp alışam…

Bunun dışında Milli Mücadelede şehit düşen Yabaayak adına yakılan Yabaayak Türküsü, bir sevda türküsü olan Ali Oğlan Türküsü, Çek Deveci, Avaroğlu Türküsü, Sallanıyor Divlit'in Çamları, Kadir Bey Türküsü ve Hatice Kadın Türküsü de yörede söylenegelen önemli türkülerdendir (Şahin, 2010: 196).

"ALİ OĞLAN
Bir taş attım karakolun camına
Kalabalık sokaklar ben varamadım yanına
Kalabalık sokaklar ben varamadım yanına
Nasıl kıydın Ali Oğlanın canına
Gelme Ali oğlan gelme de öldürüm seni
Yazar evraklarını da Kütahya'ya gönderim seni

Ali oğlanın çorbası var mesti var
Körolası Ali oğlanı öldürmeye kastın mı var
Ali oğlanın şu şehirde dostu var
Gelme Ali oğlan gelme de öldürüm seni
Yazar evraklarını da Kütahya'ya gönderim seni" (Şahin, 2010: 196).

4.3.1.2.2.5.2. Evlenme ve Düğün Merasimleri

Kula'da eskiden evlilikler görücü usulü ile gerçekleştirilirdi, kız ve oğlanın birbirini beğenerek evlenmeleri çok yaygın değildi. Kız ve erkeklerin birbirlerini görüp beğenmesi daha çok Mart Dokuzu, Hıdırellez, aile gezmeleri, nişan düğün ve bayramlarda olurdu. Ya da aile dostlarının tavsiyesi üzerine kız ve oğlan birbirine gösterilirdi. Kızları bir tane veya sakat olan aileler içgüveyi alırdı.

Erkekler için de önemli hususlardan birisi öncelikle askerliğini tamamlamış olması ve bir mesleğe sahip olması gerekirdi. Aile büyükleri evlenme zamanı gelmiş erkeğe çevresindeki uygun kişilerin isimlerini sayarken erkek de görüp beğendiği bir kız olursa kızın ismi söylendikten sonra siz bilirsiniz diyerek o kişiyi onayladığını belirtirdi. Erkek evi de belirtilen bu kızın evine giderek kızın düşüncesini almaya çalışırlardı. Buna da kız evinin ağzını aramak

denilir. Kız babası eğer uygun görürse buyursun gelsinler der. Oğlan evinden sabah kadınlar, akşam da erkekler ziyarete gider kız evini. Görücüler kızın güzelliğini, temizliğini, konuşmasını ve davranışlarını dikkatle izlerler. Ardından da kızın getirdiği kahve içilir. Kız beğenilirse birkaç gün sonra dünürcüler gönderilerek kız istenir. Kız babası evliliği uygun gördüğünde "Allah yazılarını yazdıysa ben de verdim, Allah nasip ettiyse" der. Söz kesimi olur ve eller öpülür (Şahin, 2010: 172).

Kula'da düğün merasimleri genellikle 3 gün sürmektedir. Düğün yaklaştığında çeyizler serilir, çeyizi görmeye gelenler eksik gördükleri eşyaları tamamlamaya çalışır. Düğünler Cuma günü başlar ve Pazar günü sona erer. Cuma günü öğle namazından önce oğlan evi davul zurna eşliğinde kız evine giderek düğünün başladığını bildirir ve bir ihtiyacının olup olmadığını sorarlar. Bugün Keşkek, nohut ve et yakın akrabalara dağıtılır. Sonrasında is kız evinde davul zurna eşliğinde oyunlar oynanır.

İkinci gün gelin ve kız evinin yakınları kuaföre gider. Masraflar da erkek evi tarafından karşılanır. O gün öğleyin gelin, babasının aldığı çakımlık denilen kıyafeti giyer ve duvağını takar. Kız evinde eğlence yapılır. Kızın çeyizi at arabalarına yüklenerek davul zurna eşliğinde en uzun yoldan oğlan evine gider. Buraya yerleştirilir. Akşamında da kına gecesi merasimleri gerçekleştirilir. Günümüzde at arabalarının yerini kamyonetler almış durumdadır.

Üçüncü gün saat 10-11 arası gelin hazırlanır, baba gelinin beline kırmızı kuşağı bağlar. Erkek tarafından davul zurna eşliğinde gelini almaya gelirler. Gençler dışarıda oyunlar oynarken yaşlılar da evde kahve içerler. Kahveler içildikten sonra oğlan tarafı emanetimizi almaya geldik der, kız babasının kolunda kapıya kadar getirilir ve damat tarafından ata ya da taksiye bindirilir. Taksi bir konvoy ile dolaşarak oğlan evine gelir. Gelin oğlan evindeki eğlenceye dahil olur ve düğün tamamlanır.

4.3.1.2.2.5.3. Cenaze Merasimleri

Dünyada cenaze törenleri, defin zamanı bir cesedin son haliyle bağlantılı bir törendir. Bu tören cami, kilise veya sinagog'da yapıldıktan sonra mezarlıklara gömülür. Cenaze gelenekleri, bir kültür tarafından ölüleri hatırlamak ve saygı duymak için kullanılan inançlar ve uygulamalar kompleksinden oluşur. Gelenekler kültürlere ve dini gruplara göre değişir. (Wikipedia, 2021).

Kula'da durumu ciddileşen kişiye zemzem içirilir, başında Kuran'ı Kerim okunur. Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ise ilk önce çenesi bağlanır. Üzeri kapatılır. Ölen kişi erkekse üzerine bir bıçak, kadında makas konulur. Camide salası verilir ve belediye ilan servisinden ilan ettirilir. Yıkama, kefenlenme ve mezar hazırlıkları bittikten sonra cenaze camiye getirilir.

Kadınsa tabutuna yazma konur. Namazı kılınır ve cenaze defnedilir. Sonrasında kadınlar cenaze evinde Yasin okuyarak dualar ederler. Ölen kişinin çamaşırları yıkanarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Konu komşu bir hafta boyunca cenaze evine yemek getirir. Son günlerde ise cenaze günü peynirli veya kıymalı pide ve ayran ikramı yaygınlaşmıştır (Şahin, 2010: 190).

4.3.1.2.2.5.4. Oyunlar

4.3.1.2.2.5.4.1. Yüzük Saklama Oyunu

On bir mendille oynanır. Oyuncular 2 gruba ayrılır. Mendiller katlanarak yere serilir. Oyuna katılan gruplardan biri yüzüğü mendillerden birine el çabukluğu ile saklar. Yüzük saklanırken yüzüğü bulacak taraf dikkatle yüzüğü saklayanın el hareketlerine dikkat eder. Usta bir gözleyici yüzük olduğunu tahmin ettiği mendili DESTEGÜL diyerek kaldırır. Yüzüğü bulursa 11 puan alır. Bulamazsa buluncaya kadar mendilleri kontrol eder. Bulamadığı zaman puanlar yüzüğü saklayan tarafın olur. Genelde iddialı bir oyun olup iddia sonucunda kaybeden yemek hatta kuzu dolması yaptırır (Şahin, 2010: 342).

4.3.1.2.2.5.4.2. Tombala Oyunu

Genelde Ramazan geceleri teravih namazından sonra yararlı dernekler tarafından geniş bir salonda tombala oynatılır. Geliri Kula spor yararına olurdu. Hediye olarak bazı eşyalar dağıtılırdı. 1970li yıllarda bu oyun kaldırıldı (Şahin, 2010: 342).

4.3.1.2.2.5.5. Kapı Tokmakları ve Anlamları

Tokmak, adı verdiğiniz, demir aksam daha çok ses duyurmada kullanılır. Tek parçadan ibaret olan Tokmak, köçek adı verilen bir bağlantı halkası ile kapıya takılır. Ayrıca, tokmağın geldiği yere ayna adını verdiğimiz ve ince saçtan kesilerek yapılmış süsler takılır. Bazen de tokmak olduğu gibi kapıya çakılır. Tokmağın değdiği yere kabara çakılır (Erdoğan, 2000: 33).

Ayna veya göbek adı verilen bir parçayla bu parça üzerine, bağlantılı bir halkadan meydana gelmiş ve süs unsuruna şakşak denir. Şakşaklar hem kapı tokmağı gibi ses duyurmakta, takım hem de kapı kanatlarını açıp kaparken kanatları çekmede kullanılır. Kapı tokmağı eve gelen erkeklerin çaldığı, kapı şakşakları ise eve gelen kadınların çaldığı bölümlerdir. Kısaca, eve gelen ziyaretçi erkekse tokmağı çalar, tokmak çaldığında ise kapıyı varsa evde erkek açar, yoksa kadınlar örtünüp açarlar, kapı şakşağı çalındığında da kapıya gelen kadındır (Erdoğan, 2000: 33). Bu farklı yörelerde farklı şekillerde de kullanılır. Bazı yörelerde şakşak yerine ince kapı tokmağı da kullanılır. Kalın kapı tokmağı erkekler için, incesini de bayanlar için kullanmaktaydı.

Kapılarda bulunan halkalara ev sahibi hanım evden çıktığında ip bağlar, ipi sıkı bağladıysa uzaktayım, gevşek bağladıysa da yakın komşudayım anlamına gelirdi. Gelen kişi kapıda ip görürse eğer herhangi bir küçük eşya bırakarak bir misafirin geldiğini, evde kimse olmadığı için geri döndüğünü belli eder.

Kulada işlevine getiren kapı tokmakları gün geçtikçe azalmakta ve kapılarla beraber yok olmaktadır.

Foto 53 a – b: Kapı tokmakları: Türk evlerindeki kapı tokmakları daha sade iken, Rum evlerindeki kapı tokmakları daha gösterişli yapılmaktaydı (Nisan 2020). Kula

4.3.1.2.2.5.6. Tarihi Yerleşimler

4.3.1.2.2.5.6.1. İncesu (Gölde) Mahallesi

Kollyda olarak geçmişte adlandırılmış olup Kula'dan 8 km mesafede bulunan bir yerleşim yeridir. 1830'da burayı ziyaret eden Keppel adlı bir araştırmacı şöyle tasfir etmektedir:

"… Yanlızca köyde değil, ama köyün yakın çevresinde de birçok ve küçük tapınak temelleri görülmektedir. Köydeki evlerin duvarlarında, çoğu kabartmalı, sayısız mermer parçası kullanılmış durumda. Her yerde Korinth başlıkları, sütun parçaları, parçalanmış küçük heykeller ve kabartmalar gördüm. … Gölde'de, Hermos kıyısındaki kentlerden biri yer alıyor olmalıydı. Ama hangi kent olduğuna dair bir şey söyleyemeyeceğim" (Malay, 2006: 14).

Bunun dışında 1837 yılında burada bulunan Hamiltion şu bilgiyi veriyor:

"… 60 kadar Yunanlı ve Türk evinin yer aldığı bu köyde gördüğüm çok sayıdaki yazıtlı mermer kabartma ve yapı elemanı, burada bir zamanlar bir Lydia kentinin varlığını düşündürmektedir. Kula'daki Yunan evlerinin avlularındaki yazıtlar buradan taşınmış olmalı. Ayrıca yazıtlardan hiçbiri, kentin adı hakkında ipucu vermiyor".

Bu kişiler dışında bu alanda araştırma yapan diğer araştırmacılar de burada hangi kentin var olduğu hakkında bilgi sahibi değillerdi. Fakat 1978 yılında Gölde'de kentin adını kaydeden

ve M.Ö. I. Yüzyılda yazılmış bir adak taşında kentin ismi açık bir şekilde belirtilmiştir. Yazıtta şu ifadelere yer verilmiştir. "Kollyda halkından Arridaios oğlu ben Diokles bu Hermes heykelini tanrısal buyruk uyarınca Zeus Ariou'ya sundum." Bu yazıt ile Gölde adının Kollyda isminden gelme olduğunu ve Türkçeleştirildiğini düşünebiliriz. Bu yazıttaki Arridaios şeklinde bir Makedonyalı isminin geçmesi muhtemel bir Makedonya askeri kolonisinin olduğu ip uçlarını vermekte, bunun dışında farklı adak taşlarının da bu fikri pekiştirmektedir.

Foto 54: İncesu Mahallesi; Antik Kollyda yerleşim yeri Osmanlı döneminde Rumlara ev sahipliği yapmış olan mahalleden bir görünüm (Nisan 2017). Kula

Antik Kollyda arazisinde bulunup şu anda birçoğunun kayıp olduğu birçok adak ve mezar taşı buranın yönetimi ve sosyo – ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. Sikke basmamış olan bu kent polis statüsünde olup bir meclis ve onun seçtiği (arkhonlar) tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca bir festival (agon) yöneticisinin (agonothetes) adının bulunduğu bir yazıt Kollyda'da M.S. I. Yüzyılın ortalarında bazı aralıklarla müzik ve spor yarışmalarının düzenlendiğini ve bu sırada belki de bir panayırın (panegyris) kurulduğunu göstermektedir. O dönemlerde panayırlar üreticilerin mallarını pazarlamaları için önemli bir fırsat olup Roma yetkililerinin izni olmadıkça kimse panayır kuramazdı.

Bu bölgede bulunan yazıtlar ve adak taşları gösteriyor ki, buradaki kişiler oldukça dindar insanlardı. Tüm Katakekaumene'de olduğu gibi burada da Yunan tanrılarına inanmanın yanı sıra kendi yarattıkları yerel tanrılara da inanırlardı. Burada ay tanrısı olan Men'e olan inanç o kadar kuvvetliydi ki, birçok köy ve bireylerin kendine ait birer Men tapınakları kurarak onlara kendi isimlerini vermekteydiler. Örneğin Men Ariou (Ariou's un Men'i) gibi (Malay, 2006: 16).

Adaklar genellikle dileğin yerine gelmesi için, tanrılara teşekkür için, rüya ya da din adamlarının aracılığı ile verilen tanrısal görevlerin yerine getirilmesi için sunulmaktaydı. Onlara göre tanrılar çok güçlü, dilediğine şifa verir, kendilerini öfkelendireni cezalandırır. (öldürür ya da hasta eder) Öfkeli tanrıları yatıştırmak için onlara fidye verilir (yiyecek, içecek, mülk, para, hayvan) ya da bunun yerine sadece adak taşı sunmak gerekiyordu. Kollyda'da sunulan bu adak taşlarında 3 tanesi bulunmuştur. Bu taşlara genellikle işlenen bir günah yazılarak tanrılara sunulurdu. Bu taşların bir tanesinde şunlar yazmaktadır. "Kollyda'nın sahipleri olan Anatanrıça Anaitis ve Men Tiamou ve Men Ouranios yücedir! Babylonian'nın kölesi Tryphaina tapınağa uygunsuz (arınmadan) girdi ve cezalandırıldı. Şimdi de bu suçunu itiraf ederek…"diye devam eder. Burada da görüyoruz ki bu bölgede bu 3 tanrıya oldukça önem veriliyordu (Malay, 2006: 16).

Başka bir itiraf taşında ise, babalarına kötü muamele eden 2 kişinin itirafları yazmaktadır. Fakat babaları bu iki evladını asla affetmez. Bu yüzden de tanrılar tarafından cezalandırılırlar. Yazıtlarının sonunda da şu ifadeyi kullanırlar. "Kimse tanrıları sakın küçümsemesin." Başka bir itiraf taşında da Onesimos adındaki bir kişi festival dönüşünde tanrıların heykellerine yapılan bir saldırıyı önemsemez ve herhangi bir müdahalede bulunmaz. İnançsız olan bu kişi tanrılar tarafından omzundan yaralanarak cezalandırılmış ve 3 yıl boyunca bunun acısı ile yaşamıştır. Hekimler de bunun inançsız olduğu için başına geldiğini, itiraf taşına başından geçenleri yazması gerektiğini söylerler. Böylelikle bu kişi itiraf taşına başından geçenleri yazar (Malay, 2006: 16).

4.3.1.2.2.5.6.2. Körez Mahallesi

Körez Mahallesi'nin antik adı Koresa'dır. Türkler daha sonra buraya Körez ismini vermişlerdir. Koresa aynı zamanda bir Lidya kentidir. Lidyalılardan da önce Frigyalılar ve Hititler döneminde de devlet yönetiminde yer edinmiştir. Mahallenin çevresinde bulunan bazı cesetlerin yakıldığı gözlemlenmekte olup, bu bölgede ölü yakma ritüellerinin yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu da Friglere ait bir gelenektir (Ataş, 2017: 227).

Körez aynı zamanda bir Horasan kökenli yörük – Türkmen boyları yerleşkesidir. Özellikle XV. Yüzyıldan itibaren sürekli göç almıştır. 1851 Mart ayından itibaren Çamcıoğlu

Ohannes adında bir bezirgân[22] bu yörede maden işletmeciliğini alıp, yoz zımpara adı verilen krom karışımı işletmiştir. 31 Mart 1888 yılında Padişah Sultan Abdülmecid Vakfı'na bağışlamıştır. Daha sonra ekonomik olmadığı için bu maden işletmesi kapatılmıştır. Mahallenin yakınlarındaki maden ocağı da bu dönemden kalmıştır (Ataş, 2017: 227).

Yunan işgali sırasında Kula'nın efelerine sahip çıkan ve destek veren bu köyde İhsanoğlu Mehmet Efe bir çamaşırhane yaptırmış fakat günümüzde bu çamaşırhane yok olmuştur (Ataş, 2017: 228).

4.3.1.2.2.5.6.3. Gökçeören (Menye) Mahallesi

Meonya, hem Lydia'nın kuzeybatı bölgesinin büyük kısmını kaplayan ve antik dönemde Katekekaumene adı verilen volkanik arazi üzerinde yer alan bir bölgenin ve hem de arazinin batı kısmında kurulmuş olan bir Lydia kentinin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Herodotos'a göre Maionialılar, bölgenin Lydialılardan öncesi sakinleridir. Bugün Kula'ya bağlı Gökçeören (Menye) mahallesine lokalize edilen Maionia yerleşiminin kuruluşu ise Helenistik devirde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte eldeki veriler Maionia'nın ilk defa Roma İmparatoru Augustus döneminde bir şehir statüsüne kavuştuğunu göstermektedir (Akar Tanrıver, 2006: 197).

Bazı araştırmacılara göre Maiones kelimesinin aslı Luwi dilinde Mawana'dır. Anlamı "Ana Tanrıçanın ülkesi"dir. Frigya kökenli bir yerleşimdir. Antik çağda konuşulan yazılan dil Hint-Avrupa dil grubundandır. Hitit diliyle yakınlık bulunmaktadır. M.S. 17 yılında bu bölgede yaşanan büyük deprem sonrasında birçok antik eserler yerle bir olmuş, tapınak, şehir kalesi, surlar ve evler yerle bir olmuştur. Bu sebeple de o dönemlerden çok az belge günümüze ulaşmıştır. Maionia'daki Mustafa Bey Camii duvarında bulunan bir taşın üzerindeki yazıttan Maionia ibaresi bu kentin ismini belirleyen en önemli kanıtlardan birisi olmuştur (Ataş, 2017: 228).

M.Ö. 750 yılında doğmuş ve bir süre Anadolu'da bulunmuş olan Homerus'un Troia Savaşı'nı anlattığı İliada adlı eserinde Lidyalılardan bahsetmezken Tmolos Dağı eteğinde yaşayan Maionialılar'dan bahsetmektedir. Eserinin bir bölümünde "söylesene niyetin ne, beni daha uzaklara, Phirigya'ya, şirin Maionia'nın bakımlı iline götürmek mi?" ve "Mesthles ile Antiphos'tur Maionialıların önderi; Gygaia gölü tanrıçası ile Talaimenes'in oğullarıdır ikisi de. Buyururlar Tmolos eteğinde büyümüş Maionialılar'a" diye bahseder. Milat döneminde yaşayan Strabon ise burası hakkında "Bu bölgeden (Lydia'dan) sonra 500 stadion uzunluğu, 400 stadion genişliği olan Mysia ve Maionia denen ve Katakekaumene olarak adlandırılan ülkeye gelinir." diye bahseder (Akar Tanrıver, 2006: 199).

[22] Bezirgan: Bez, kumaş parçası satan kişiye denir.

Bir dönemde bölgenin en kalabalık yerleşimlerinden birisi olan Maionia'da 50.000 civarı kişi yaşamakta idi. Başlangıçta Lidya Krallığının başkenti olan Maionia bir süre sonra başkentliği Sardes'e devretmiştir (Ataş, 2017: 228).

Maionia ve civarının Lydia krallığı dönemindeki durumu ile ilişkili bilgi hemen hemen yok gibidir. Pers dönemine ilişkin kalıntı ise Hasan Malay tarafından bulunan, bir rahip ve bahçıvandan bahseden bir yazıttan ibarettir. Ayrıca Herodotos da bölgenin Pers dönemine ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Ünlü tarihçi Pers Kralı'nın ordusunda "Maionia'da oturan ve Lasonia'lı olarak adlandırılan Kaballar'ın bulunduğunu belirtir (Akar Tanrıver, 2006: 200).

Roma döneminde gelen huzur ve refah ile diğer bölgelerde olduğu gibi Lydia'da birçok merkez sanayi ve ticarette gelişmiş Maionia ve çevresine ilk defa sikke bastırılmıştır. Hatta Maionia çevresine göre çok daha erken sikke bastırmaya başlamıştır. (M.S. 54 – 68)

Kentte Roma döneminde boule adı verilen belediye meclisi, arkhon adı verilen bir yıl içinde seçilen en yetkili yönetici, strategos adı verilen komutan ve stephanophoroi adı verilen dini teren düzenleyen görevliler tarafından yönetilmekteydi (Akar Tanrıver, 200: 201).

Perslerin Kral Yolu adını verdikleri yol da Maionia'ya yakın bir yerden geçmekteydi. Bu yolun ticaretin gelişmesinde oldukça büyük bir etkisi vardı. Ticaretin gelişmesi ile de M.S. 54 – 68 yıllarında bronz sikke basmaya başlamışlardır (Akar Tanrıver, 2006: 201).

Bölgede oldukça yoğun dinsel inanç çeşitliliği bulunmaktaydı. Yunan tanrılarından başka birçok yerli tanrı ve tanrıçaya tapım söz konusuydu. Tanrı isimlerini izleyen yer adları ise çoğunlukla o kültürün merkezi konumundaki köyün adıdır. Yeni gelen her kültürün kendinden önceki kültürden bir şeyler almış olması güçlü olan dinsel motiflerin varlıklarını korumasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak Hitit, Lydia, Phrygia, Pers ve Yunan elemanlarının kaynaşması ile yeni bir tanrılar topluluğu ortaya çıkmıştır (Akar Tanrıver, 2006: 203).

4.3.1.2.2.5.6.4. Yurtbaşı (Tabala) Mahallesi

Tabala kentine dair ilk izler, 1833 yılında Arundell ve sonrasında 1891 yılında Bursch tarafından daha çok sikkelerin yardımı ile saptanmış ve Gediz'in iki yakasındaki Güvercinlik ve Yurtbaşı Mahallelerinde rastlanmıştır (Malay, 2006: 24).

Tabala isminin anlamı tam olarak bilinmemekle birlikte bazı araştırmacılara göre Taba sözcüğü Luwi, Elerges Hellen dilinde büyük ova anlamına gelmektedir. La eki ise küçültme eki olup (cik-cık) Tabala, düzlük ovacık anlamına gelmektedir (Ataş, 2017: 218).

Tabala'nın ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekte olup bazı bilim adamlarına göre Hellenistik dönemde krallardan biri tarafından kurulan askeri koloni olarak kurulmuş

olabileceği düşünülmektedir. Kendi parasını basmış büyük bir yerleşime sahipti. Siyasal yapısı hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmasa da bu kentte bir meclisin ve de bir yaşlılar meclisinin bulunduğu, yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. M.S. 140 yılına ait olan bir yazıtta kente büyük katkıları olan bir baba oğulun yaşlılar meclisi tarafından onurlandırıldığını görebiliyoruz (Malay, 2006: 27).

Burada bulunan en eski yazıt ise M.Ö. 63 yılına ait olan ve boule ve demos adındaki meclislerin kente yararlı olmuş birilerini onurlandırdığını görebiliriz. Ayrıca yazıtlardan da anlıyoruz ki bu kentte bir de grammateus adı verilen bir yazman görevli olduğunu öğreniyoruz (Malay, 2006: 28).

Yine 1987 yılında Gediz (Hermos) kıyısında bulunan bir başka yazıtta M.S. 193 yılında Roma İmparatoru olan Publius Helvius Petrinax'ın Tabala kentine gönderdiği mektupta şunlar yazmaktadır:

"Madem diyorsunuz ki, seferdeki Roma askerleri anayoldan ayrılarak şehrinize girmekte ve "katkı" adı altında Tabala halkından haraç toplamaktadır; eyaletin Sayın Valisi bu durumdan hemen haberdar edilecek ve askerlerin size yaptıkları bu haksız davranışını önleyecektir" (Malay, 2006: 28).

Şu anda Peribacaları'nın üst kısımlarında bulunan kalıntılarda Tabala'da güvenlik amacı ile yapılmış bir kalenin izlerini görmek mümkündür. Savunma amaçlı yapılmış bu kalede doğu – batı arasında oldukça önemli bir konuma sahip olan bu bölgenin değerini daha da arttırmıştır.

Foto 55: Tabala Kalesi ve hemen altındaki eski adı Tabala olan Yurtbaşı Mahallesi'nden bir görünüm, Tabala özellikle Bizens döneminde önemli bir konuma sahipti (Mart 2018). Kula

İmparator valiye emri vermiş olmalıdır ki daha sonraki satırlarda aynı yılın Küçük Asya (Asia Minor) eyalet valisi olan Aemilius Iuncus'un kente yazdığı mektubun kopyası yer almaktadır. Vali mektupta şu şekilde belirtmiştir:

"Vali Aemilius Iuncus, Tabala'nın yöneticilerini, meclisini ve halkını selamlar! Eğer Aizanoi istikametine giden askerlerden herhangi birinin sizin kente çıkar sağlamak amacıyla girdiğini kanıtlarsanız, o kişi cezalandırılacaktır. Böyle bir davranışı misafirlik olarak kabul etmek mümkün değildir. Zaten açıkça bildirilmiştir ki, askerlerin anayoldan ayrılmaları yasaktır. Bu emri kentin uygun bir yerine teşhir edebilirsiniz. Saygılarımla" (Malay, 2006: 28).

Foto 56 a: Yöre halkının şikâyet yazıtı (Malay, 2006: 29) **b:** Yaşlı Meclisinin bir kararı (Malay, 2006: 27)

Tabalalıların imparator ve valinin yazdıklarını bu yazıta yazdığı ve kentin görülür bir yerine diktiği bilinmektedir. Fakat bunun askerlerin verdiği zararı ne derecede azalttığı bilinmemektedir (Malay, 2006: 28).

Yapılan araştırmalarda Tabala'da ve Kollyda'da bulunan yazıtların Manisa Müzesinde olduğu tespit edilmiştir.

4.3.1.2.2.5.6.5. Emre Mahallesi

Emre Mahallesi'nin tarihi geçmişi milattan önceki yüzyıllara aittir. Daha önceleri Maionia sınırları içerisinde bulunan Emre Mahallesi M.S. 17 yılda yaşanan çok büyük bir deprem ile (9 şiddetinde) çevredeki yerleşim yerleri gibi yerle bir olmuş, çok fazla hasar

görmüştür. Emre Mahallesi'nde çok fazla antik eser ve insan kemiklerine rastlanmıştır. Daha önceleri burada büyük bir tapınak olduğu bilinmektedir. Hatta bu tapınağın sağlam kalan mermer sütunları Carullah Bin Süleyman Camii'de yer almaktadır. Hatta birçok köy evinin köşe taşları bu tapınağa ait malzemelerden oluşmuştur (Ataş, 2017: 219).

Emre Mahallesi Maionia'ya ait bir yerleşim yeri olup M.Ö. 546 yılında Pers egemenliğine girmesiyle Perslere bağlı bir askeri üs (koloni) olmuştur. Persler yöreden temin ettikleri atlı askerleri bu kolonide istihdam etmiş tehlike anında ise volkanik taşlar içerisindeki Saklıkent 'e gizlemişlerdir. Pers egemenliği yöre halkın moralini bozmuş, silah kullanmayı yasakladıklarından, toplum tüketici bir topluma dönüşmüş, kazandıklarını da vergi olarak veren bir millet haline gelmiştir (Ataş, 2017: 220).

Emre Mahallesinde Hellenistik Dönem'e ait birçok heykel ve mezarlar bulunmuştur. M.Ö. 147 yılında Roma egemenliğine giren Emre'de bulunan bir yazıtta insanların acılarına kulak veren ve onları dinleyen bir tanrı olan Epekoos'un insanların kulaklarını iyileştirdiğini, insanları dinleyip onların kulak ağrılarını dindirdiği bilgisine rastlanmıştır. M.Ö. 47 – 48 tarihli bir adak taşında ise Emre'de güneş tanrısı Apollon ve kardeşi Artemis'in tapım gördüğü bir kutsal alana rastlanılmıştır. (Emre Mahallesi Ören semti ile Dikenkuyu arasındadır). Bulunan bu yazıtta bu iki tanrı ve tanrıçayı koruyan bir dernekten bahsedilmektedir. Kısaca bu tanrıların adları Artemis, Anaitis, Pers (şifalı su tanrıçası), Meter Kybele ve Ay tanrısı Men'dir. Bu tapınak merkezinde tanrılara adaklar sunulurdu. Adak sunma ritüeli İslamiyet'ten sonra da devam etmiş olup Tabduk Emre türbesini ziyaret edenler adak kurbanı kesmektedirler.

Bir Türkmen yerleşimi olan Emre'ye yerleşenlerin çoğu tarım ve ziraatin yanında belli sanat dallarındaki ustalık ve becerileriyle tanınırlardı. Köyde işini çok iyi yapan marangozlar, dülgerler[23] duvar ustaları, kalaycılar, kuyu – çeşme, nalbant ustaları mevcuttu. Ayrıca köyde dükkanlar, demirciler, değirmenler yakın zamana kadar hizmet vermişlerdi. Çevredeki köylerin evler de Emreli ustalar tarafından yapılmaktaydı (Ataş, 2017: 220).

Tabduk Emre, Yunus Emre'nin türbelerinin ve Carullah bin Süleyman Camii gibi çok fazla eşi benzerine rastlanmayan bir caminin de bulunduğu Emre Köyü, oldukça fazla ziyaretçi almaktadır.

4.3.1.2.2.5.6.6. Şehitlioğlu (Thermai Thessos) Mahallesi

Şehitlioğlu Mahallesi'ndeki kalıntıların Thermai Thessos ismini taşıdığını, 1986 yılında burada bulunan fakat günümüzde kayıp durumda olan bir mezar yazıtından öğreniyoruz. O

[23] Dülger: Yapıların kaba ağaç işlerini yapan usta

dönemlerde bu bölgede Silandos adında bir kent bulunuyor olup, Thermai Thessos Köyü de buraya bağlıydı. M.S 140 yılında köle ailelerinin kurduğu bir dernek (kollegion) tarafından yazdırılan bu yazıttan, Gaius Iulius Quadratus adlı kişinin Thermai Thessos da büyük arazileri ve çok sayıda kölesi olduğunu ve Thermai Thessos'un Mokaddene adı verilen bölgede yer aldığı sonucu çıkmaktadır. Başka bir yazıtta da aynı kişinin Attikos adındaki bir azatlısının M.S. 140 yılında efendisi için sağlık tanrısı Asklepios'a bir adak sunduğu ifade edilmektedir (Malay, 2006: 21).

1994 yılında hamamlardaki hafriyatlarda ortaya çıkan bir yazıt bu köyün bağlı olduğu kentte (Silandos) birer yıllık süre ile görev yapan yüksek dereceli bürokratların bir listesi verilmektedir. Taşın alt kısmında M.S. 149 – 154 yılları arasında seçimle göreve gelen arkhon (yönetici), agoranomos (Pazar yeri yöneticisi) ve ekdikos (kent adına çalışan avukat) adları yer almaktadır. Yine aynı yılda consul soyundan gelen bir Romalı kadının sağlık ve sıhhati için bir tanrıçaya adanmış bir adak taşı bulunmuştur. Thermai Thessos'ta büyük araziler işleten bu kadının ismi Curtia Flavia Archelais Valentilla'dır ve birçok yazıtta ismi geçmektedir. Valentilla'nın ismi, bir kabartma ve şiir bulunan heykeli şu anda yurt dışındadır. Bu eserin üzerindeki şiirde, "asil Valentilla'nın, Ana tanrıçanın Phrygia çiçeği olan Attis'in bir heykelini yaptırdığı" ifade edilmektedir. Valentilla ismindeki bu kadının Thermai Thessos'ta hamam ve diğer bazı yapıtlar inşa ettirdiği bazı kalıntılarda belirtilmektedir. Valentilla'nın yaptırdığı Attis heykelciği ile üzerindeki şiir M.S III. Yüzyıla aittir. Bu eser ile günümüzde de halen sağlam kalan kaya kabartmaları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu 3 kabartmayı şöyle yorumlayabiliriz:

Foto 57: Kaya Kabartmaları; Thermai Thessos'ta bulunan mitolojik bir olayı tasvir eden kaya kabartmalarından bir görünüm (Nisan 2018). Kula

Foto 57 (Soldaki): Tanrı Attis, bir çam ağacının altında yere çökmek üzeredir.

Foto 57 (Ortadaki): Yine Attis kaval ve değnek tutan bir çoban kılığında ayakta durmaktadır.

Foto 57 (Sağdaki): Attis bir sedire uzanmaktadır. Onun sağında olan kişi tahmin edilir ki onu kanlar içinde bulan bir rahiptir. Soldaki yas tutan kadın büyük olasılıkla Kybele'dir. Sedirin arkasında ve ortadaki çırpınan kadın ise büyük ihtimalle Attis'in sevgilisidir.

Araştırmacılar bu heykelleri Attis ve Kybele arasındaki birden farklı versiyonları bulunan mitolojik öykü olduğunu düşünmektedirler. Bu öyküde:

Anadolu'nun ana tanrıçalarından olan Kybele çoban olan Attis'e vurgundur. Attis de Kybele'ye karşı aynı duyguları beslemektedir. Kybele'ye ondan başka hiçbir kadını sevmeyeceğini ve sevemeyeceğini söyler. Attis Kybele'yi bir süre sonra terk eder. Daha sonra bu sözünü unutur ve bir peri kızına âşık olan Attis düğün davetlisi olan Kybele'yi karşısında görünce sözünü hatırlar, düğünden kaçıp kendini hadım eden Attis bir süre sonra bir çam ağacının altında kan kaybından ölür. Onu bulan Kybele bir mağaraya götürür ve ağlar. Daha sonra da toprağa gömer. Sonrasında ise tanrısal güçlerini kullanarak onu yeniden diriltir ve barışırlar. (Bu mitolojik öykü farklı kaynaklarda farklı şekillerde anlatılmıştır.)

4.3.2 Salihli'nin Kültürel Miras Ögeleri

Salihli ilçesi birçok medeniyete ve uygarlığa en sahipliği yapmış fakat uzun süreler boyunca köy olarak kalmıştır. Gelişip büyümeye başladığı dönemler Osmanlı'nın son dönemlerine tekâmül etmekte olup, tren yolunun burada geçmesi ile şehirleşme yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle 2 yıl boyunca Yunan işgali altında olması, Yunanların da kaçarken Salihli'yi yakıp yıkması birçok tarihi yapının tahrip olmasına sebep olmuştur. Bu tarihi yapıların bazıları tamir ile kullanılır hale getirilirken, bazıları da yeniden yapılmıştır.

İlçe merkezinde yerleşim son dönemlerde olmuş olsa da merkeze bağlı mahallelerden birisi olan Sart, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Lidya Krallığı'nın başkenti olmuştur. Şu anda Lidya Dönemi'ne ait çok fazla kalıntı olmasa da Roma ve Bizans dönemine ait mevcut olan kalıntılar geçmiş hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

4.3.2.1. Doğal Yapılar ve Değerler

4.3.2.1.1. Kurşunlu Şelalesi ve Kaplıcaları

Anlatılan bir hikâyeye göre Kurşunlu ismi; bir zamanlar güzelliği ile dillere destan olan kralın kızı Kursun önemli bir deri hastalığı geçirir. Bu deri hastalığı sebebi ile vücudunda yaralar çıkar ve çirkinleşir. Çirkinleşen Kursun dalga geçilmekten ve dışlanmaktan yorulur ve şehirden uzaklaşır. Kurşunlu vadisi etrafında yaşamaya başlar. Akşamları da sıcak tuttuğu için doğal kaynak olan kurşunlu çayının içerisinde uyur. Zamanla vücudundaki yaraların iyileştiğini gören Kursun, yaklaşık 15 gün sonra tamamen eski güzelliğine kavuşur ve şehre yeniden döner. İyileşmesinin kaynağını öğrenen halk belirli aralıklarla bu sıcak su kaynağına gelip 10 – 15 günlük dönemlerde bu sudan faydalanırlar.

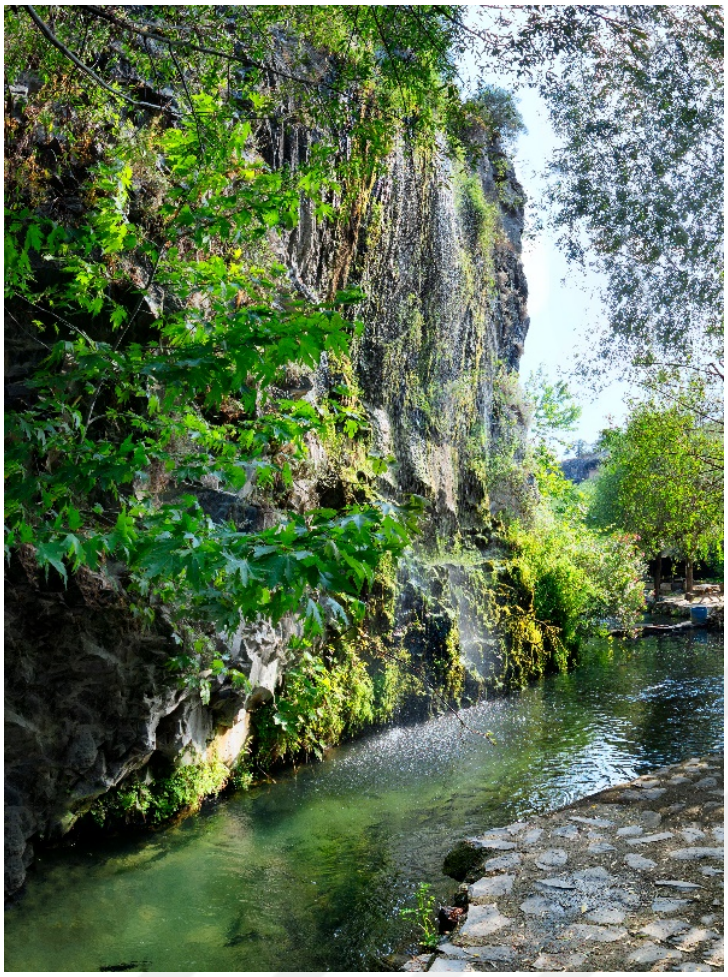

Foto 58: Yapay şelalelerin dışında doğal olarak oluşan Kurşunlu Şelalesi'nden bir görünüm (Nisan 2018). Salihli

Yapılan analiz çalışmaları sonucunda suyun özelliklerinin şu şekilde olduğu ortaya çıkmıştır: Toplam 2172 mg/lt mineralizasyonu olan, bikarbonatlı, flörürlü niteliktedir. Şifalı suları, sıcaklığı 43 ila 91 derece arasında değişen kaynaklardan sağlanmaktadır. Kaplıca suyunun romatizmaya, cilt ve kadın hastalıklarına, solunum yolu hastalıklarına, sinirsel rahatsızlıkları ve kireçlenmelerin tamamlayıcı tedavisine olumlu etkileri görüldüğü belirtiliyor.

Kaplıcadaki Yatak Kapasitesi; 86 Apart ve 270 yatak kapasiteli bir tesis olan Kurşunlu Kaplıcaları'nda, sadece Salihli halkına değil, çevre ilçeler ile tüm Türkiye'den gelen konuklara Ege'nin misafirperverliği, samimi ve güler yüzlü personel tarafından sunuluyor. Salihli merkeze 5 kilometre, İzmir-Ankara ana yoluna ise 3 kilometre uzaklıkta bulunan Kurşunlu Kaplıcaları'nda 47 personel çalışmaktadır. (Salihli Belediyesi, 2021)

4.3.2.1.2. Suuçtu Şelalesi

Kız Köprüsü'nün altından akan suyu her iki kıyısından batıya doğru 2 km. kadar takip ettiğinizde bir doğa harikası olan Su Uçtu Şelalesi'ne ulaşırsınız. "Su Uçtu" aslında suları yüksekten dökülen tüm şelaleler için kullanılan bir deyim ama zengin bir çeşitliliğe sahip ağaç ve bitki örtüsü ile kaplı dar bir boğazdan 25 metre aşağıdaki Adala Kanyonu'na dökülen şelale bu deyimi özel bir ad olarak taşımayı fazlası ile hak ediyor.

Foto 59: Suuçtu Şelalesi; Adala Kanyonu'nun başlangıcında bulunan ve 25 metreden düşen, Suuçtu Şelalesi'nden bir görünüm (Nisan 2018). Salihli

Şelale'nin diğer bir özelliği de jeoparkın diğer pek çok arazi şekli gibi volkanizmanın lavları ile önü kapanan Gediz'in araziyi aşındırıp oyarak akıntısına yatak açmasının bir sonucu olması. Bir zamanların coşkun akışlı ırmağı Demirköprü Barajı'nın bendi ile dizginlendikten sonra Şelale'nin debisi azalıp gücü zayıfladı ancak uğultulu bir çağıltı ile dökülen sularından sıçrayan zerreciklerin yarattığı nemli serinlikte Adala Kanyonu'na yüksekten baktığınızda, onun bir zamanlar ki gücünü kavrayabilirsiniz.

4.3.2.1.3. Adala Kanyonu

Jeoparkın üçüncü evre volkanlarından Kula, Sandal ve Kaplan Divitleri Kuzeybatı–Güneydoğu istikametinde uzanan bir kırık hattı boyunca yaklaşık 9 km aralıklarla dizilirler. Şist sırtları ile ardalanmış alüvyon düzlükleri üzerinde yükselen bu ufak yanardağların çevresindeki

parazit koniler ve çatlaklardan 12 bin yıl öncelerde püsküren çok sıcak ve çok akışkan bazalt lavları (leçeler) vadiler ve akarsu yataklarını doldurup kilometrelerce yayılarak araziyi kaplamıştır. Adala (Hermos) Kanyonunun oluşum öyküsü işte bu dönemde Kaplan Divliti ve önündeki küçük koniden fışkırarak bir ateş seli gibi yayılan erimiş kayaç ve minerallerle başladı. Lavlar Gediz'e bağlanan bir vadi boyunca 12,5 km akıp Gediz Vadisini de 4 km kadar doldurarak ırmağın akıntısını kesintiye uğrattıktan sonra vadinin üst kesimindeki ovanın yüzeyine kadar yayıldılar. Bu lav setinin arkasında biriken Gediz ırmağı, sert bazalt kitlelerini yarıp geçemedi ama onların hemen yanındaki metamorfik ve tortul kayaçları oyup kendisine giderek derinleşen yeni bir yatak açarak Adala Kanyonu'nu oluşturdu.

Adala'daki volkanik lavların burada daha fazla ilerlemeden soğuması ile ilgili anlatılan bir mitolojik hikâye de bulunmaktadır. Bu hikâyeye göre lav akışını gören halk bunu durdurabilmek için silahlanır. Çünkü Typhon adındaki bir yaratık etrafa ateş saçmaktadır. Fakat bunu durdurmanın yolunun silahlanmak değil Tanrı'ya yalvarış ile olacağını söyleyen din adamları din adamları hep bir ağızdan "Stetki Talan" yani "Dur ya Zavallı" diye bağırarak lavların akışını durdurdukları anlatılır (Çiçek ve Çetin, 2001:37).

Foto 60: Adala Kanyonu, Kula son evre volkanizmanın oluşturduğu volkanik bir kanyondur (Nisan 2018). Salihli

4.3.2.1.4. Marmara Gölü (Giges Gölü)

Doğu ile batı arasındaki uzunluğu 10-11 km civarında, eni ise 3-5 km dolayında olan Marmara Gölü yaklaşık 56 km2'lik bir alan kaplamaktadır. Gölün derinliği ise 3-5 m, denizden ortalama yüksekliği 79 m'dir.

Marmara Gölü birçok farklı kuş türünün beslenme, barınma ve üreme sahası olarak ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye Genelinde bulunan 421 kuş türünden 101'ini burada görebiliriz. Bunlardan 39'unun yerli, 38'inin yaz göçmeni, 17'sinin kış göçmeni, 5'inin ise transit kuş olduğu tespit edilmiştir. Marmara Gölü Sulak Alanı Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) kırmızı listesinde LR kategorisinde yer alan tepeli pelikanın üreme alanıdır. Marmara Gölü aynı zamanda balık popülasyonları açısından da önemli bir yere sahiptir. Gölde Sazan (Cyprinus carpio),Sudak (Sander lucioperca), Has Kefal (Mugu cephalus) ve Alabalık (Salmo trutta) türlerine ait farklı balık popülasyonları mevcuttur. Marmara gölü ve çevresi bitki tür çeşitliliği açısından da önemli bir yere sahiptir. Sahada 5'i endemik olmak üzere 394 bitki türü bulunur. Fakat günümüzde küresel ısınma sebebi ile göl büyük oranda kurumaya yüz tutmuş, balık ve kuş çeşitliliği oldukça azalmıştır. (Kula Salihli Jeoparkı, 2021)

Foto 61: Marmara Gölü; Lidyalıların asla kurumayan göl olarak bahsettikleri, o dönemki ismi ile Gyges Gölü (Temmuz 2018). Salihli

Marmara Gölü eski dönemde Gyges Gölü olarak bilinmekte idi. Gediz Havzası su yönetimi projesinin bir parçası olarak, Hermos ve Gyges Gölü koruma girişimi için belirlenmiş anahtar doğal unsurlardan biridir. Göl, Ortabatı Türkiye'deki en büyük tatlı su kaynağıdır ve kuşlar ile diğer yaban hayatının barındırır. Üstelik sıkı (ve zorunlu) av yasakları balıkçılığı engellemektedir. Bu çeşitli ekolojik çevre ve göz alıcı manzaralar Orta Lidya coğrafyasının belkemiğini oluşturur.

(Göl ve çevresi Lidyalılar öncesinde Meonların yerleşim alanıydı. Yapılan kazılarda geç tunç çağına ait birçok yerleşim ortaya çıkarılmıştır)

4.3.2.1.5. Çamurhamamı Kaplıcaları ve Tabak Deresi Dev Kazanları

Çamurhamamı Salihli'nin mahallelerinden birisi olup, en önemli özelliği kaplıcalarıdır. Sıcak su kaynağının bu alanda bulunması sebebi ile geçmişte insanlar deprem olur diye burada yerleşmeyi uzun süre düşünmemişlerdir. O yüzden de yerleşimin 90 – 100 yıl öncesine dayandığı düşünülmektedir. 400 dönümlük arazi ürerine kurulmuş, 130 oda 260 yatak kapasiteli kaplıca tesisi 52 derece sıcaklığa sahip olan ve kendiliğinden çıkan suyu ile benzerlerinden farklıdır. Önce dinlendirilip sonra kullanılan suyun, dinlenme esnasında biriken ve kür amacıyla kullanılmak üzere pazarlanan değerli çamur tortusudur. Kemik erimesi, kireçlenme, romatizma, siyatik, lumbago, cilt hastalıkları ve kadın hastalıkları gibi birçok hastalığa iyi gelen kaplıca, Salihli'nin Kurşunlu Kaplıcası ile birlikte en önemli değerlerinden biridir. Sadece Çamurhamamı Kaplıcaları değil, aynı zamanda Lidya Dönemi'nde Karaoluk Mevki'nden Sart Kalesi'ne su götürüldüğü bilinmektedir (Ürer, 2009: 99).

Foto 62: Çamur Hamamları; 400 dönümlük arazi ürerine kurulmuş, 130 oda 260 yatak kapasiteli kaplıca tesisi 52 derece sıcaklığa sahiptir (Mart 2021). Salihli

Çamurhamamı Mahallesi'nde kaplıcaların çok yakınında Tabak Deresi bulunmaktadır. Bozdağların zirve kesimlerinden kaynağını alan Tabak Çayı'nın aşağı kesimlerinde derenin boyuna profilinde mevcut bulunan eğim kırıklığına bağlı olarak oluşmuş farklı seviyelerde birbirine oldukça yakın 3 adet dev kazanı bulunmaktadır. Dev yazanlarının çapı 3 metre derinlikleri 1,5-2 metre civarındadır.

Tabak Deresi'nde Frigler zamanında Kral Midas'ın yıkandığı söylenilen bölgede dev kazanları bulunmaktadır. Efsaneye göre Kral Midas bu dev kazanlarının bulunduğu bölgede yıkanarak üzerindeki her tuttuğunu altın yapma büyüsü ortadan kalkmış, bu zamandan sonra Tabak Deresi ve devamında Paktalos Çayı altın akmaya başlamıştır.

Foto 63: Dev Kazanları; Çamurhamamı civarında bulunan, Midas'ın da yıkanıp büyüden kurtulduğu yer olarak bilinen dev kazanlarından bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

4.3.2.1.6. Bintepeler

Salihli-Akhisar yolu üzerinde bulunan Bintepe adıyla tanınan kral mezarları yer almaktadır. Antik Sardes Kenti ile Marmara Gölü arasında yer alan bölgeye yayılmış, sayıları 119 olan bu tümülüs (dolgu toprak) mezarlar Lidyalı soylulara aittir. Ait oldukları kişinin sosyal durumuna göre büyüklüğü, küçüklüğü değişkenlik gösteren mezarların en büyük üç tanesinin Lydia'nın ünlü krallarından Giges, Alyettes ve Kral Ardys'e ait olduğu söylenmektedir. Antik çağda bile ünlü olan Heradot'un Mısır piramitlerine benzettiği tümülüsün en büyüğünün Kral Alyattes'e ait olduğu bilinmektedir. Bintepeler Unesco Geçici Dünya Mirasları listesinde yer almaktadır. Bintepeler, jeomorfolojik yapı ve görünümün insan eliyle değiştirilmesine örnek olması açısından oldukça önemli yere sahiptir. (Kula Salihli Jeoparkı (2021)

Foto 64: Bintepeler; Lidya dönemine ait olduğu bilinen ve Anadolu'nun piramitleri diye bilinen tümülüs mezarlardan bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Sardes'in kuzeyinde yer alan Bin Tepe'deki Tümülüs mezarları, Lidya'nın antik dönemdeki en göze çarpan nirengi noktası olup, çok uzaklardan görünür ve bulunduğu alanı olağan dışı bir sihir ile işaretler. Bin Tepe Türkiye'deki en geniş mezarlık alanıdır, belki de dünyadaki en büyük mezarlık alanı kaplamaktadır. 1940'lı yıllarda en az 149 tane tümülüs mevcut iken, bunların çoğu tarımsal faaliyetler sonucu harap edildiğinden günümüze kadar ancak 115-119 tümülüs korunmuştur.

Giza'da bulunan üç piramit gibi, Bintepeler'de yer alan üç anıtsal nitelikli tümülüsten biri Karnıyarık Tepe olarak adlandırılmaktadır. Bu tümülüs yıllarca Giges Tümülüsü olarak bilinmektedir. Fakat yapılan araştırmalar göre tümülüsün M.Ö. 600 yılından daha eski olamayacağını göstermiş olup, Giges'in de M.Ö. 640 yılında öldüğü düşünülürse tümülüsün başkasına ait olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat kime ait olduğu henüz çözülememiştir. O dönemde 2 Lidya Kralı başa geçmiş, birisi Alyattes diğeri de Kroisos'tur. Alyattes Tümülüsü'nün başka bir tümülüs olduğu bilindiği ve de Kroisos'un Persler tarafından danışman olarak götürüldüğü göz önüne alındığında, bu tümülüsün iki krala da ait olamayacağı belirlenmiştir. 230 metrelik çapıyla ve güney kısmındaki 53 metrelik yüksekliğiyle kapladığı alan Giza'nın Büyük Piramidi Keops'la yaklaşık olarak aynı çaptadır. Alyattes Tümülüsü antik dönemde açılmış olduğundan, Sart Amerikan Hafriyat Heyeti, 1962 yılında, arkeolojik çalışmaların bir parçası olarak, Karnıyarık Tepe'de çalışma yapmayı uygun görmüştür. 1962 ve 1963 yıllarında yapılan

jeofizik araştırmalarından ve sondaj çalışmalarından sonra, 1964, 1965 ve 1966 yıllarında tümülüsün içerisi tüneller kazılarak araştırılmıştır. 1992 yılında daha kapsamlı jeofizik araştırmaları yapılmış, bunu 1995 yılında yapılan sondaj çalışmaları takip etmiştir. 2011 yılında başka bir jeofizik çalışması yapılmış ve 2012 yılında Manisa Müzesi ile ortaklaşa tünel çalışmalarına yeniden başlanmıştır. (Sardis Expedition, 2020)

Foto 65: Alyattas Tümülüsü; Kral Alyattes'a ait olduğu bilinen ve Tümülüsler içerisinde en büyüğü olan, Alyattes Tümülüsü'nden bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Tahminlere göre, toprakla geri doldurulan Roma tünelleri, mezar odasına ulaşamayan hatlardır. Bunun sebebi de geri doldurmanın diğer tünellerden çıkan toprakla yapılmış olmasıdır. Tümülüsteki büyük yarık ("Karnıyarık") da orijinal taban seviyesine inecek kadar kazılmamıştır. Gerek Roma tünelleri gerek bizim açtığımız tüneller, tümülüsün merkezine kadar uzanmaktadırlar ve bu alanda ve çevresinde mezar odasının yerini tespit etme amacıyla araştırmalar yapılmıştır. Bu tüneller, tümülüsün yapımı ile ilgili önemli bilgiler vermektedirler. Ancak yarım kilometreden daha fazla uzunlukta tüneller açılmasına rağmen, henüz mezar odasının yeri tespit edilememiştir. Bu mezar için olası en erken tarih olan M.Ö 600 ile, Lidyalıların, Persler tarafından mağlup edildikleri ve bundan dolayı muhtemelen anıtsal mezar inşa edemeyecekleri M.O 547 yılları arasında sadece iki Lidya kralı vardır: Alyattes ve Kroisos. Alyattes'in mezarı kesin olarak Bin Tepe'nin en büyük tümülüs olan Koca Mutaf Tepe'dir ve Kroisos de Persler tarafından götürülüp, Kyros'un (Büyük Keyhüsrev) güvenilir danışmanı ilan edilmiştir, olasılıkla da kraliyet tümülüsüne defnedilmemiştir. (Sardis Expedition, 2020)

4.3.2.1.7. Fosil Ayak İzleri

Demirköprü Barajı yapımında su taşkınlarına önlem almak amacı ile zaten çok küçük olan Çakallar Köyü boşaltılmış, burada bulunan volkan konisi de Çakallar Volkan Konisi olarak literatüre geçmiştir. Burada yapılan baraj çalışmaları esnasında piroklastik[24] örtünün alt seviyelerinde tarih öncesi çağlarda yaşamış insanlara ait ayak izlerinin bulunması, bu alanın önemini oldukça arttırmış ve burayı korumaya değer bir doğal-kültürel sit alanı olarak ilan edilmesine sebep olmuştur (Kayan İ., 1992: 1).

Foto 66: Fosil Ayak İzleri; Demirköprü barajı yapımında kullanılacak olan yol inşaatı sırasında tesadüfen bulunmuştur (Mart 2017). Salihli

Baraj yapımı 1954 yıllarında başlamış olup uzun yıllar devam etmiştir. Çakallar Volkan Konisi'nin etrafında 30 – 40 metre kalınlığında olan piroklastik malzemeler Akçeşme Köy yolu civarında 4 metreye kadar düşmektedir. Buradaki piroklastik malzeme alındığında alttaki gnays ana kayayı kaplayan ince bir tüf tabakası üzerinde insan ve hayvan ayak izleri ile

[24] Piroklastik malzeme: Volkanlar, çıkış merkezlerinden yüksek enerjili püskürdüklerinde toz halinde kayalar, lav ve cam parçaları açığa çıkarırlar. Püskürme ile açığa çıkan bu malzemeler piroklastik malzemeler olarak adlandırılır.

karşılaşılmıştır. (1968) İşçiler ve ocak işletmecisi kişiler bu ilginç keşfi görmüş ve durumu o bölgede görev yapan Maden Teknik ve Arama Enstitüsü prospektörü Mustafa Çelik'e bildirmişlerdir. Böylece bu ayak izleri bu ata mirasından haberdar olmuş, bunlara ait çalışmalar başlamıştır (Kayan İ., 1992: 2).

Ayak izleri ile ilgili ilk bilimsel çalışma da Fikret Ozansoy tarafından yapılmıştır. Ozansoy yaptığı çalışmalarda bu ayak izlerini 250.000 yılından az öncesi olarak yaşlandırmış, bazı izlerde ayak tabanının ön kısmı nispeten geride olduğunu belirtmiştir. Bu durum da Homo Sapiens evrim aşamasının gerisinde bir özellik olduğunu belirtmiştir (Kayan İ., 1992: 3).

Sıtkı M. Erinç'in 1970 yılında yaptığı araştırmalarda ise Çakallar Volkanizması'nı Kula çevresindeki volkanik oluşumların son evresine koymuş ve günümüzden 10.000 – 2.000 yıl önceki döneme ait olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmalar dışında birçok araştırmalar daha yapılmış kimileri 26.000 – 49.000 yıl arasında olduğunu düşünürken kimi araştırmacılar da 12.000 yıl öncesine ait olduğunu belirtmiştir (Kayan İ., 1992: 3).

En son yapılan ve İnan ULUSOY, M. Akif Sarıkaya, Axel K. Schmitt, Erdal Şen, Martin Danišík, Erdal Gümüş'ün ortak çalışmasında çıkan yaşlandırmada 4.700 yıl öncesine ait olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Bu ayak izleri bej renkli 6 cm kalınlığında hidrovolkanik[25] kül tabakası üzerinde oluşmuş ve 3 cm derinliğe ulaşmaktadır. Yapılan bu araştırmada ayak izlerinin parmaktan topuğa ölçüsü 27 cm, yan genişliği ise 10 cm olarak ölçülmüştür (Ulusoy, I., Sarıkaya, M. A., Schmitt, A. K., Şen, E., Danišík, M., & Gümüş, E. ,2019: 187).

[25] Hidrovolkanizma: magma veya lavların yerkabuğunun içinde veya yüzeyindeki sularla etkileşime girmesi şeklinde ifade edilir.

Foto 67: Yapılan son araştırmalara göre yaşının 4.700 olduğu hesaplanan ayak izleri (Mart 2017). Salihli

İlhan Kayan ayak izlerinin oluşumu ile ilgili yaptığı açıklamada: hafif patlamalar ve ince küllerin çevreye yayılması ile başladığı anlaşılmaktadır. Bu sırada çevreye yayılan piroklastik materyal nispeten ince taneli olduğu için genişçe bir alana yayıldığı kabul edilmektedir. Bazı yerlerde gnays ana kayaya, bazı yerlerde de gnays üzerinde daha önce oluşmuş sarımsı renkte olan killi toprağı kapladığı görülmektedir. Hiçbir yerde pişirici etkisi olmamıştır. Kül örtüsü de kendi içinde birkaç tabakadan oluşmaktadır. Üst tabakada 2-3 mm lik lapilli[26] görünümde yuvarlak tanecikler bulunmaktadır. Alt tabakada daha ince taneli olup kumtaşı görünümündedir. Orta tabaka ıslakken gri, alt ve üst tabakalar boz renktedir (Kayan İ., 1992: 10).

İlhan Kayan'ın yaptığı araştırmalar sonucunda bu ayak izlerini bırakan kişilerin volkanizmadan kaçmadıkları, tam tersine volkanizmaya doğru yürüdükleri ortaya çıkmıştır. Bu izlerin korkan, kaçan, telaşlı kişilerin ayak izlerine benzemediğini belirtmiştir. Kaçmadıklarının

[26] Lapilli: yanardağların fırlattığı çok küçük katı parçalar.

ilk patlamaların da çok şiddetli olmadığı, izlerin bırakıldığı tabakanın inceliği ve piroklastik malzemelerin tane boylarının küçüklüğünden anlaşılmaktadır (Kayan İ., 1992: 10).

4.3.2.1.8. Kanlıkaya

Ayak izlerinden yaklaşık 2 km uzaklıkta bulunan, gnays kayalar arasındaki korunaklı konuma yöre halkı tarafından kanlıkaya olarak bilinmektedir. Yapılan araştırmalar göre bu şekilleri çizen kişilerin Çakallar Konisi'ni betimlemek amacı olduğu düşünülmektedir. Baş parmak ve işaret parmağın dışında üç parmak izi belirgin olarak görünmektedir (Ulusoy, I., Sarıkaya, M. A., Schmitt, A. K., Şen, E., Danišík, M., & Gümüş, E. ,2019:187).

Foto 68: Kanlıkayalar; 4700 yıl öncesine ait olduğu düşünülen ayak izlerinin oluştuğu döneme ait olduğu düşünülen, halk arasında kanlıkaya olarak adlandırılan resimler (Nisan 2021). Salihli

Kanlıkayalar olarak bilinen prehistorik kaya resimleri fosil insan ayak izlerinin yakınında yer almaktadır. Şekiller kırmızı bir boya kullanılarak dikleştirilmiş bir şist kaya bloğunun iç yüzeyine çizilmiştir. İlk bakışta göze çarpan üç el şekli batı Anadolu'nun Prehistorik geçmişinde başka yerlerde de rastlanmaktadır. Bu kaya resimlerinin tüfler üzerinde ayak izlerini bırakan insanlar tarafından yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

4.3.2.2. Tarihi Yapılar, Kültürel Değerler, Meslekler

4.3.2.2.1.Tarihi Yapılar

4.3.2.2.1.1. Tarihi Camiler

Salihli'nin merkezindeki camiler genelde 18 ve 19. Yüzyıllara ait camilerdir. Salihli'deki camilerden en çok dikkat çekenlerin birisi olan Damatlı Köyü Cami 18 ve 19. Yüzyılda sıkça görülen kalem işi süslemelerine sahiptir. Fakat şu anda kullanılmaz durumda restore edileceği zamanı beklemektedir. Bunun dışında merkezde bulunan 1875 tarihli Çarşı Camii, 1885 tarihli Keli Süleyman Ağa Camii, 1877 yılına ait Kocaçeşme olarak ta bilinen Burhaniye Camii ve 1889 tarihli Yeni (Karaman, Hamidiye) Camii Salihli'nin en erken tarihli camilerindendir.

Foto 69: Damatlı Köyü Camii; Osmanlı'nın son dönemlerinde yapıldığı düşünülen yapıldığı düşünülen kalem işlemelerinin sıkça görüldüğü, caminden bir görünüm (Temmuz 2020). Salihli

4.3.2.2.1.2. Tarihi Köprüler

4.3.2.2.1.2.1. Kız Köprüsü

Köprü Gediz Vadisi'nin daraldığı, geriye aşınım dalgasının ulaştığı bir noktanın yakınında, vadinin iki tarafına uzanan taraça düzlüklerini birleştirecek şekilde yapılmıştır. Jeomorfolojik bakımdan Gediz'in dağlık ve engebeli sahalardan, ova ve düz sahalara inmeden

önce akarsu yatağının istikrar kazandığı bir yerde bulunur. Yapımında ise yerli kayalardan oluşan sağlam malzeme kullanılmıştır (Ceylan, M.A, 2011: 115).

Kuzeybatı-güneydoğu yönünde olan bu köprü, yapılan ölçümlerde 97,5 metre uzunluğunda, 3,4 metre genişliğindedir. 40 ar santim olan korkulukların arası genişlik ise 2,7 metredir. Köprünün 6 gözü bulunmakta olup 1 gözü büyük, diğerleri de farklı büyüklüklerdedir. Köprü büyük kemerin kilit taşından itibaren iki tarafa doğru hafifçe eğimli bir şekilde alçalmaktadır (Ceylan, M.A, 2011: 115).

Köprü üzerinde yapılan araştırmalarda köprünün tarihi hakkında henüz kesin bilgiye sahip olunmamıştır. Fakat Adala eski öğretmenlerinden Yunus Kızılkan'ın 1960 yılında yaptığı araştırma doğrultusunda köprünün Lydia Krallığı döneminde yapıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca araştırmacı, köprünün Kroisos ile Krüs arasında yapılan savaşta diğer birçok alan gibi tahrip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca hemen altından geçen çayın "Kız Çayı" olarak adlandırıldığını savunmaktadır. Köprünün Lydia dönemine ait olduğunu yapılış tarzı ile kullanılan harçlardan ortaya çıktığını belirtmektedir. Bugüne kadar ulaşmasının en büyük etkenlerinden birisinin de köprüye ne derecede ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Fakat Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Prof. Dr. Enver Konukçu'nun 1999 tarihinde yaptığı araştırmalarda köprüyü motif motif incelemiş ve raporunda ilk Osmanlı Dönemi eserlerinden birisi olduğunu belirtmiştir (Çiçek ve Çetin, 2001:48).

Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Prof. Dr. Hakkı Acun yapmış olduğu çalışmada köprünün Osmanlı Devleti'nin ilk dönem eserlerinden birisi olduğu sonucuna varmıştır. Böylece herhangi bir belgeye dayanmadan köprünün Osmanlı Dönemi'nin ilk dönem eseri olduğu söylene bilinir. Bazı araştırmacılar, köprünün ana gözlerinden dairesel kemer kullanılması modasının beylikler döneminde başladığını, bunun da dikkate alındığında köprünün bu bölgede yaşamış olan Saruhanoğulları Beyliği'nden kalma ihtimalini öne sürmüşlerdir (Ceylan, M.A, 2011: 115).

Foto 70: Kız Köprüsü, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında yapıldığı tahmin edilmektedir (Nisan 2018). Salihli

4.3.2.2.1.2.2. Hacıhıdır (Bezirgân) Köprüsü

Hacıhıdır Köprüsü Salihli-Gördes Karayoku'nda, Gediz Nehri'nin önemli kollarından Gördes Çayı üzerinde, Hacıhıdır Değirmeni Mevkii'nde bulunmaktadır. İsmini Salihli'nin mahallesi olan Hacıhıdır Mahallesinden almıştır. Fakat 1326 (1910/1911) tarihli bir haritada Bezirgân Köprüsü olarak geçmektedir. Bezirgân ticaretle uğraşan kimse, gezgin tüccara denmektedir. 1962 yılına ait kayıtlarda da Bezirgân Köprüsü olarak geçmektedir.

Foto 71: Hacıhıdır Köprüsü; Bazı kaynaklarda Bezirgan Köprüsü olarak da adlandırılan Hacıhıdır Köprüsü'nden bir görünüm. (Türkiyanintarihieserleri, 2021)

Köprü kabaca 87 metre genişliğinde olup, 2,85 metre genişliğindedir. Köprü 6 gözden oluşurken sonradan 1 göz ilave edilmiştir. Köprünün inşasında yakın çevrede bulunan gnays, şist ve mikaşist türü kayaçlar ve harç kullanılmıştır. Köprü birkaç kez tamir edilmiştir. Kamyon gibi büyük ve geniş araçlar üzerinden geçerken taştan yapılmış korkuluk duvarları yıkılmıştır. Kitabesi bulunmayan bu köprünün Osmanlı Arşivi'nden yer alan bir belgede Gördes Kazası'nın Çiğiller Karyesi muteberlerinden Çavuş Zade Hacı Mustafa Ağa tarafından 1905 yılında yaptırılmıştır. Ayrıca bir de geliri köprünün bakımında kullanılmak üzere bir de değirmen vakfetmiştir. Bu değirmene yöre halkı tarafından Hacıhıdır Değirmeni adı verilmiştir.

4.3.2.2.1.3. Dünya'nın En Eski Tiyatrolarından Birisi

Başlangıçta tiyatro bir dinsel tören şeklinde gerçekleştirilirken, ilk kez M.Ö VI. yüzyılda Yunan toplumunda dinsel törenden farklılaşarak bir sanat türü haline geldi; dinsel ya da pratik ölçütlerle değil, estetik ölçütlerle değerlendirilen bir oyuna dönüştü. Yunan toplumunda tiyatronun öncüsü, şarap, bereket ve bitkiler tanrısı olarak kabul edilen Dionysos'u kutsamak için yapılan Bacchanolia şenliklerinde bir koronun söylediği dithyramboy şarkılarıydı. Koro, bu şarkılarda, farklı kişilerin konuşmasını canlandırmak için söz ve tavır değişikliğinden yararlanıyorken, sonrasında oyuncu ve oyun yazarı Thespis, koronun karşısına, farklı kişilikleri

farklı maskelerle temsil eden bir oyuncu koydu. Böylece daha karmaşık konular ele alına bilinirken farklı anlatım biçimleri de denenebiliyordu. (Antesanat, 2020)

Yaklaşık MÖ 3. yüzyılın ortalarında yapıldığı düşünülen Sardes'in Grek kültürüne açılmasının en göze çarpan örneği akropolisin kuzeydoğu yamaçlarına yaslanan tiyatrosudur. Bu Helenistik tiyatro sonradan büyütülmüş ve iki katlı ve sütunlu bir sahne binası ile tipik bir Roma tiyatrosuna dönüştürülmüştür. Ayrıca, sahne binasının arkasından batıya uzanan bir stadion yapılmış, böylece Roma döneminde bazı Anadolu kentlerinde gördüğümüz tiyatro ve stadion ilişkisi mimari bir bütünlük yaratmıştır. Tonozlu, 'Roma betonu' (opus caementicium) yapısı ile tipik bir Roma eseri olan stadion, geçmişi Helenistik döneme uzanan daha basit bir stadionun devamı olabileceği düşünülmektedir. Tiyatro ve stadion grubunun batıya uzanan düzlüğünde adlarına ancak yazıtlarda rastladığımız ve belki de bir Lidya agora/pazar yerinin uzantısı olan, Grek tipi bir agora-stoa ve bir gymnasion bulunması söz konusu olabilir (Yegül, 2020: 145).

Tiyatro caveasının altında yapılan kazılarda bulunan M.Ö. 3. yüzyılın başlarına tarihlenen bir grup terracotta (pişmiş toprak) Kybele heykelciği, tiyatrodan daha önce burada kent tanrıçası Kuvava/Kybele'ye ait bir kutsal yapının (sunak, tapınak) olduğunu gösterir. Bu adak Kybele heykelciklerinin dikkat çekici yanı ise Lidya/Arkaik değil de çok inandırıcı bir şekilde Grek estetik stilini ve ikonografyasını yansıtmasıdır. Büyük İskender'in Sardeslileri "azat" etmesinden iki nesil sonra başlayan bu İon/Grek kültür ve sanatını kabulleniş ve Sardes'in "hellenize" oluşu, Seleukoslar devrinde en olgun ve inandırıcı örneklerini vermiştir (Yegül, 2020: 145).

4.3.2.2.1.4. Gymnasyum

Bilindiği üzere Sardes Lidya Krallığı'nın başkenti olmakla birlikte, dünya tarihi için de çok önemli bir yere sahiptir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Sardes'te büyük çaplı bir gymnasiuma da sahipti. Gymnasium; Antik Yunanistan'da halka açık yarışmalara katılan atletlerin beden eğitimi için düzenlenmiş, çevresinde revaklı avlular bulunan büyük bina. Bu yer aynı zamanda sosyalleşme ve entelektüel uğraşılar için de kullanılırdı. Kelime, Yunanca "çıplak" anlamına gelen gymnos sözcüğünden türetilmiştir. (Wikipedia, 2021)

Gymnasium Lidya döneminden kalma olarak bilinse de Roma Dönemi'ne aittir. Burada Lidya Dönemi'ne ait herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Bundan yaklaşık 2000 yıl önce (M.S. 17) geçirdiği depremin ardından model olarak yapılmıştır. 21. Roma İmparatoru olan Septimius Severus bu yapıyı oğulları Geta ve Caracalla'ya bir de eşi Julia Domna'ya adamıştır. Bunu da birinci kat duvarına işlenmiş kırmızı boyalı yazıtta görebiliyoruz. (Septimius'tan sonra

oğlu Caracalla ve Geta beraber imparator olmuşlar fakat daha sonra Caracella Geta'yı bir suikastle öldürtmüştür)

Foto 72: Gymnasium; 21. Roma İmparatoru olan Septimius Severus bu yapıyı oğulları Geta ve Caracalla'ya bir de eşi Julia Domna'ya adamıştır (Nisan 2021). Salihli

Gymnasium yaklaşık 25 dönüm üzerine kurulmuş bir alışveriş merkezi ve eğitim sahasıdır. Hamamlardan çıkan soyluların yukarıdaki balkonlarda oturup meyvelerini yerken sporcuları izliyorlardı. Bu alanın bir kısmı kapalı idi. Burada restoranlar, ibadet yerleri, dükkânlar ve tuvaletler vardır. Toplamda 34 adet dükkân mevcuttur.

İki kat sütunlu olan ve de bezemeli cepheli, dikdörtgen planlı mermer avlu, orijinalinde yıkanma kısmından ayrı bir bölüm olmakla birlikte özel merasimler burada yapılmaktaydı. Mevcutta görünen üç giriş yapının ilk evresine ait olmayıp sonradan açılmıştır. Mermer avlu, Sinagog ve hamamın diğer bölümleri 1964 – 1973 yılları arasında restore edilmiştir. (Sardis Expedition, 2020)

Hamam: Latince Thermae olarak adlandırılan hamamlar Romalılarda vazgeçilmez bir unsurdur. Yıkanmak, Roma İmparatorluğu'nun tamamına yayılmış olan bir sosyal gelenektir. Bu gelenek, ılık, sıcak ve soğuk su ile keyifle yıkanarak, sohbet ederek, egzersiz yaparak ve

kültürel uygulamalarda bulunarak serbest zamanların değerlendirildiği faaliyetleri içermektedir. Roma hamamları gibi yapılar bu geleneğin birer fiziki kanıtıdır ve kalıntıları bizlerin bu durumu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Türk hamam geleneğine bakınca, Roma hamamına uzak olmasına rağmen, bir bağlantının olduğu fark edilmektedir. (Sardis Expedition, (2020)

Hem soyluların hem de spor yapanların spordan sonra kullandıkları bu hamam ayrıca spor sırasında kendini inciten sporcular tedavi amaçlı kullanmışlardır. Ayaklarını incitenlerin en üst kısımda oturup sadece ayaklarını soktukları, bacaklarını incitenlerin 2. Basamağa oturarak yarı beline kadar suya gömüldükleri, tüm vücudunda ağrı olanlar başları dışarıda kalacak şekilde suya girdikleri bir hamamdı.

Foto 73: Gymnasium Komleksi'nde bulunan, soyluların ve sporcularrın kullandığı hamamdan bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Tuvaletler (Latrin): Gymnasium spor kompleksinde umumi tuvaletler küçük olmasının yanı sıra kuzey ve doğu yönlerinde kapıların bulunması, bu alanın hem hamam ziyaretçileri hem de mermer yolunu kullanan halk tarafından kullanılmış olduğunu göstermektedir. İki adet birbirine benzer şekilde düzenlenmiş uzun dikdörtgen biçimli odalar, erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı hizmet vermek için yapıldıklarını gösterir ve belki de iki düzine ziyaretçiyi aynı zamanda ağırlayabilecek kapasiteydiler. Daha büyükçe olan latrin

sıralarının önünde mermer zeminine gömülü, yükseltilmiş kenarları olan bir kanal ile sürekli su akışı sağlanır, oturma sıraların altında yer alan derin bir lağım sistemiyle, hamamdan getirilen düzenli olarak su akışı muhtemelen kuzeye doğru tahliye edilirdi. Burada bulunan iki küçük heykel; Dionysos ve drapeli bir kadın figürü orijinal mimariye ait olduğu düşünülmektedir. (Sardis Expedition, 2021)

Foto 74: Tuvaletler; Gymnasium'da bulunan ve geç Roma dönemine ait bitişik düzen tuvaletler (Latrinler)den bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Burada uzun uzun sohbet edilir ve memleket meseleleri konuşulurdu. Hatta önemli görüşmeler olduğu esnada dışarıdan bando takımı çağırılır ve onların gürültülerinden dolayı ses dışarıya gitmezdi. O dönemde tuvaletler sadece görünen yer değil 4 tarafı da çevrilidir.

Dükkanlar: Şu anda Gymnasium'da dikdörtgen şeklinde toplamda 34 adet küçük Bizans dükkân kalıntısı vardır. O dönemlerde yaklaşık 12 adet işlevsel faaliyet gösteren birim bulunmaktaydı. Birçoğu birden fazla odalı olan bu dükkânlara girişler birden çok kapıdan sağlanırdı ve yer döşemeleri de mermerden ya da karodan oluşmaktaydı. Taş basamaklar veya ahşap merdivenler, depo ve yaşam alanı olarak kullanılan ve hareketli revak ile caddeye yukarıdan bakan üst kata ulaşımı sağlardı. Odaların düzenleri ve kullanımları 200 yıllık süre içerisinde sıklıkla değişmiştir. Kazılarda ortaya çıkarılan eserler ve eşyalar dükkanlarda hangi

işlerin yapıldığı ile ilgili bilgi vermektedirler. Birkaç küçük ünite taverna ya da lokanta olarak hizmet verirken, bazıları boya hazırlama, kullanma ya da satma konusuna, diğerleri ise cam eşyaların ve hırdavatların satımına ya da geri dönüşümüne odaklanmışlardı. Bu alandaki bankların, umumi tuvalet sıralarının ve su haznelerinin mevcudiyeti, sivil halk ile yerel dükkân sahiplerinin, bu alanları müşterek kullanımını göstermekteydi. Eserlerin üzerlerine yahut duvarlara kazınmış bazı isim ve dini semboller görünmektedir. Bu da alandaki kültür zenginliğinin birer işareti olarak görülmektedir. (Sardis Expedition, 2021)

Foto 75: Gymnasium da bulunan ve sayısının 34 tane olduğu bilinen dükkanlar (Nisan 2021). Salihli

Sinagog (Havra): Abidevi havra, Geç Roma döneminde, Musevi toplumunun dini merkezi olarak kullanılmaktaydı. 1962 yılında ortaya çıkarılan bina ve süslemeler kısmen restore edilmiştir. Bin kişiyi barındırabilecek büyüklükte ve uzunluğu 50 metreyi aşkın ana toplantı salonu yer almaktadır. Yerden 14 metre yükseklikteki çatı masif taş payelerle desteklenmiştir.

Bina, birkaç kere yenilenmiştir. Önceleri, Roma Hamam-Gymnasium Kompleksinin bir parçası iken, daha sonraları, Musevi toplumunun ibadethanesi haline dönüşmüştür. Mozaik yer döşemeleri, mefruşatı ve mermer duvar bezemeleri, değişik zamanlarda yapılmıştır; ancak

bugün mevcut olanlar ise MS 4. ve 5. yüzyıldan kalanlardır. Havra, yedinci yüzyılın başlarında, Batı Anadolu'da yaygın görülen, akımın etkisiyle, şehrin çoğu alanı gibi terk edilmiştir.

Ön avlunun ortasındaki, orijinali mermer olan, büyük vazo görünümdeki çeşme, ayinlerden önce cemaatin ellerini yıkadığı bir yerdi. Çeşmenin suyu, yer altına döşenmiş olan pişmiş toprak borular tarafından temin edilmekteydi. Suyun akışı, ustaca düzenlenmiş bir vana tarafından kontrol edilmekteydi. Çeşmeyi çevreleyen havuz, muhtemelen mermerden, düz plakalarla kaplıydı. Ana salonda bulunan duvar dekorasyonlarının yapımına dördüncü yüzyılda başlanmıştır. İşin tamamlanması birkaç nesil boyunca devam etmiştir. Panoları hediye eden şahısların isimleri, Yunanca olarak, mermer plakalara işlenmiştir.

Foto 76: Sinagog; Gymnasium'da bulunan ve Dünya'nın en büyük Sinagoglarından birisi olarak bilinen sinagogtan bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

4.3.2.2.1.5. Artemis Tapınağı

Artemis, Roma'daki adı Diana, Zeus ile Leto'nun kızı. Phoebe olarak da bilinir. Apollon'un ikiz kız kardeşi, vahşi doğa, avcılık, okçuluk ve ay tanrıçası. Ares'in dostu ve en büyük Yunan tanrıçalarından biridir. (Wikipedia, 2020)

Artemis dev bir avcı olan Poseidon'un oğlu olan Orion'a aşık olur. Fakat bu aşk Artemisin ikiz kardeşi olan Apollon'un hoşuna gitmez. Orion birgün denizde yüzerek açılır ve uzaktan bir nokta gibi görünür. Apollon bunu fırsat bilir ve okçuluk tanrıçası olan Artemis'e o noktayı okuyla vurup vuramayacağını sorar. Okuyla siyah noktayı vuran Artemis daha sonra

sevgilisi Orion'u vurduğunu anlar ve kahrolur. Onu gümüşten yapılmış ay arabasına koyar ve kendi elleriyle gökyüzüne taşır. En parlak yıldız olabilmesi için gökyüzünün en karanlık noktasını seçer ve geceler boyu parlayan Orion'u seyreder.

Foto 77: Artemis Tapınağı; Dünyanın ion düzenindeki en büyük tapınaklarından birisi olan Artemis Tapınağı'ndan bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Hristiyanlıktan sonra tahrip edilmiş, yapı taşları başka yapılarda kullanılmıştır. Artemis Tapınağı, Dünya'nın en büyük tapınaklarından biridir.

Helenistik dönemde doğu bölümü Zeusa batı bölümü Artemis için kullanılmıştır. Roma döneminde ise imparatorluk kültü oluştu. Tapınağın batı bölümü Annia Galeria Faustina (138-140), doğu bölümü de Antoninus Pius'a (M.S.138-161) adanmıştır. Roma döneminde pseuda-dipteras plan düzeni uygulanan yapı, İon üslubundaydı.

Hristiyanların egemen olduğu dönemde ise tapınağın güney-doğu köşesine doğal bir platform üzerine küçük bir kilise yapılmıştır (M.S. 5. YY'da). 7. YY'a kadar Hristiyan ibadethanesi olarak kullanılmıştır. M.S. 17'de Sardes'i tamamıyla yıkan deprem, tapınağa da çok zarar vermiştir. M.S. II. yüzyılın ortalarına doğru Antonius Pius ve karısı Faustina tapınağı onarmış, içerisine imparatorların dini törenlerinde kullanılmak üzere iki bölüm yapılmıştır. Buraya normal bir insan boyunun dört katı heykeller konulmuştur. Bunlardan doğu yönündeki heykel İmparator Antonius Pius'u, batı yönündeki de eşi Faustina'yı temsil ediyordu. Faustina heykelinin başı bugün British Museum'dadır.

Sunak: Artemis Tapınağı'nın yapımını ilk defa Lydia Kralı Kroisos kum taşından bir sunak olarak başlatmıştır. En eski korunmuş bölgesi de bu sunaktır. Tören ve ayinlerin odak noktasıdır. Bunun ardından M.Ö.330 yılına doğru asıl tapınak yapılmasına girişilmiş, ancak tamamlanamamıştır.

Başlangıçta kireçtaşı tüften yapılmış basamaklı kare temellerden oluşturulmuştur. Günümüzde basamaklı piramit gibi gözüken, ancak kaba taşlar ve özensiz işçilik, şu an görünen basamakların yalnızca temeller olduğunu ve bunların üzerlerinde yer alması gereken, titizlikle inşa edildiği tahmin edilen yapının tamamen tahrip edildiğini göstermektedir. Bu yapı, kutsal alanda yer alan, Sardes'in Akhaimenid Persler tarafından yönetildiği yaklaşık MÖ 500-400'lere tarihlenen en eski yapılardan olduğu düşünülmektedir. Sardes'te bu döneme ait herhangi bir tapınağın izlerine rastlanmaması da gösteriyor ki, Lidyalıların tapınma adetleri Greklerden ve Romalılardan daha farklıydı. (Sardis Expedition, 2021)

Sunak daha sonraki bir dönemde kısmen sökülmüş ve bazı bloklar erken yapının temellerini örten yeni ve daha büyük bir yapının inşasında kullanılmıştır. Bu yeni yapı, büyük olasılıkla çevre duvarlarıyla, şu an görünen seviyeden daha yüksekte yer alan ve günümüze korunamamış daha küçük bir sunağa çevrilmişti. Sunağın ön kısmından mermer merdivenler ile bu yüksek seviyeye ulaşılırdı, hayvan sunuları, libasyon (tanrılara sunulan sıvı adağı) ve diğer sunular buradaki platform üzerinde yapılırdı. Tanrılara sunulan sıvı adakları daha çok hayvan kanı, insan kanı veya şaraptan oluşmaktaydı. Bu sıvı adaklarını yaparken de riton adı verilen hayvan başı ya da gövdesi şeklinde yapılmış kaplar kullanılıyordu. Mermer basamak bloklarının çoğunluğu antik dönemde yerlerinden sökülmüşlerdi, ancak yapının yan kısımlarında birkaç tanesi korunmuştur. Duvarlar orijinalde yüksek kaliteli sıva ile kaplıydı, bazı yerlerde bu sıva parçalar halinde korunmuş, bazıları modern sıvanın altında varlıklarını sürdürmüştür. (Sardis Expedition, 2021)

Tapınaktaki Senet Taşı: Yunan tapınaklarının duvar yüzeyleri sıklıkla geleneksel resmi duyuru tahtası görevi yapmaktaydı. Tapınağın kuzey duvarının iç yüzeyine kazınmış olan Yunanca uzun bir metinden bir tanesi Mnesimachus adlı birine 1325 altın stater[27] borç verilmesi hakkındadır ve onun ipotek altına alınmış, gayrimenkullerini, borcun geri ödenmesine kadar korunması için teminatlarını ve mal kayıpları esnasındaki cezalarını sıralar. Yazıt, tapınakların antik dönemlerde banka gibi de işlev görmesi ile Sardeis çevresindeki topografik özellikler ve bunların yerel adları hakkında da önemli bilgiler sunar.

[27] Stater: 14,11 gram ağırlığındaki Lidya sikkesine verilen isimdir.

Foto 78: Senet Taşı; Artemis Tapınağı'nın içerisinde bulunan, bir rahibenin vatandaşın birisine verdiği borç karşılığında hazırlanan Senet Taşı'ndan bir görünüm (Mayıs 2022). Salihli

Tapınaktaki Sütunlar: Bir sütunun alt kısmında Yunanca yazılar vardır. Bu yazıda "Benim torusum ve temel bloğum yekpare bir taştır ve ben, diğer tüm [sütunlar] arasında ilk olarak ayağa kalkanım; halk tarafından değil dostlar tarafından verilmiş taşlardan [yapılarak]." Bu sütuna baş sütun diyoruz. Hepsinde endemik bitki figürü varken bu sütunda yılan figürü bulunmaktadır. Bu da açılıştaki kurdeleyi tabir edildiği düşünülmektedir. (Sardis Expedition, 2021)

Sütunların her bir parçası 4 ton ağırlığındadır. Bu parçalar makara sistemi kullanılarak üstlere konulmuştur. Uzunlukları 17,5 metredir. Yanlarda 10 ar tane, arkada 12, önde 8 adet sütun vardır. Tapınak genel olarak 47,5 metreye 97,5 metre büyüklüğündedir.

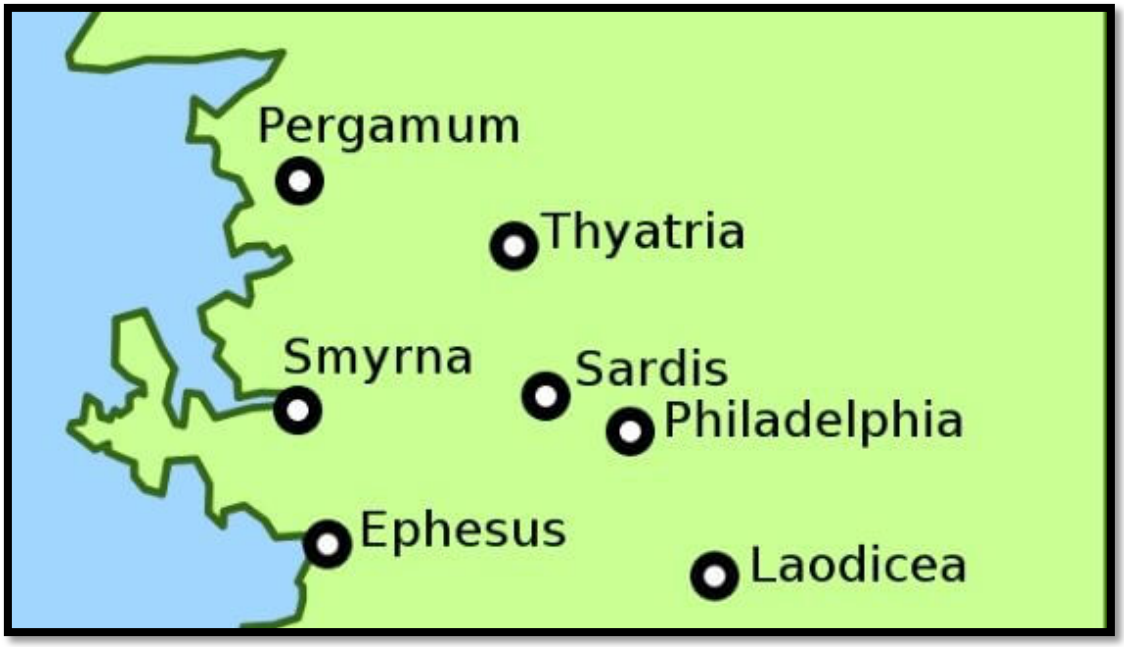
Foto 79: Tapınak Sütunları; Yaklaşık yüksekliği 17,5 metre olan ve her bir parçası yaklaşık 4 ton olan tapınaktaki sütunlardan bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

4.3.2.2.1.6. 7 Kilise'den 1'i

Erken Hristiyanlık dönemine 7 önemli kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerin yedisi de Türkiye sınırları içerisindedir. Yuhanna tarafından yazılan İncil'in vahiy bölümünde "Yedi Altın Kandillik" diye adlandırılan bu kiliseler Hristiyanlıkta simgesel bir öneme sahiptir. Bir Dönem Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan Anadolu'nun batı bölgesine Asya ismi verilmekteydi. Bu birbirinden bağımsız 7 kilise o bölgelerde yaşayan halk tarafından imar edilmiştir. Elçi Yuhanna Ege Denizi'ne bulunan küçük bir ada olan Patmos Adası'nda sürgündeyken 7 kiliseye uyarıcı nitelikte mektuplar yazmıştır. Asya ilindeki kiliselere Yeni Ahit'in (Yeni Anlaşma) elçisel gerçeklik ve doğruluk temelinden ciddi sapmalar olduğunu belirtir. Yuhanna'nın bu mektupları yazmasındaki asıl gaye kilise topluluklarının verdiği ödünleri, ve işlediği günahları Mesih'in adına uyarmak ve onları tövbe edip başlangıçtaki sevgilerine geri döndürmek için yazar bu mektupları. Roma krallarından olan Titus Flavius Domitianus'un kendini tanrı ilan etmesiyle başlayan zulümler karşısında, kiliselerin İsa'ya olan inançları ve bağlılığını güçlendirmek, onları galip gelmek ve ölüm pahasına da olsa sadık kalmaya teşvik etmek için yazmıştır. (Wikipedia, 2021)

Vahiy'deki 7 kilise ve yerleri şu şekildedir:

- Efes'teki (Ephesus) (Selçuk) kiliseye bildiri (Vahiy 2:1-7)
- İzmir'deki (Smyrna) kiliseye bildiri (Vahiy 2:8-11)
- Bergama'daki (Pergamon) kiliseye bildiri (Vahiy 2:12-17)
- Thiatira'daki (Akhisar) kiliseye bildiri (Vahiy 2:18-29)
- Sart'daki (Salihli) kiliseye bildiri (Vahiy 3:1-6)
- Filadelfya'daki (Alaşehir) kiliseye bildiri (Vahiy 3:7-13)
- Laodikya'deki (Denizli yakınları) kiliseye bildiri (Vahiy 3:14-22)

Harita 19: İncil'de bahsedilen 7 Kilisenin haritası (Derstarih, 2022)

Sart Kilisesi ile ilgili vahiy şu şekildedir:

"Sart'taki kilisenin meleğine yaz. Tanrı'nın yedi ruhuna ve yedi yıldıza sahip olan şöyle diyor: 'Yaptıklarını biliyorum. Yaşıyorsun diye ad yapmışsın, ama ölüsün. 2 Uyan! Geriye kalan ve ölmek üzere olan ne varsa güçlendir. Çünkü yaptıklarının Tanrım'ın önünde tamamlanmamış olduğunu gördüm. 3 Bu nedenle neler aldığını, neler işittiğini anımsa. Bunları yerine getir, tövbe et! Eğer uyanmazsan, hırsız gibi geleceğim. Hangi saatte geleceğimi hiç bilemeyeceksin. 4 Ama Sart'ta, aranızda giysilerini lekelememiş birkaç kişi var ki, beyazlar içinde benimle birlikte yürüyecekler. Çünkü buna layıktırlar. 5 Galip gelen böylece beyaz giysiler giyecek. Onun adını yaşam kitabından hiç silmeyeceğim. Babam'ın ve meleklerinin önünde o kişinin adını açıkça anacağım. 6 Kulağı olan, Ruh'un kiliselere ne dediğini işitsin". (Bible, 2021)

Salihli'nin Sart Mahallesi'nde bulunan Artemis Tapınağı'nın güneydoğusunda bağımsız bir şekilde bulunan Sardes Kilisesi, putperestliğin terkedilmesinden sonra, M.S. 400

yıllarında yapıldığı düşünülmektedir. Yarım daire apsisli, tek nefli[28] bir yapıya sahiptir. 5. Yüzyılın sonu ile 6. Yüzyılın başlarında yapının uzunluğu boyunca bazı ekler ilave edilmiştir. Aslında bir Şapel olan bu bina İncil'de adı geçen 7 kilise olarak ziyaret edilmektedir. Artemis Tapınağı ve kilise arasında mimari olarak herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır.

Foto 80: Sardes Kilisesi; İncil'de bahsedilen 7 kiliseden birisi olan Sardes Kilisesi'nin üstten görünümü (Nisan 2021). Salihli

7. yüzyılda meydana gelen deprem ve toprak kaymaları sebebiyle hem kilise hem de tapınak yıkılmış ve uzun süre toprak altında kalmıştır. 1910 yılında başlatılan kazılar ile tapınak ve kilise ortaya çıkmış, 1961 yılında kilise onarılarak ziyarete açılmıştır.

4.3.2.2.1.7. Antik Mermer Ocakları

Kısık Deresi'nin aşağı çığırlarında antik dönemde kullanıldığı anlaşılan mermer ocakları bulunmaktadır. Söz konusu alan Sardes şehrinin 3 km güneyinde yer almaktadır. Taş ocağı yakınında gözlemlenmiş yarı işlenmiş sütun parçalarının varlığı alanın aynı zamanda bir atölye olarak kullanıldığını göstermektedir. Ocak çevresinde antik dönem seramik parçalarının varlığı bunun kanıtı mahiyetindedir. Mermer ocaklarında antik dönem taş kesim yöntemlerinin izlerinin bulunması, taş ocaklarının Sardes'in taş ihtiyacının giderilmesinde kullanıldığını

[28] Nef: Kilise mimarisinde apsise dik yada paralel olarak yer alan ve birbirlerinden sütun yada paye dizileriyle ayrılan uzunlamasına mekanlara verilen ad.

göstermektedir. Dere boyunca bazı yerlerde işlenmiş sütunları görmek mümkündür. Bu bölge aynı zamanda yürüyüşçüler tarafından kullanılan bir rotadır.

Foto 81: Antik Mermer Ocağı; Artemis Tapınağı'nın da yapımında kullanıldığı düşünülen mermerlerin geldiği Antik Mermer Ocağından bir görünüm (Nisan 2021). Salihli

Tmolos Mermeri denilen mermerler kaba kristalli ve açık beyaz renklidir. Bazen gri bandlara sahip olan, düşük dolamit (kalsiyum ve magnezyumlu karbonat bileşiminde bir kayaç). oranlı bu yerel taş Ephesos Artemis Tapınağında kullanılmıştır.

Mermerin yanında değirmen taşı, damarlı akik taşı da Sardes'te çıkmaktadır. Koyu kırmızı renkte sardoniks adı verilen taş ilk olarak Sardes kentinde çıkmıştır. Ayrıca altın ve gümüşün ayarlarını anlamak için sürtülen taş olan mihenk (denek) taşı da bu bölgeden çıkartılmıştır. Altının ayarını anlamak için bu taşa sürtülür. Üzerine asit döküldüğünde iz varsa altın gerçek altındır. İz kaybolursa ya altının değeri düşüktür ya da sahtedir.

4.3.2.2.2. Kültürel Değerler

4.3.2.2.2.1. Gökeyüp Çömlekçiliği

İnsanlık için kültürel bir sıçrama olarak görebileceğimiz, tarım ve hayvancılığa dayalı üretim ekonomisi ile yerleşik düzene geçtiği Neolitik Çağ'ın en büyük buluşlarından biri de pişirilip sertleştirilmiş kilden yemek pişirme ve saklama kaplarının yapımıdır.

Anadolu'da ilk olarak kilden yapılan kap kacak kalıntılarının M.Ö. 6700 yılına ait olduğu Hacılar ve Çatalhöyük kazıları sırasında ortaya çıkmıştır. Bunlar Neolotik Çağ'ın ilk kültürel kalıntılarıdır (Baykal, F. 1990: 67).

Foto 82: Çömlekçilik; Gökeyüp'te çömlekçilik yıllar öncesine ait olup arazide bulunan kayaçlar ile ilkel yöntemlerle yapılmaktadır (Temmuz 2017). Salihli

Tarihte zamana göre değişim sağlayan yedi tür tezgah kullanılmıştır. Bu tezgahların ilki kilden ve tahtadan yapılmış tabaka şeklindeki bir altlıktan ibarettir. Gökeyüp'te kullanılan tezgah türü ikinci tür tezgah sınıfına girmektedir. Bu da kilden yapılmış, altı sivri, döndürülebilen bir tabak içinde oturtulan düz tabak biçimindeki kilden yapılmış altlıktan oluşmaktadır. Biçimlendirme elle ve bant usulüyledir. Pişirme türleri ise 4 sınıfa ayrılmaktadır. Açık havada, çalı çırpı, odun-tezek üzerindeki pişirmeden 1. Tür olarak bahsediliyor. Böylece Gökeyüp'te yapılan pişirme şekli de 1. tür pişirme şekli olduğunu göstermektedir (Baykal, F. 1990: 67).

Astar ve sırlama[29] açısından tespit edilen 4 tür arasında, Gökeyüp'ün yine 1. türü kullandığını yani astarlanarak tek pişirmede sırsız yapılan işlemler grubuna girdiği görünmektedir (Baykal, F. 1990: 68).

Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, Gökeyüp'te ilkel bir çömlekçilik faaliyeti sürdürülmektedir. Bu çömlekçilik te 3 aşamadan geçmektedir.

1- Hammaddenin getirilmesi ve işlenmeye hazırlanması: Hammaddeyi kumlu killi tın özelliğindeki toprak ile metamorfik bir kayaç olan muskovitşist meydana getirmektedir. Toprak traktörle getirilerek evlerin kapalı bir alanına yığılmaktadır. Toprağa köylülerce mengene denilen ikinci bir madde (muskovitşist) ilave edilmektedir. Toprak ıslatılmadan önce sert olduğu için kırılır, içindeki yabancı maddeler ayıklanır ve çukur adı verilen çömlek toprağı ile yapılmış büyük ve derin bir kap içine konarak üzerine çıkıncaya kadar su ilave olunur. Toprak eriyince, kabın içinden düz ve temiz bir yere alınarak yoğurularak içine dövülmüş ve elenmiş mengene katılır. Tekrar yoğurulur. Elde edilen bir özlü çamur, artık çömlek yapımına hazırdır (Baykal, F. 1990: 68).

Foto 83: Mukovoşist; Çömlek yapımında kullanılan hammadde olan muskovişist (Temmuz 2017). Salihli

2- Biçimlendirme: Öncelikle kol kalınlığında 15 – 20 cm uzunluğundaki yuvarlatılmış çamurdan bantlar hazırlanır. Bu bantlardan bir tanesi alınarak tezgâhın üzerinde şekillendirme

[29] Sırlama: Su, hava geçirmemeyi ve güzel görünümü sağlamak amacı ile yapılan işleme denir.

yapılır. Bu şekillendirmede genellikle el ile ya da kalın bir oka benzeyen tahta parçası ile yayılmaktadır. Yapım aşamasında tezgâh el ile çevrilerek tamamlanır.

Foto 84: Çömlek biçimlendirme yapılırken kalın oka benzer bir malzeme kullanılmaktadır (Nisan 2021). Salihli

3- Pişirme: Pişirme işlerini genelde herkes kendi evinin önünde gerçekleştirir. Bunun için zemine öncelikle ince dallar serilir. Üzerine çömlekler (kapaksız) dikey olarak dizilir. Üzerine odunlar konur ve aynı sıralama ile dizme işlemi tamamlanır. En üste ve yanlara odunlar konularak ateşlenir. 1 -1,5 saat pişen güveçler kenara çekilerek üzerine gübreyle karıştırılmış saman çöpü atılır ve renginin iyice belirginleşmesi sağlanır (Baykal, F. 1990: 69).

Foto 85: Güveçlerin pişirme işlemi genellikle meydanlarda ve de ilkel yöntemlerle yapılmaktadır (Temmuz 2017). Salihli

Üretilen kaplar çeşitlerine göre: Güveç, tepsi, bayındır çanağı, tava, balık tabağı, bardak ve aş testisidir.

4.3.2.2.2.2. Tarihi Yerleşimler

4.3.2.2.2.2.1 Damatlı Mahallesi

Damatlı Mahallesi Bozdağlar'ın üzerinde kütle hareketlerinden etkilenen yerleşmelerden biridir. Köyde tarihi Damatlı Camii olmak üzere birçok yapının duvarında söz konusu hareketlere bağlı çatlaklar ve eğimlenmeler mevcuttur. Damatlı Mahallesi'nde bulunan önemli yapılardan birini Damatlı Camii oluşturur. İnşaa tarihi belli değildir. Duvarlarındaki yazılardan 1800'lü yılların sonlarına doğru inşa edildiği düşünülmektedir. (Camiin son cemaat yerinin batısında kalem işi kitabede "Maşallah 1290" yazısı bulunmaktadır. Bu tarih kalem işi süslemelerin tarihi olup 1873-1874 miladi yılına denk gelmektedir. İnşa kitabesi olmadığına göre. Camii bu tarihlerden önce yapılmış olmalıdır). Tavan ve duvarlarındaki ahşap oymalar ve kalem boyama tekniği ile yapılan işlemeleri ile öneme sahiptir. Damatlı Mahallesi mezarlığı kenarında yaşı 300'ün üzerinde olduğu tahmin edilen anıt çınar ağacı da jeoturizm açısından son derece önemlidir.

Foto 86: Anıt Çınar Ağacı; Damatlı Mahallesi'ndeki anıt çınar ağacı oldukça kalın bir gövdeye sahiptir (Nisan 2021). Salihli

4.3.2.2.2.2.2. Kemer Mahallesi

Kemer Mahallesi gerek tarihi geçmişi gerekse oldukça iyi korunmuş yerleşim dokusu ve konut mimarisi ile Salihli'nin potansiyel turizm merkezlerinden biri olabilecek durumdadır. Kemer Mahallesi ticari yönü ile ön plana çıkmış önemli kırsal yerleşmelerden biridir. Palamut ve hayvan ticaretinde önemli bir merkez olan Kemer Mahallesi, mimari dokusuyla bugün de hala küçük bir kasaba görüntüsüne sahiptir. Geçmişte oldukça hareketli bir ticari faaliyete sahip mahallede yürütülen iş kollarından bazıları arasında semercilik, ayakkabıcılık, demircilik, nalbant, baytar, berber, terzi, bakkal ve manifaturacı sayılabilir. Mahallede en önemli iki üretim kolu ise susam yağı ve helva imalatıdır. Mahallenin ticari geçmişinin en önemli tanığı; çevre mahallelerden pazara getirilen palamutların koyulduğu depolar, bugün birçoğu aktif olmayan dükkânlardır.

Foto 87: Kemer Mahallesi; Oldukça iyi korunmuş yerleşim dokusu ve konut mimarisi ile Kemer Mahallesi'nden bir ev (Mayıs 2018). Salihli

Bugün Kemer Mahallesi ile ova arasında izleri net bir şekilde izlenebilen eski ticaret yolu bulunmaktadır. Mahallenin kuzeyinde Nardi/Nardis isimli antik yerleşmesinin kalıntılarının olduğu düşünülen kale kalıntıları ve yoğun seramik parçalarının bulunduğu bir alan mevcuttur. Yapılarda üzerinde yunanca yazılar bulunan mermer parçalarının varlığı bu düşünceyi güçlendirmektedir.

4.3.2.2.3. Meslekler

4.3.2.2.3.1. Bağcılık

Orta Gediz Havzası'nda özellikle Salihli ve Alaşehir arasında yer alan birikinti koni ve yelpazeleri üzerindeki kumlu milli arazilerde bağcılık yoğunluk kazanır. Bu durum sahanın iklim şartlarının üzüm yetiştiriciliğine uygunluğunun yanı sıra, üzümün fizyolojik derinliği fazla, hava ve su dolaşımı iyi olan toprak veya depolar üzerinde mükemmel yetişmesinden kaynaklanmaktadır. Gediz ovası içerisinde önemli miktarda üzüm bağı bulunmakta yöre halkı üzüm yetiştiriciliğinden önemli gelir elde etmektedir. Genellikle çekirdeksiz üzüm yetiştiriciliğinin yapıldığı alanda, bağlar görülmeye değerdir.

Foto 88: Bağcılık; Salihli'de üzüm yetiştiriciliği oldukça fazla olup, kuru üzüm birçok üretici için önemli bir gelir kaynağıdır (Temmuz 2019). Salihli

Bir Gaziantep efsanesine göre, kadının çocuğu hastalanır. Zamanın bütün hekimlerine başvurur, çare bulamaz. İçlerinden biri vahşi ve evcil hayvanların sütlerinin karışımını içirmesini söyler. Kadın dağ dağ, diyar diyar gezer ve süt karışımını getirir ama geç kalmıştır. Çocuğunu kaybeden kadın getirdiği süt karışımını bahçesine döker. Bahar vakti ekinlikten, şimdiye kadar görmediği bir bitki çıkar. Kadın bu fidana oğlunun hatırası olarak bakıp, onu büyütür. Birkaç yıl sonra bitki kol atar, meyve verir. Kadın tadına bakar ve çok beğenir. Bir kısmının suyunu çıkarır, şişelere koyup tavan arasına kaldırır. Birkaç yıl sonra tavan arasına çıktığında unuttuğu şişeler gözüne takılır ve onu içince neşelenip oynar, nara atıp şarkı söyler. Sesi duyan eşi, komşuları da şişedeki kalmış üzüm şırasından içip aynı şekilde davranırlar.

Anadolu'da anlatılan en yaygın efsane şöyledir: Nuh peygamber bir gün Ağrı Dağı'nın eteklerinde dolaşırken son derece neşeli bir keçi görür. Keyifle hoplayıp zıplayan keçinin neşesinin kaynağını merak eden Nuh peygamber, keçiyi takip eder ve keçinin iri taneli bir meyveyi yediğini görür. Bu meyveyi çok beğenen peygamber üzüm suyunun tiryakisi olur. Nuh'un keyfini fark eden şeytan, onu kıskanarak yakıcı nefesiyle asmaları kurutur. Ancak, Nuh bu duruma çok üzülüp kederlenince şeytan merhamete gelerek, asmayı kurtarmak için yedi hayvanın kanıyla sulanması gerektiğini söyler. Nuh, onun dediği gibi aslan, kaplan, ayı, köpek,

horoz, tilki ve saksağandan oluşan yedi hayvanın kanı ile asmayı sular ve asma yeniden canlanır. İşte bu yüzden o günden beri üzümün suyundan ya da bu meyveden üretilen içkiyi içenler ya aslan gibi cesur ya kaplan gibi yırtıcı, ya ayı gibi kuvvetli, ya köpek kadar kavgacı, ya horoz gibi gürültücü, ya tilki gibi kurnaz, ya da saksağan gibi geveze olurlar. Mitolojiler bilindiği gibi efsanelerden oluşmuştur. Kuruyan üzüm asmasının, yedi hayvanın kanı ile sulandığında canlanması mitolojik bir unsurdur. Belki de bu yeniden canlanmanın kökeninde, Ana Tanrıça ile ilgili olarak anlatılan efsane vardır.

4.3.2.2.3.2. Dokumacılık

Salihli'de dokumacılık yüzyıllar öncesinde başlamış, günümüzde ise makinalaşma ile yavaş yavaş değerini yitirmiştir. Lidya döneminde oldukça önemli bir yere sahip olan dokumacılık, hemen hemen her evde dokuma tezgahının bulunduğundan bahsedilir. Hatta öyle ki anlatılan bir efsaneye göre bir kız (Arakne) öyle güzel kilim dokurdu ki bir gün bu kıza sordular: "Bu kadar güzel nakış işlemeyi Athena'dan mı öğrendin?" diye. Kız da "O da kim oluyor? Bana nakış işlemeyi annem öğretti. Ama çok iyi biliyorsa nakış işlemeyi, gelsin yarışalım." demiş. Bu sözleri duyan Athena sinirlenmiş ve bir yaşlı kadın kılığında Arakne'nin yanına gitmiş. Kıza söylediği sözlerini geri alması gerektiğini söylese de kız geri almamış ve ikisi dokumacılıkta yarışmışlar. Kızın dokumasında hiçbir hata bulamayan Athena kızın dokuduklarını yırtıp parçalar. Arakne da öyle üzülür ki ölmek ister. Athena da onu öldürmek yerine madem dokumayı çok seviyorsun o halde duvar köşelerinde ağlarını örersin der ve örümceğe çevirerek sonsuz bir hayat sunar (Bağdatlı, 2013: 21).

Resim 1: Athena ve Sardesli kız Arakne temsili resmi

Lidyalılar döneminde kadınlar tezgâhlarını avluya ya da kapı önlerine kurarlardı. Böylece etrafı da gözlemleyebilirlerdi. Dokudukları keçeler, kilimler, ipekli kumaşlar, altın dokuma elbiseler uzak ülkelere bile nam salmıştı. Özellikle Helen kızları Lidyalıların dokuduğu kırmızı battaniye ve mor yatak örtülerini çok beğenirlerdi. Lidyalılar bazı kumaşları öyle ince dokurdular ki sanki üzerinde yokmuş gibi dururdu. Genellikle dökümlü ve uzun elbiseler giyerler, bellerine kuşak ve kemer takarlardı. Lidyalılar renkli giyinmeyi çok severlerdi. Dokuma içinse önce doğal yünü, keteni veya ipeği iğ[30] yardımıyla bükerek iplik elde ederlerdi. Bu ipliklerin ucuna ağırlıklar bağlanıp dokuma tezgahından aşağı sarkıtılırdı. Ağırlıkla gerilen ipliklerin arasından iplikler geçirilerek kumaşlar dokunurdu. Günümüzdeki kilim tezgahlarına benzer bir düzenekleri vardı (Bağdatlı, 2013:20).

Günümüze yaklaştığımızda ise 1952 yılında, Salihli'nin ekonomik ve sosyal yapısına yaklaşık kırk yıl damgasını vuracak iplik-dokuma Fabrikası'nın başlangıcı olan iplikhane açılmıştır. Bu iplikhane zamanla iplik üreten, dokuma yapan, boya üreten ve boya basan entegre bir fabrikaya dönüşmüştür. Hatta 1 Kasım 1955'te dönem başbakanı Adnan Menderes tarafından ziyaret edilmiştir. Daha sonra da 1958 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayer

[30] İğ: ağaçtan yapılmış, pamuk, yün ve benzeri şeyleri eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri bir araç.

tarafından ziyaret edilmiştir. 1960'larda ise 600 işçinin çalıştığı 12.000 iğ kapasitesine ulaşmış, Salihli ve Türkiye ekonomisine katkı sağlamıştır. 1980'li yıllarda farklı fabrikalar açılarak Pazar rekabeti artmıştır. Eski tezgahları ile rekabette geri kalan fabrika tezgahlarını yenilemiş fakat buna rağmen maddi sıkıntılar sebebi ile 1994 yılında Uşaklı bir iş adamına satılmıştır (Kişi, Ş.S., 2013: 448).

Günümüzde ise bazı özel çalışmalar ve belediyenin desteği ile halıcılık ve kilimcilik mesleği sürdürülmeye çalışılmaktadır.

SONUÇ

Kültürel miraslarımız bizlere atalarımızın birer armağanıdır. Bir bölgenin kültürel mirası geçmiş devletlerin, geçmiş inançların, gelenek ve göreneklerin tuğla gibi birer birer örülmesi ile oluşur. Bize bırakılan kültürel mirası, gelecek nesillere iletmek bizler için birer görev niteliğindedir.

Birçok ülke kültürüne sahip çıkmak için ellerinden geleni yaparak önemli kararlar almaktadırlar. Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı altında toplanan koruma çabaları il müdürlükleri ile desteklenmektedir. Bunun yanı sıra alt kuruluş ve kurumlar da ülke veya bölge kültürünü yaşatma çabasındadır. Sadece bu kurumlar değil bu görev başta devlet kurumları olmak üzere tüm kurumlar görevlerini yerine getirmelidirler.

Ülkemizin soyut ve somut kültürel miras çeşitliliği oldukça fazladır. Yapılan bu çalışmada Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı olan Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nda bulunan kültürel miras ögeleri araştırılmış ve çeşitli bölümlere ayırılarak açıklanmıştır. Kültürel miras ögelerini somut kültürel miras ögeleri ve soyut kültürel miras ögeleri olarak ayırdığımızda yarenlik, demircilik, şarkı ve türküler soyut kültürel miras ögelerine örnek iken, çukur çeşmeler, tarihi kalıntılar, camiler de somut kültürel miras ögeleri içerisine girmektedir.

Alanda soyut ve somut kültürel miras ögeleri biraz daha açılarak daha çok, doğal, arkeolojik ve kültürel sit diye adlandırdığımız önemli alanlar üzerinde durulmuş, bu alanlarla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın yapıldığı Kula-Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın belirlediği 73 adet jeositten bazıları doğal sit, bazıları kültürel sit bazıları da arkeolojik sitlerdir. Kula Divlit Volkan Konisi, Kula Peri Bacaları, Tabak Deresi Dev Kazanları, Marmara Gölü, Adala Kanyonu, Çakırca Bazalt Sütunları doğal sitlere örneklerden birkaçıdır. Tarihi Kula Evleri, Yunus Emre, Tabduk Emre Türbesi, Gökeyüp Çömlekçiliği, Gölde (İncesu) Köy Mimarisi kültürel sitlere örneklerden birkaçıdır. Bölgedeki arkeolojik sitlere ise örnek verecek olursak: Sardes Antik Kenti ve Gymnasium, Artemis Tapınağı, Prehistorik Kaya Resimleri, Bin tepeler Thermai Thessos Kaplıcaları ve Kaya Heykelleri en iyi örneklerden bazılarıdır.

Kültürel miras ögelerinin çeşitlilik sağlanmasında bölgenin coğrafyasının, ikliminin, yaşam şeklinin, dinlerin, ekonomik durumun, farklı medeniyetler ev sahipliği yapmış olmanın oldukça büyük etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin madeni paranın ilk defa devlet garantisi altına alındığı Lidyalıların başkenti Sardes'te daha çok para ve altın konuları işlenmiştir. Altın akan Paktolos Çayı, ülkenin zenginliğine sebep olup, kültürünü tamamen değiştirmiştir. Yeni bir kültüre göre şekillenen devlet düzeni ve anlayışını Salihli'nin Sart Mahallesi'nde bulunan

tarihi kalıntılardan gözlemlemek mümkündür. Gymnasium'da bulunan dükkanlar, spor alanları, hamamlar kültürün en iyi yansımalarına güzel örneklerdendir.

Kurtuluş Savaşı'nda Salihli'yi düşman devletleri yapıları yakıp yıkarken Kula'da herhangi bir yıkım gerçekleştirmedikleri için, Kula'nın el sanatları, tarihi yapıları korunarak günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır. Bir kapı tokmağının büyüklüğü ve şeklinden, ya da evdeki işlemelerin ince detaylarından dönemin kültürünü ve inceliklerini görebiliyoruz.

Salihli'de 1900'lü yıllarda başlayan kazı çalışmalarında hem Roma döneminden hem Lidyalılardan hem de Bizans döneminden kalıntılara rastlanmıştır. Yapılara bakıldığında bu devletler arasında kültürel etkileşimin oldukça fazla olduğu, dönemin sosyokültürel durumuna göre yapıların bile değiştiğini söyleyebiliriz. Museviliğin yayıldığı dönemlerde inşa edilen Sinagog buna en iyi örneklerden birisidir.

Kula'daki tarihi evler kendi çağın kültürünü en iyi yansıtan ögelerdendir. İç içe yaşantıya sahip olduğu için evlenen erkeğin ayrı bir evde yaşaması yerine kendisine bir odanın verilmesi, haremlik selamlık bölümlerin var olması, 3 metre yüksekliğindeki avlu duvarları ile içe dönük yaşama sahip olduğunu göstermesi sadece örneklerden birkaçıdır. Bu yapıların o dönemin kültürünü ne kadar yansıttığını yapıların şeklinden ve kullanım amaçlarından gözlemlemek oldukça basittir.

Kula ve Salihli'de bazı kültürel miras ögeleri yakın geçmişe kadar korumuş, fakat günümüzde teknolojinin gelişmesi, insan ilişkilerindeki değişiklikler neticesinde kaybolmaya başlamış ya da şekil değiştirmiştir. Daha önce elle tarım yapımına yönelik aletler üreten demirciler, teknolojik tarımın gelişmesi ile yaptıkları ürünlerle ilgili bazı değişikliklere gitmiştir. Hatta birçok demirci ustası çırak yetiştiremediği için kapanmış, Demirciler Arastası denilen sokakta sadece 3 adet demirci kalmıştır. Yük hayvancılığın da ortadan kalkması ile saraçlık mesleği tarihe karışmaya yüz tutmuştur.

Kula ilçesi birçok doğa güzelliklerine, tarihi değerlere, kültürel değerler sahip olmasına rağmen şu anda istenilen tanıtımı yapamamış ve gelen ziyaretçi sayısı istenilen seviyelere ulaşılamamıştır. Salihli ilçesi de Lidyalıların başkenti Sardes gibi köklü bir yerleşime, bintepeler gibi kral mezarlarına sahip olmasına rağmen, buradaki değerlerin tanıtımı henüz tam anlamı ile yapılamamıştır.

Kula ve Salihli ilçelerinin her ikisi de geçmişimizden bu günümüze kadar gelmiş önemli kültürel değerlere sahiptir. Bu kültürel değerler bazen devlet koruması ile, bazen STK'ların çabaları ile bazen de yerel halkın çabası ile koruma altına alınmış, gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmıştır. Bazı tarihi değerler ise maalesef bilinçsiz kişiler tarafından zarara uğramıştır.

Bilinen bir farklı gerçek de yerel halkın turizme yönelik kültürel değerleri kendisine menfaat sağladığını gördüğünde, onu koruma iç güdüsü de artmaktadır. Gelen turistlerin esnafa para bırakması, şehre bir hareketlilik getirmesi, yerel halkın koruma isteği uyandırmaktadır. Daha önceleri karataş olarak adlandırdıkları volkanik alanın değerli bir yere sahip olduğunun farkına varan halkın, bu alana daha hassas davrandığı görülmüştür.

Olumsuz bazı etkilere rağmen Kula ve Salihli ilçelerinin kültürel mirasına, birçok ilçeye nazaran sahip çıkması, kültürünü elinden geldiği kadar ayakta tutmaya çalışması, belediyelerin bu kültürün devamı için çaba göstermesi, bu ilçelerin ileride kültürel miras turizmine önemli katkı sağlayacağını göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin ilk ve tek jeoparkı olan Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'na sahip bu iki ilçe UNESCO bağlantısı ile kültürünü yurt dışına da tanıtma çabasındadır.

Başlangıçta Kula Jeoparkı olarak ve 2013 yılında jeopark sertifikası alarak başlanılan yolculuk günümüzde halen devam etmekte olup bu iki ilçenin tarihi, kültürel, coğrafi ve arkeolojik değerlerini koruma, tanıtma ve gelecek nesillere aktarma görevini üstlenmiştir. 2019 yılında yapılan başvuru neticesinde sınırlarını genişletip Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı ismini alan bu önemli kurum her iki ilçenin de değerlerine sahip çıkmıştır. Zaten jeoparkların temel prensiplerinden birisi de koruma olduğu için bu görev en iyi şekilde yerine getirme gayretindedir.

Her yıl ilkokuldan, üniversiteye her yaştan öğrenciye okullarda Kula ve Salihli'nin kültürel değerlerini anlatmak için birçok eğitim ve seminerler vermiş olan Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı çalışanları bu görevini her okul döneminde sürdürmektedirler. Ayrıca halk eğitim merkezleri ve belediyenin katkıları ile halka kırsal turizm adında kurslar verilerek bilinçlenmesi sağlanmaktadır. Bunların dışında gelen ziyaretçilere eşlik edilerek onların bölge kültürünü daha iyi öğrenmeleri sağlanmaktadır.

Şüphe yok ki Kula ve Salihli'nin kültürel değerlerini koruma, tanıtma ve gelecek nesillere aktarmada Kula – Salihli UNESCO Global Jeoparkı'nın oldukça büyük katkısı olmuştur. Bu katkının da her iki ilçenin geleceği açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

∗ Akış, A., & Başkan, H. O. (2009). *Salihli'nin (Manisa) Yerleşme Özellikleri.* SÜ Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (27), 31-50.

∗ Akyıldız, N. A., & Olğun, T. N. (2020). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Anadolu'da Tarihî Yerleşimlerin Korunması ve Sürdürülebilirliği Bağlamında Değerlendirilmesi. Milli Folklor,* 16(128), 234-243.

∗ Akyüz Levi, E. (2006). Koruma ve Turizm Kula Yörük Hasanların Halil Ağa Sokağı Örneği. *Geçmişten geleceğe köprü yanık ülke Kula sempozyumu*, (s. 271-286). Manisa.

∗ Arslan, M. (2010). *Kula'da eğlenerek öğreten bir sosyal kurum: yaren*. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 3(6), 74-80.

∗ Atalan, Ö. (2017). *15. Yüzyıl Cami Mimarisinden Anladıklarımız, Manisa Kula "Kurşunlu Camisi".* Sosyo-economik stratejiler 4: tasarım stratejiler, 254-272.

∗ Ataş, A. (2017). *Tarih Kültürel ve Lakaplarıyla Kula Katekekaumene (Yanık Diyar).* İzmir: Birleşik Matbaacılık Ltd. Şti.

∗ Aygar, B., ve Etikan, S. (2014). *Kula Halıları ve Günümüzdeki Durumu.* Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, 389-410.

∗ Aytaç, A. S., & Bozdağ, E. (2017). *Nemrut Dağı ve Çevresinin Potansiyel Jeomiras Alanları.* Kriter Yayınevi, 1.

∗ Aytaç, A. S., & Demir, T. (2019). *Kula UNESCO Global Jeoparkı'nda Yerbilimleri ve Jeomiras Açısından Uluslararası Öneme Sahip Üç Yeni Jeosit Önerisi.* Mediterranean Journal of Humanities, 9(2), 125-140.

∗ Bağdatlı, M. (2013). *Altın Kent Sardes,* Neşeli Tarihler Dizisi-6

∗ Başkan, H. O. (2006*). Salihli'nin (Manisa) Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* (Master's thesis, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

∗ Baykal, F. (1990). *Kırsal Yerleşim Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Gökeyüp Köyü (Salihli/Manisa) Ve İlkel Çömlekçiliğin Köy Ekonomisindeki Yeri*. Ege Coğrafya Dergisi; 1990: Cilt: 5 Sayı: 1.

∗ Bozer, R. (1987). *Kula-Emre Köyünde Resimli Bir Cami*. Türkiyemiz, 16-63.

∗ Bozer, R. (1988). *Kula Evleri*. Ankara: Semih Ofset.

∗ Bozer, R. (1988). *Kula'da Türk Devri Mimarî Araştırmaları*- I. Fakülte Dergisi, 3-21.

∗ Bozer, R., & Sunay, S. (2016). *Kula Meryem Ana Kilisesi Karamanlıca Mezar Taşları.* Belleten, 103-135.

∗ Bozer, R., & Sunay, S. (2018). *Kula'da Bulunan Bir Grup Karamanlıca Mezar Taşı Üzerine Tespitler.* DTCF Dergisi, 1967-1724.

∗ Ceylan, M. A. (2011). *Gediz Havzasında Tarihi Köprüler ve Fonksiyonel Özellikleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, 16(25), 103-132.

∗ Demir, T., & Aytaç, A. S. (2018). *Kula UNESCO Global Jeoparkı: Türkiye'nin UNESCO Tescilli İlk ve Tek Global Jeoparkı.* TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1238-1243.

∗ Demirelli, T. (2007). *Kula'da Kırsal Yerleşmeler ve Eğitimin Dağılımı* (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

∗ Düzgün, E., ve Durlu Özkaya, F. (2015). *Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü.* Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 41-47.

∗ Elmacı, E. (2006). *Milli Mücadele'de Ege'nin Kurtuluşu ve Kula.* Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu, 1-3 Eylül (s. 481-491). Manisa: Kula Belediyesi.

∗ Ercan, T. (1982). *Kula Yöresinin Jeolojisi ve Volkanitlerin Petrolojisi,* İstanbul Yerbilimleri Dergisi, 3 (1-2), 77-124

∗ Erdoğan, A. (2000). *Manisa Kula ilçesi folklorü üzerinde inceleme çalışmaları.*

∗ Kitaplar, İ. R. (2014). *Kültürel mirasın korunması.* İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB). Akademik Danışman: Zeynep Gül Ünal. İstanbul.

∗ Karakoç, E. (2014) *Antik Uygarlıklar Tarihi,* Lidya Devleti

∗ Kayan, İ. (1992). *Demirköprü baraj gölü batı kıyısında Çakallar volkanizması ve fosil insan ayak izleri.* Ege Coğrafya Dergisi, 6, 1-32.

∗ Kişi, Ş.S. (2013). *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Kitabı*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 552-555.

∗ Malay, H. (2006). *Katakekaumene'de Yerleşimler, Yerel Dinler ve Tapım Merkezleri.* Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu, (s. 1-32). Manisa.

∗ Malay, H. (2006). *Katekekaumene'de yerleşimler, yerel dinler ve tapım merkezi.* Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu (s. 1-32). Manisa: Kula Belediyesi.

∗ Mercangöz, Z. (2006). *Kula Yakınında Bir Bizans Kalesi: Tabala.* Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu, (s. 367-382). Manisa.

∗ Müfettiş, M. C. (2009). *Kültürel miras ve müzecilik.* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültürel miras ve müzecilik konulu çalışma raporu, 9.

∗ Narçin, D. (2019) *Akhaimenid Dönemi Siyasi Tarihinin Kallias Barışı'na Kadar Değerlendirilmesi: M.Ö. 550-449* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul

∗ Oğuz, E. S. (2011). *Toplum bilimlerinde kültür kavramı.* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2).

∗ Özlüer, I. Ö. (2018). *Soru ve Yanıtlarla Sit Alanlarında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Rehberi*. Ekoloji Kolektifi Derneği

∗ Polat, S. (2019) *Sosyal Bilgilerde Kültürel Miras Konularının Öğretimi,* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi. 12. Bölüm

∗ Şahin, H. (2010). *Tarihin Güzel Mirası Kula.* Manisa: Ezgi Yayınları.

∗ Talas, M. (2005). *Tarihi süreçte Türk beslenme kültürü ve Mehmet Eröz'e göre Türk yemekleri.* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (18), 273-283.

∗ Tanrıver, C. (2006) *Antik Devirde Hermos (Gediz) Vadisinde Şehirleşme,* Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu, (s. 197 – 210) Manisa

∗ Tosun, İ. (1986). *Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönü ile Kula*. Manisa: Kula Belediyesi.

∗ Türker, H. (2020) *Milli Mücadele Yıllarında Salihli. Yüzüncü Yılında milli Mücadele Döneminde Manisa.* Manisa Büyükşehir Belediyesi

∗ Ulusoy, I., Sarıkaya, M. A., Schmitt, A. K., Şen, E., Danišík, M., & Gümüş, E. (2019). *Volcanic eruption eye-witnessed and recorded by prehistoric humans. Quaternary Science Reviews,* 212, 187-198.

∗ Ürer, H. (2009). *Kültür ve tabiat varlıklarıyla Salihli.* Salihli Belediyesi Kültür Yayınları.

∗ Yegül, F. K. (2020) *Sardes: Tarih, Mimarlık ve Şehircilik. Anadolu Araştırmaları.* (135-158)

∗ Yükçü, S., & Gönen, S. (2012). *Anadolu'da İlk Paranın Ayar ve Alaşımı. Dergipark*, 28-48.

İnternet Kaynakları

∗ Açıkders. (2020). *Kültür, Kültürel Miras, Kültür Varlıkları*, Https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/6887/mod_resource/content/2/Konu%201.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2022)

∗ Afyon Kocatepe Üniversitesi. (2021). *Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Nedir?* Https://halkbilim.aku.edu.tr/somut-olmayan-kulturel-mirassokum-nedir/ (Erişim tarihi: 17.02.2021)

∗ Amp Tr. (2021). *Hititler.* Https://amp.tr.freejournal.org/7564/1/hititler.html (Erişim tarihi: 01.06.2021)

∗ Anadolu Uygarlıkları. (2020). *Kral Giges.* Https://www.anadoluuygarliklari.com/lidya/kral-giges/ (Erişim tarihi:15.09.2021)

∗ Ant Bilgi. (2019). *Frigler Hakkında Bilgiler.* Https://www.antbilgi.com/frigya- ve-frigler/ (erişim tarihi: 16.09.2021)

∗ Antesanat. (2020). *Antik Yunan Tiyatrosu.* Https://www.antesanat.com/antik-yunan-tiyatrosu/ (Erişim tarihi: 06.10.2021)

∗ Antibilgi. (2021). *Frigler*. Https://www.antbilgi.com/frigya-ve-frigler/. (Erişim tarihi: 16.09.2021)

∗ Aşık, D. (2020). *Carullah Bin Süleyman Camii, Kula.* Https://danyalasik.com/2020/10/25/carullah-bin-suleyman-camii-kula/. (Erişim tarihi: 12.07.2021)

∗ Bible. (2021). *Vahiy 3*. Https://www.bible.com/tr/bible/170/REV.3.TCL02 (erişim tarihi: 02.10.2021)

∗ Ders Tarih. (2022). *Yedi Kilise.* Https://derstarih.com/yedi-kilise/, (Erişim tarihi 10.02.2022)

∗ Eokultv. (2021). *2. Murat Dönemi.* Https://www.eokultv.com/2-murat-donemi-1421-1444-1444-1451/5105/2-murat-donemi-osmanli-sinirlari-harita, (Erişim tarihi: 12.06.2021).

∗ Habertürk. (2022). *Ciğer Sarma Nasıl Yapılır.* Https://www.haberturk.com/tarifler/haber/1306387-ciger-sarma-nasil-yapilir, (Erişim tarihi: 20.12.2022)

∗ Jeolojik Mirası Koruma Derneği. (2003). *Jeolojik Miras Terimleri.* Http://www.jemirko.org.tr/jeolojik-miras-terimleri/ Erişim Tarihi: 22.11.2022

∗ Katpatuka. (2021). *Karamanlıca.* Http://www.katpatuka.org/tr/karamanlica.shtml, (Erişim tarihi: 08.09.2021)

∗ Kula Belediyesi (2021) *Kula Tarihi.* Http://www.kula.bel.tr/kula-tarihi.aspx (Erişim tarihi: 03.06.2021)

∗ Kula Salihli Jeoparkı (2021) *Kula Divlit Volkanik Park.* Https://kulasalihligeopark.com/kula-divlit-volkanik-park-2/ (Erişim tarihi: 13.09.2021)

∗ Kula Salihli Jeoparkı. (2021). *Çakırca Bazalt Sütunları.* Https://kulasalihligeopark.com/cakirca-bazalt-sutunlari/ (Erişim tarihi: 13.09.2021)

∗ Kula Salihli Jeoparkı. (2021). *Kula Peri Bacaları.* Https://kulasalihligeopark.com/kula-peri-bacalari/ (Erişim tarihi: 13.09.2021)

∗ Kula Salihli Jeoparkı. (2021) *Marmara Gölü.* Https://kulasalihligeopark.com/marmara-golu/ (erişim tarihi: 08.10.2021)

∗ Külliye Hamam. (2021). *Hamam Nedir?* Https://www.kulliyehamam.com/kurumsal-1/hamam-nedir (Erişim tarihi: 12.07.2021)

∗ Kültür Portalı. (2021). *Sıcak Demircilik.* Https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/sicak-demircilik (erişim tarihi: 02.09.2021)

∗ Kütahya Valiliği. (2021). *Germiyan Beyleri ve Eserleri.* Http://www.kutahya.gov.tr/germiyan-beyleri-ve-eserleri. (Erişim tarihi: 11.07.2021)

∗ Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Tabduk Emre Kimdir?* Https://tapdukemreiho.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/20/711561/icerikler/tapduk-emre-kimdir_862591.html?CHK=d986e001629235616989efe1124d2d69. (Erişim tarihi: 19.06.2021)

∗ Milliyet Blog. (2012) *Solon ve Kroisos (Mutlu İnsan Kimdir?* Http://blog.milliyet.com.tr/solon-ve-kroisos---mutlu-insan-kimdir--/Blog/?BlogNo=376204 (erişim tarihi 16.09.2021)

∗ Nüfusu. (2022). *Kula Nüfusu.* Https://www.nufusu.com/ilce/kula_manisa-nufusu, (Erişim tarihi: 10.01.2022)

∗ Nüfusu. (2022). *Salihli Nüfusu.* Https://www.nufusu.com/ilce/salihli_manisa-nufusu, (Erişim tarihi: 10.01.2022)

∗ Resmi Gazete (2006) *Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Kentsel Sitler, Koruma Ve Kullanma Koşulları İle İlgili İlke Kararı,* Https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061027-5.htm#:~:text=Kentsel%20sitler%2C%20mimari%2C%20mahalli%2C,%2C%20duvarlar)%20birlikte%20bulunduklar%C4%B1%20alanlard%C4%B1r. Erişim Tarihi: 22.11.2022

∗ Salihli Belediyesi. (2020). *Salihli Tarihçesi*. Http://www.salihli.bel.tr/index.php?modul=10_3&id=7 (Erişim tarihi: 22.09.2021)

∗ Sardis Expedition. (2010). *Kroisos ve Kyros'un Savaşı.* Https://sardisexpedition.org/tr/essays/latw-cahill-persian-sack-sardis (Erişim tarihi: 17.09.2021).

∗ Sardis Expedition. (2020). *Bintepe*. Https://sardisexpedition.org/tr/essays/about-bin-tepe (Erişim tarihi: 06.10.2021)

∗ Sorubank. (2021). *Hititler*. Https://www.sorubak.com/blog/wp-content/uploads/2013/12/hititler-devleti-haritası.jpg, Erişim tarihi: 01.06.2021

∗ Sosyolog, (2014) *Kültürün Özellikleri.* Http://sosyolojisi.com/kulturun-ozellikleri/3053.html erişim tarihi: (10.12.2021)

∗ Şahin, H. (2020) *Tapduk Emre.* Https://islamansiklopedisi.org.tr/tapduk-emre (erişim tarihi: 19.06.2021)

∗ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Su Böreği*. Https://manisa.ktb.gov.tr/TR-152219/su-boregi.html, (Erişim tarihi:20.12.2022)

∗ Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Kula ve Salihli'nin Okur Yazar Oranı.* Https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr (Erişim tarihi: 05.02.2023)

∗ Türk Dili ve Edebiyatı. (2007). *Yunus Emre Kimdir? Yunus Emre'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirler*. Https://www.turkedebiyati.org/sairler/yunusemre.html?fbclid=IwAR3Na5iWl52No_NHFAPnqArCCccKbXEhP7eHg7rk-G69qkD3lkv3B6ta2zk (Erişim tarihi: 22.06.2021)

∗ Türkiye'nin tarihi eserleri. (2019). *Kula- Tahir Efendi Türbesi – Manisa.* Http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1271 (Erişim tarihi: 12.07.2021)

∗ UNESCO. (2022). *UNESCO Global Geoparks.* Https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377255, Erişim tarihi: 22.11.2022

∗ Wikipedia (2020) Kral Giges. Https://www.anadoluuygarliklari.com/lidya/kral-giges/ (Erişim tarihi: 15.09.2021)

∗ Wikipedia. (2020) Kral Yolu. Https://tr.wikipedia.org/wiki/Kral_Yolu. (Erişim tarihi: 17.09.2021)

∗ Wikipedia. (2020). *Artemis.* Https://tr.wikipedia.org/wiki/Artemis (Erişim tarihi: 06.10.2021)

∗ Wikipedia. (2020). *Lidya.*. Https://tr.wikipedia.org/wiki/Lidya (Erişim tarihi:15.09.2021)

∗ Wikipedia. (2020). *Lidyalılar.* Https://tr.wikipedia.org/wiki/Lidyalılar (Erişim tarihi:15.09.2021)

∗ Wikipedia. (2020). *Roma İmparatorluğu*. Https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu#/media/Dosya:Map_of_the_Roman_Empire_at_its_height.svg, (Erişim tarihi: 17.09.2021).

∗ Wikipedia. (2021). *Cenaze Töreni.* Https://tr.wikipedia.org/wiki/Cenaze_töreni (Erişim tarihi: 09.09.2021)

∗ Yunus Emre. (2021). *Hayatı.* Http://www.yunusemre.net/hayati (Erişim tarihi: 11.07.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	Karataş Ali
Uyruğu	T.C
Doğum tarihi ve yeri	
Medeni hali	
Telefon	
E-posta	

Eğitim Derecesi	**Okul/Program**	**Mezuniyet yılı**
Lise	Uşak Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	2002
Üniversite	Nevşehir Hacı Bektaşi Veli Meslek Yüksek Okulu / Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	2007
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi / Akdeniz Havzası Coğrafyası Araştırmaları	Devam ediyor

İş Deneyimi, Yıl	**Çalıştığı Yer**	**Görev**
2 yıl	KOSGEB	Eğitmen
6 yıl (devam ediyor)	Jeopark Belediyeler Birliği	Programcı

Yabancı Dil	İngilizce (İyi)